

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

Virgil Șotropa: <i>Impăratul Iosif II în Districtul Năsăudului</i>	Pag. 1
Iulian Marțian: <i>Fata, tradiție și istorie</i>	" 12
Vicarul Grigore Moisil 1814—1891	
<i>Autobiografie</i>	" 24
Iulian Marțian: <i>Castrul Rodna</i>	" 45
Vasile Bichigean: <i>Poëmation de secunda legione Vaiachica</i>	" 51
<i>Comunicări :</i>	
Sabin Mureșanu: <i>Origina familiei Mureșenilor</i> . I. Marțian: <i>Contribuție la istoria descălecării</i> . Iuliu Moisil: <i>Două poezii</i> . Ioan Corbu: <i>Zimbrul în ținutul Năsăudului</i> . I. Marțian: <i>O scrisoare din 1849</i>	" 81
Virgil Șotropa: <i>Răboaie din trecut</i>	" 94
<i>Bibliografie</i>	

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

„ARHIVA SOMEȘANĂ“ Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1926

Impăratul Iosif II în Districtul Năsăudului

VIRGIL ȘOTROPA

Cel mai luminat bărbat pe care l-a dat familia Habsburgilor, om drept liberal și înțelegător de nevoile obștii fără osebire de neam și credință, împăratul Iosif II — despre care regele Frideric II al Prusiei, cu aluzie la reformele sale pripite și premature, zicea că are singur numai cusurul de-a face totdeauna pasul al doilea înaintea celui d'întăiu — a întreprins în trei rânduri călătorii prin Ardeal, și de tustreleori a vizitat teritorul regimentului năsăudean.

Încă în cursul anului 1772 se făceau pretutindeni mari pregătiri pentru primirea împăratului, pe atunci co-regent cu mamă-sa împărăteasa Maria Terezia. Comandantul regimentului nostru grăniceresc, colonelul baron Enzenberg, scria în 23 Martie generalului Drechsel în Bistrița că domnitorul va veni prin Maramureș în Ardeal. Într'un itinerar sosit mai apoi magistratului din Bistrița se spunea că împăratul va veni dinspre Beclean la Năsăud și de aci va merge la Rodna, Prundul Secului (Prundul-Bârgăului) și la Bârgăul de sus (Susenii-Bârgăului).

La începutul anului 1773 sosi un alt plan detaliat de călătorie cu stațiunile : Mocod, Năsăud, Ilva-Mică, Rodna, casa carantinei în munți, Cucureasa, Rodna, Ilva-Mică, Prundul Secului, vechia carantină în Bârgău, Măgura Calului, Prundul Secului, Bistrița. În realitate însă împăratul a venit în Iunie 1773 din Sibiu peste Reghin la Bistrița de unde a trecut peste Bârgău și Rodna la Năsăud. De aci peste Dej și Cluj a întors la Sibiu, unde a stat până în 11 Iulie, când din nou a plecat peste Oșorheiu, Reghin, Bistrița și Năsăud spre Maramureș și Galiția.

În ultimul itinerar erau amintite următoarele persoane aflătoare în suita domnitorului : mareșalii Nostitz și Lascy, generalii comandanți de corp Laudon și Pellegrini, medicii Brambilla și Monier, secretarul Stephan, cancelistul Knecht, apoi comandantul general al trupelor ardenele baronul Preisz, generalii Siskovics, Gyulai, Rall și Fabris, colonelul Luchsenstein, 4 adiutanți și 33 persoane de serviciu.

Mareșalul conte Nostitz era totodată și adiutant general al împăratului, și despre el scriea în 23 Aprilie 1772 colonelul Enzenberg primarului bistrițan Iohann Friedrich Klein de Straussenburg : „Nostitz e cel mai bun prieten al meu, cel puțin în timpurile de războiu a fost așa, căci am servit trei ani întregi împreună sub comanda mareșalului Daun. Cutoatecă „honores mutant mores“, cred că e nobil în modul său de gândire“.

În preajma sosirii, precum în alte ținuturi așa și în districtul românesc năsăudean, se luară toate măsurile ca împăratul să fie întâmpinat și găzduit în mod demn și strălucit, cutoatecă lui nu-i prea conveneau ceremoniile.

Se dase poruncă ca în permanență să stea gata 54 cai cu trăsuri suficiente, și în fiecare stațiune să stea la dispoziție 14 case pentru domnitor și suita sa; apoi pretutindeni să fie alimente și apă bună de beut, casele să fie proaspăt văruite, ogrăzile curățite și maicuseamă drumurile bine reparate.

Magistratul Bistriții avertiza pe Sașii din districtul săsesc să se prezinte și poarte așa ca să facă bună impresie înaltului oaspe.

Mai interesant însă era ordinul comandantului general Preisz din Sibiu, în care între altele se spuneau următoarele: Dorința și intenția împăratului este să viziteze și terenul litigios dintre district și Moldova, precum și pe cel dintre satele grănicerești Rebrisoara, Vărarea, Feldru și Ilva, și satele săsești Dumitra mare, Pintic și Iad. El va sta în case țărănești, parohiale ori militare dar nicidecum în castele și case domnești. N'au să se facă multe ceremonii la primire. Oricine are voie să aștearnă rugări în scris, însă indicându-și numele și nu făcând denunțuri anonime.

La acestea generalul Cristian Rall, în 1 Martie 1773, mai adaugă din partea sa ordinul: Comanda regimentului din Năsăud să dispună ca pe vârful dealului care se înalță din Bucini, adică din terenul litigios între Români și Sași, să se pună niște semne vizibile, prăjini înalte, ca împăratul să le poată vedea din depărtare și să se convingă că granița merge pe creasta cea mai înaltă a dealurilor (*auf dem höchsten Bergrücken*). Și spre a evita larma și tânguirea (*Lärmen und Klagen*) Sașilor, să se așeze semnele numai cu trei zile înainte de ce va trece împăratul pe acolo.

Privitor la așternerea rugărilor și plânsurilor e de notat* că, împotriva dorinței exprimate de domnitor, precum în alte părți ale țării așa și în districtul nostru se lucra pe ascuns, ca într-o cât se poate „Valahii“ să nu fie admiși să-și exprime doleanțele. Inșă iscusitul și expertul domnitor în multe cazuri a știut să zădărnicească intenția răutăcioasă a dușmanilor poporului nostru.

Cum amintisem mai sus, pe la mijlocul lunii Iunie 1773 sosi Iosif pe teritoriul regimentului nostru grăniceresc, vizită cătare toate stațiunile militare, și în sediul fiecărei companii, după finirea exercițiilor, luă informații detaliate despre toate afacerile grănicerilor, între cari și despre nesfârșitele certe de hotar cu satele săsești vecine. Cu acel prilej dete ordin să se reguleze după un plan determinat câteva comune grănicerești, și tot atunci ordonă să se promoveze mai mulți sergenți români la rangul de ofițeri. În trecere spre Maramureș vizită și sediul comandei regimentului, care atunci era comuna Telciu.

Impăratului îi plăcea să sosească pretutindeni neanunțat ca să-i surprindă pe oameni la ocupațiile lor zilnice. Căpitanul pensionar Todor Anton, care servise în regimentul năsăudean, spune în însemnările sale memoriale că, după cum auzise dela bătrâni, și în Năsăud sosi Iosif II fără veste, într-o însoțit numai de un adiutant în casa protopopului de atunci, care a fost străbunul numitului căpitan, și începu să converseze nemțește. Fiind ambii streini simpli îmbrăcați și sosiți fără alaiu, la început protopopul nu știa cu cine are a face. Era însă cald în casă, și când domnitorul fu nevoit să-și descheie nasturii hainelor, protopopul observă pe pieptul

lui ordinul casei habsburgice și începu acum să converseze cu reverență în limba latină pe care o vorbia mai bine. Împăratul gustă din rachiul, prescura, slănina și cașul ce i-le servi protopopul și după ce conversară împreună mai ales despre raporturile dintre Români grăniceri și Sași, se depărtă luând cu sine pe fiul protopopului, cu numele Onișor, care deși era numai de 17 ani, cunoștea însă bine toți munții și toate drumurile și astfel putea să facă bune servicii de călăuză.

Tot din acel timp a rămas amintirea unor episoade cari merită să fie menționate. Părintele Ștefan Buzilă în monografia comunei Sâniosif (Poiana) împărtășește că, după cum povesteau bătrânii, în satul lor împăratul a stat o zi și o noapte găzduit în casa „Titieni din coastă”. La pftecare el întrebă pe femeie cu ce s’o compenseze pentru găzduire, și aceasta nu ceru alta decât permișiunea să rămână cu casa în locul unde se află, adică să nu fie silită să coboară în vale cu prilejul regulării satului. Casa a stat acolo până în 1890. Părintele protopop Pamfilie Grapini în monografia comunei Șanț (Rodna nouă) spune că satului i-s’a dăruit atunci de către împărat o fostă capelă militară cu scopul să servească ca viitoare biserică parohială; și că împăratul a fost găzduit în casa funcționarilor dela vamă, unde un sătean cu numele Ion Filipoiu i-a adus cadou un mare mistreț. Tot deatunci se povestește întâmplarea hazlie că trecând Iosif pe drumul ce ducea peste muntele Cucureasa, grăbi singur la vale spre sat și aci intră în conacul ofițerilor cordonăși. Bucătăreasa ocupată cu gătirea mâncărilor pentru înaltul oaspe, văzând că streinul începe să vorbească cu ea, îi zise să n’o rețină ci mai bine

să-i ajute la învârtirea frigării. Streinul ascultă, se puse la lucru și acolo îl află suita, alături cu bucătăreasa acu înmărmurită de spaimă.

Mai important însă este faptul că cu prilejul acestei călătorii i-s'a înmânat împăratului de către *plăieșul Maxim fiul popii Gălan din Năsăud* o rugare în chestia dărilor cu cari Năsăudenii au rămas în restanță încă din 1742. Cum apare din text, rugarea a fost predată în Bistrița. Ea poartă pe verso indicația: *Supplicatio pagi Naszod in puncto restantiarum anni 1742*, și are următorul caracteristic și judicios conținut:

Cinstite și Preainălțate Craiule,

Mulțămim milostivului Dumnezeu că vedem luminata față Mării Tale și dăm laudă milostivului Dumnezeu că te-u îndeminatu de ai ustenitu Mărie Ta pela aceste locuri pe unde trăim noi nește oameni proști și săraci și neinvățați, cum ne vezi Mărie Ta, și ne rugăm să nu-ți fie cu greu Mării Tale pentru puțină jalobă ce dămu noi dela satu nostu anume dela Năsăud. Intăi jalobă dăm această și ne rugăm Măriilor Voaste să nu Vă supărați pe noi și Vă faceți milă de noi de nește seraci ce sintem. Certatune-au Dumnezeu pentru păcatele noastre cu foameși desă, și ne-am îndatoritu pe la nemiș de am luoatu bucate și bani împrumut, și ce amă avutu amă prăpădit de ne-amă plătit pentru datorii. C'amă fostu luoatu la Cornij Frenți 200 de florinți bani, și am luoatu la Comarnicu Beclenoae din Odorheiu nește mălaiu, și am luoatu de aice din Bistrița iară bucate și bani. Și au eșitu de pe satul nostu numai in datorii mai bine de 700 de florinț, și ne-am vândutu ce am avutu de amă plătit pe la nemiș, numai ca să ritu ne încăpuiască siplu mâna lor. Apoi trimăs-au milostivul Dumnezeu moarte cumplică, adică ciună, de fuge părinte de feciori săi și ficiori de părinți, și nu ne-amă pututu căuta de agonisită. Și care pe unde le-au datu Dumnezeu de au eșitu din pământu, pe acolo au peritu, că nu le-amu pututu strânge, că au muritu mai bine de 200 de oameni, și au rămas casă pustii, și sintu și atăță la noi în satu. Apoi dacă ne-au slobozit de

ciună, au pus porție domni pe noi. Au zis cătră județ să puie porție totu deplin ca și cându au trăitu oamini. De n'au rămas nime într'allă casă totu să puie porție cași cându au trăitu gazda casi. Și așe o au pus, și adevăratu că pe unde și în care casă au muritu, au rămasu porție nedată. Amu sue domni pe noi numai să dăm acele răștanții. Atunce în vreme ciumi au zis că simtu ertaji dela Înălțata Crăiasă de porție pe acela an, din care satu au muritu de ciună. Și totu ne-am mai bucuratu și noi; au am avutu au n'am avutu totu am șăzut pe loc. Acum zic domni că de au murit oamini, locu n'au muritu. Noi Măriiloră Voastre dămă locul, cui ar vre să-l ee; ce nu'l é nime, că noi l-am da bucuroș, că sintem cu nevoie cătu Dumnezăuști. Că cei mai mulți cumpă-ăm bucate de astă toamnă, că amu au trecutu un an la Simpcetriu de cându au bătutu pciatra pe unde amă avutu țarină mai bună. Și amă scos noi domni de ne-au văzut paguba ce au fostu pe hotaru nōstu; care să nu o trimită milostivul Dumnezău nice pe alte limbi de oamini, ce au fostu pe satul nostu și pe țarina noastă. Iară noi ne rugămă Mării Tale Preînălțate Craiul să avemă milă la Mărie Ta penfru acele răștanții din ciună. Că noi de n'om ave milă dela cei bani, noi n'avem în ce nēdejde să stăm pe loc, că acmu a căzut iară lăcuste pe țarina noastă. Numai ce se roagă satu să avemă milă să stămă pe loc, și amă fostu opriț de ciună fără 3 luni nu un an.

Scris-am eu Maxim plăeșu din Năsăud, ficioru lui Popa Gălan. Amin!

În fine e de amintit că în timpul cât a petrecut în Năsăud, împăratul a dat ordin să se accelereze lucrările preliminare pentru înființarea vestitei școale normale, și a luat hotărîrea să încuviințeze ridicarea institutului militar (Militär-Erziehungshaus) care a existat până la desființarea regimentului.

Din această călătorie împăratul a întors acasă cu multe experiențe cari i-au dat imboldul să încerce realizarea marelor și îndrăznețelor sale reforme. Mai mult l-a preocupat pe nobilul domnitor starea deplorabilă a

jobagilor români și intoleranța Sașilor, cari nu suferiau să se așeze ca proprietar în orașele și satele lor suflet de Român. După ce chestia aceasta, cunoscută sub numirea de „concivilitate“ și pusă acu de împăratul Iosif la ordinea zilei, atingea foarte de aproape și pe Românii noștri din districtul bistrițan, nu va fi neinteresant să vedem ce zicea la ea o persoană chemată să reprezinte dreptatea în țară. Într-o conferință ministerială ținută în 17 Noembrie 1776 în Viena, guvernorul Transilvaniei baronul Samuil Bruckenthal, Sas de origine, cetind un raport adresat împărătesei Maria Terezia în amintita chestie, cu intenția să conteste dreptul Românilor la proprietate și concivilitate, zice între altele: „Afară de cele trei națiuni cari au încheiat uniunea din 1437 existau încă pe atunci Valahi în țară. Deoarece însă aceștia n’au avut parte la administrarea afacerilor în cele trei provincii (maghiară, secuiască și săsească) și nici n’au posedat pământ propriu, ci au locuit numai împrăștiți ici-colea printre celelalte popoare cari îi tolerau; deaceia ei, Valahii, cu atât mai puțin au putut să reprezinte o națiune în sensul de mai sus, cu cât nici mai înainte ei n’au format o provincie deosebită“. (Notă: Ce măeasă intortochiare de vorbe!).

A doua călătorie prin Ardeal a întreprins-o Iosif în 1783, fiind acu după moartea mamei sale, singur domnitor. Iarăș a venit de către Reghin la Bistrița unde a stat în zilele de 11 și 12 Iunie. De astădată încă a primit o mulțime de suplici, între cari și una dela Alexandru Sigmirean din Brașfalăul (Blăjelul) de jos. Acesta se tânguia că el, originar din Sicmir, a trăit 50 ani neconturbat în mahalalele Bistriții până în 1780, când

nemeşul Cserényi din Braşfalău l-a reclamat ca iobag. De atunci când pe el când pe soţia sa nemeşul îi închide şi-i maltratează zicând că-i va chinui până ce îi vor plăti răscumpărare. Fiind sărac a cerut dela domn să-i dea o casă de locuit, şi atunci îi va sluji; Cserényi însă zice că lui îi trebuie numai banii. După ce îi este imposibil să agonisească bani, căci e bătrân şi stă mai mult tot arestat, imploră pe împărat să aibă milă şi să hotărască cu dreptate în chestie.

E de notat că cu prilejul acestei călătorii împăratul în mai multe rânduri accentuase intenţia sa nestrămutată să şteargă orice osebire între naţiuni şi religii. Pe Saşi îi irita foarte mult propoziţia: „*aequalitas jurium Valachorum cum Saxonibus*“.

În 13 Iunie împăratul însoţit numai de generalul Colloredo trecu din Bistriţa peste Ilva la Şanţ, iar suita o apucă peste Rebrişoara pe Someş în sus în urma domnitorului. Maiorul Carol Heydendorff spunea într-o scrisoare datată în 14 Iulie din Rebrişoara, că monarhul a fost foarte afabil şi s'a întreţinut lung cu ţeranii români; apoi c'a intrat prin sate în mai multe case grănicereşti şi a împărţit oamenilor peste o sută galbeni.

Tot cu ocazia asta a ordonat Iosif să se lucreze mai cu zor la deschiderea şoselei care avea să lege prin Bârgău Ardealul cu Bucovina. Iar privitor la teritorul Bârgaelor a hotărît să fie militarizat, şi satele să fie organizate şi regulate conform unui plan bine stabilit.

În vara anului 1786 veni Iosif II a treiaoa ară în Transilvania, şi luând drumul iarăş peste Reghin trecu prin Bistriţa şi Bârgău spre Bucovina.

Deastădată vizita lui pe teritorul regimentului fu mai scurtă. Cutoateaceste el se interesă despre modul

cum s'au executat ordinele sale date maicuseamă privitor la institutul militar din Năsăud, pentru care încuviințase în scopul întreținerii elevilor un ajutor anual de 1750 fiorini. Mai departe se convinsese în Bârgău cu ochii proprii despre mersul lucrărilor la regularea sâtelor și la construirea șoselei spre Bucovina.

Amintitul Carol Heydendorff, avansat la rangul de locotenent-colonel și însărcinat în 1783 cu executarea militarizării și organizării Bârgaelor, stetea acum în garnizoana Borgoprund și aci a primit și găzduit el pe monarhul călător. Într'o scrisoare din 24 Iulie 1786 adresată generalului de divizie Cristian Rall îi raportează acestuia cum a găzduit și ospătat pe împăratul Iosif care și de-astădată s'a arătat foarte afabil atât față cu el cât și față cu colonelul Schlaun, comandantul regimentului năsăudean. Spune cum pe muntele Zimbroaia domnitorul era s'o pățească rău. Ședea adică într'un car tras de boi, când deodată rupându-se ruda, carul porni îndărăt pe povârniș, și împăratul numai sărind norocos din car putu să scape de un eventual accident.

*

Urmează două scrisori adresate în 1783 de către împăratul Iosif meritosului general Enzenberg care stătuse în fruntea regimentului năsăudean până în 1777, când fu numit comandant al brigăzii imperiale din Bucovina. Scrisorile se găsesc în copie în colecția de documente alui I. Marțian, și traduse în românește sună astfel:

Dragă generale Enzenberg! Deoarece fac un întreg turncu pelângă granița ungară și transilvană, intenționez să trec peste Valea Rodnei și în Bucovina. Te avizez dară ca să poți lua de timpuriu măsurile necesare spre scopul ăsta.

Probabil în 9 ori 10 Iunie voi fi la oficiul de vamă și carantină din Rodna. Pentru trecerea carelor peste Cucureasa se vor putea întrebuița boi. Eu însă vreau să fac drumul acesta călare,

și pentru aceea trebuie ținți la dispoziție patru cai jărănești neînșeuăți însă înfrăuăți, împreună cu slugile necesare. Propoziția mea este mai departe să ajungem, dacă e posibil, în prima zi dela vama Rodnei până la Câmpulung; de aci la Suceava. Apoi vei întocmi marșul meu așa ca să pot merge la posturile de graniță de pe Siret, la Prut, și așa mai departe, după vizitarea granițelor, la Cernăuț; în fine de acolo iarăș la granița extremă spre Hotin și Nistru. De aci însă să pot trece la Uscie Nistrul spre a ajunge la Okopy în Galiția.

Am opt caleșci, și la fiecare trebuie înhămați câte șase, iar dacă caii sunt mărunți și drumurile rele, atunci câte opt cai.

În ținuturi unde drâmul e bun și nu este de văzut nimic deosebit la granițe, pentru economisirea timpului voi urca în trăsută; unde însă sunt drumuri rele sau munți foarte prăpăstioși, și nu este de văzut nici în dreapta nici în stânga ceva remarcabil, acolo trăsurile vor putea să plece pe cel mai scurt drum spre stațiune, pentru mine însă în cazul acela au să stea pretutindeni gata cei patru cai înfrăuăți însă neînșeuăți.

Știi că eu privitor la cvartire nu sunt pretentios, iar stațiunile le vei statori după plac, numai să nu fie prea aproape ori prea departe, încât să nu le putem ajunge. Obicinuesc să plec la patru ore dimineața și să călătoresc până la șase ori șapte ore seara fără de-a lua masă.

Te aștept la Rodna, ca să faci turneul împreună cu mine, și să-mi poți da informații despre toate.

Altfel îmi vei trimite prin curier răspuns și planul de călătorie întocmit pentru mine, ca să mă pot orienta cu privire la timp. În fine să expediezi scrisoarea aci alăturată locotenent-mareșalului Schröder la Lemberg. Rămâi cu bine. Petrovaradin în 19 Mai 1783. Iosif.

Dragă generale Enzenberg! Din hârtia alăturată vei vedea cum intenționez să-mi continuu călătoria prin Ardeal. În consecință voi sosi în 12 c. în Rodna nouă, iar în ziua următoare des de dimineața voi pleca spre a ajunge, dacă se poate, încă în aceeași zi în Câmpulung. Dacă însă asta nu s'ar putea, atunci voi mânea în Valea Putnei.

Dealtcum aprob măsurile ce ai luat privitor la călătoria mea mai departe prin Bucovina și nu dubitez că vei fi expediat imediat scrisoarea mea către loc.-mareșalul Schröder ca să poată face și în Galiția dispozițiile necesare pentru continuarea călătoriei mele. Scrisoarea prezentă o trimit prin ștafetă, ca să dispui să nu se trimită prea de vreme caii la stațiuni. Sibiu în 1 Iunie 1783. Iosif.

F A T A

TRADIȚIE ȘI ISTORIE

IULIAN MARTIAN

Teritoriul ce se extinde dela panta de sud a seriei de dealuri înalte cari se ridică, în preajma orașului Năsăud, din malul stâng al Someșului până în culmea numită *Dealul târgului* situată în nord de orașul Bistrița, este proprietatea a trei sate: *Dumitrea-Mare*, *Terpiu* și *Cepan* ai căror trei mii de locuitori sași stăpânesc aproape 20.000 iughere cadastrale de pământ roditor.

De veacuri trăiesc Sașii din aceste sate în bunăstare, cu deosebire în *Dumitrea-Mare* și *Terpiu*, de vreme ce cei din *Cepan* sunt mai săraci fiindcă antecesorii lor au căzut în iobăgie. Totuș raporturile de proprietate în acest ținut nu au fost în trecut atât de favorabile elementului sășesc ca în prezent, căci pe vremuri au mai existat și alte sate în acest ținut, precum vom vedea din cele ce urmează.

Dintre numirile acestor sate dispărute s'a conservat cu o deosebită stăruință până în prezent, în diferite forme toponomastice, memoria satului românesc *Fata*. Astfel pădurea situată la nord de *Dumitrea-Mare* se numește *Fata-Wald*, dealul dinspre sud de acea pădure *Fata-Berg*, via dela panta opusă a acestui deal *Fata-Wein-garten*, și în fine livada dela poalele viei *Fata-Wiese*.

Despre acest sat dispărut sunt cunoscute următoarele tradiții:

I

A fost odată, între Dumitrea-Mare și între Terpiu, un sat locuit de Români care se numea Fata. Și s'a întâmplat că, în urma unei epidemii, au murit toți locuitorii satului și nu au rămas în viață decât două fete, dintre care pe una a adoptat-o Dumitrea-Mare iar pe cealaltă Terpiul. Astfel a trecut apoi jumătate din proprietatea satului Fata asupra Dumitrei-Mari, iar cealaltă jumătate asupra Terpiului cu privilegiul ca după acele pământuri să nu fie datori a plăti nici un impozit nimăru, nici chiar preoșilor, ci numai pe seama fiscului un ban de iugher la an.

II

Locuitorii Sași din Dumitrea-Mare și din Terpiu au cumpărat satul care s'a numit *Fata* dela proprietarii nobili, împreună cu alte trei cătune, cu care ocaziune locuitorii din Terpiu au plătit prețul cumpărării în aur, astfel că galbionii nu s'au numărat ci s'au măsurat în vase de lemn și s'au ras.

III

A fost odată aproape de Dumitrea-Mare dinspre Cepen un sat mic locuit de niște oameni despre cari nu se știe cărei națiuni aparțineau, dar se spune că era un popor viguros, ba chiar uriaș.

Acești oameni păgubeau adese pe locuitorii din Dumitrea-Mare în mod simțitor, astfel că vara când Dumitrenii erau la lucrul câmpului, ori Dumineca când erau în biserică ei năvăleau asupra satului și jăfuiau și prădau ce puteau. Cu toatecă locuitorii din Dumitrea-Mare ar fi putut să-i nimicească foarte ușor pe acei dușmani fiindcă ei erau puțini la număr, totuș nu au voit să se facă vinovați de o atare faptă fără permisiunea autorităților. Deci Dumitrenii s'au adresat cu o cerere la împăratul în care se spunea la început că pe teritoriul lor se găsește un spin, care împiedecă cultivarea unei părți mari a pământului celui mai bun, și se încheia cu rugămintea să li-se dea voie să extirpeze acel spin. Când ajunsă cererea la împăratul, acesta nu era acasă, iar împărăteasa o citi și le dădu voie Dumitrenilor să extirpeze spinul adăogând că în vederea acelu scop nici nu era nevoie de a cere permisiune

în scris. Dar Dumitrenii îndată ce au primit răspunsul s'au năpustit asupra satului *Fata* și au ucis pe toți locuitorii aceluia sat și nu a scăpat de moarte numai o fată care a fugit la un comite ungar pe care îl cunoștea de mai înainte. Acesta a primit-o bine; iar fata i-a dăruit comitelui întreg teritoriul satului, a cărui moștenitoare era și care se întindea până la satul Șinhereag. Comitele însă a vândut acest teritor pe seama locuitorilor din Dumitrea-Mare, din Terpiu și din unele șate românesti, și actele despre aceste vânzări se găsesc în lada satului Dumitrea-Mare. Iar dela cuvântul românesc *Fata* a primit acest teritor numele de *Fattenhattert*.

IV

În satul *Fata*, după o epidemie de ciumă, nu a rămas în viață decât o singură fată cu numele *Fatte*. Atunci locuitorii din Dumitrea-Mare și din Terpiu, în scopul ca să câștige teritoriul satului rămas fără locuitori pe seama lor,recurseră la un șiretlic. Adecă ei făcură o cerere în scris către principe, în care se rugau să li-se dea voie să extirpeze spinii din apropierea satelor și astfel să îmulțească pământul productiv. Această cerere a încuviințat-o principele și numai mai târziu a observat că a fost indus în rătăcire, când apoi nu a mai putut revoca. *Fatte* a primit o taxă de bani cu cari s'a îndepărtat.

Tradiția I și II este publicată în prima ediție a legendelor ardeleni culese de scriitorul sas F. Müller*). Tradiția III s'a publicat de scriitorul sas H. Wittstock**) și a fost reprodușă textual în a doua ediție a Legendelor ardeleni de F. Müller***) în care acesta mai adăogă tradiția IV după însemnările proprii.

Legendele ce există la poporul român din acea regiune despre satul *Fata*, sunt copii ale celor săsești și nu diferă în fond de acelea.

Examinând toate variantele acestei tradiții resumăm esența lor în următoarele:

*) Friedrich Müller: Siebenbürgische Sagen. Kronstadt 1857. p. 237.

**) Heinrich Wittstock: Sagen und Lieder aus dem Nösner Gelände, Bistritz 1860. p. 28.

***) Dr. Friedrich Müller: Siebenbürgische Sagen. Wlen und Hermannstadt 1885 p. 281.

A existat pe vremuri în vecinătatea satelor Dumitrea-Mare și Terpiu un sat cu numele Fata și locuitorii acestui au fost ucși de vecinii lor în scopul ca să le ia pământul. Restul, adică povestea fetei rămasă singură eredă a teritorului ce era proprietatea celui sat, pare inventată pentru de a explica numirea satului *Fata*.*)

Dat fiind faptul că în arhiva județului Năsăud, în arhivele comunelor Dumitrea-Mare și Terpiu precum și în diferitele publicațiuni de documente istorice se găsește un bogat material privitor la acest sat, vom încerca în următoarele să învederăm legende de mai sus la lumina documentelor din trecut.

Cea mai veche mențiune de satul Fata se face în o diplomă a regelui Bela IV. din anul 1243**) în care se confirmă donația voevodului Laurențiu asupra moșiilor Fatateleke, Bachunateleke și Chegeteleke***) pe seama alor doi frați leuțoni, a comiților Lenterk și Hermann, pentru servicii credincioase în timpul după invazia Mongolilor dela 1241.

*) Astfel am putea trece peste numele propriu de *Fata* la continuarea cercetărilor noastre, dacă nu ne-am reaminti că în preajma văii care duce dela Dumitrea-Mare la Terpiu, înainte cu vré-o 50 de ani, la o răscruce de drumuri se vedea un fragment al unei coloane de piatră de înălțimea unui stat de om și la acel loc se zicea că este „Mormântul fetei”. În prezent fragmentul de coloană se găsește în interiorul bisericii din Dumitrea-Mare împreună cu atele, și experții în domeniul arhitecturii antice susțin că acele coloane derivă negreșit din epoca romană. Cine ar putea să ne spună că oare fata din acel mormânt cine a fost și în ce raport a stat cu numele românesc al satului de odinioară ?

**) Teutsch und Firnhaber: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Wien 1857. V. I. No. LXI. P. 65

Fr. Zimmermann, C. Werner u. G. Müller: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt 1892. V. I. No. 79. p. 70.

***) Aceste nume de sate dispărute s'au conservat în forma românească: *Fata*, *Bacea* și *Taga* până în prezent, iar adaosul de *teleke* la forma originală va să zică în românește *moșie*.

Grația acestor nume diferă în cursul vremurilor astfel: 1243. Fatateleke, Bachunateleke, Chegeteleke. 1344. Fatha. 1366. Fata. 1380. Ffatha. 1412. 1414. 1418. Fata, Bachna, Chege. 1429. Fata, Pechefalva, Kiszegev. 1433. Fata, Bochona, Chegew. 1434. 1436. Fata, Bachanya, Chegew. 1448. Fhata, Bochona, Chegew. 1449. Fatha, Boczona, Chegev. Privitor la situația în teren a acestor sate știm că Fata a fost situat pe linia șoselei Năsăud—Bistrița între satele Capan și Dumitrea-Mare, Bicca între Capan și Terpiu, iar Taga în preajma Terpiului dinspre vest. Acest sat însă să nu se confunde cu alte sate cari există în prezent, deci nici cu satul Tîgău din județul Someș.

În acest document ni-se mai spune că posesiunile menționate au aparținut, înainte de a fi donate, de castrul regal Dobâca, deci locuitorii acelor sate, cari la tot cazul erau Români, au fost iobagi ai acestui castru, și este cert că ei au rămas în aceeași situație și față de noii stăpâni ai acestor moșii.

Că atari donații de moșii de ale regelui pe seama de indivizi veniți din străinătate nu erau pe placul iobagilor, ba chiar nici pe cel al locuitorilor sași din vecinătate, se înțelege dela sine. Iar aceste sentimente dușmănoase ale mediului în care deciseră nou veniții comiți din Germania să se stabilească, nu putură rămânea timp mai îndelungat necunoscute lor. În consecință se formă o atmosferă de neîncredere reciprocă între nobilii de Fata de o parte și între iobagii lor români și sași liberi din satele învecinate de altă parte. Astfel ne putem explica certurile și procesele ce urmează secolii dearândul.

Ca primul rezultat serios al intrigelor iobagilor și ale Sașilor putem înregistra faptul că Ladislau și Pavel fii lui Ioan fiul lui Welken de Caila și Ioan și Petru fii lui Henneyng de Bistrița ocupă cu forță posesiunea Țaga și o dețin până la intervenția voevodului Ladislau, din 4 Iulie 1344, care ia măsurile necesare ca Mihail fiul lui Nicolae și Nicolae fiul lui Mihail, nobilii de Fata să fie introduși în posesiunea lor Țaga.*)

La câțiva ani după acest incident se ridică locuitorii sași din Dumitrea-Mare și cer regelui Ludovic I. să ordoneze revizuirea hotarelor lor cu cătunul Tucas, -situat pe teritoriul aparținător de posesiune Fata. În raportul de reambulare al acestor hotare cuprins în diploma regelui Ludovic I dată în Târgul-Mureș la 24 Iunie 1366**) se vede că s'a satisfăcut cererii locuitorilor din Dumitrea-Mare. Cătunul Tucas menționat în acest document ni se spune că era situat la o cotitură, a râului Someș pe linia șoselei ce ducea la orașul Rodna.***)

*) Zimmermann etc. op. cit. V. II. No. 601. p. 18.

**) Zimmermann etc. op. cit. V. II. No. 861. p. 254.

***) Acest cătun dela data aceasta înainte este menționat aproape în toate documentele ca posesiune ori ca sat în legătură cu Fata, Bacea și Țaga. Situația lui în teren însă, până în prezent nu am putut să o fixăm. Grafia acestui nume în documente încă este diferită, astfel: 1336. Tukas. 1433. Tevkes. 1448. Tevkews. 1449. Tewkews. 1451. Tevkevs.

După un răstimp de 20 de ani se ridică satele vecine din vest, adică Cepănul, Mintiu și Șinchereag împotriva nobililor de Fata și cer reambularea hotarelor lor cu numiții nobili. În consecință voevodul Ladislau se adresează la 28 Ianuarie 1380 capitolului de Alba-Iulia cu cererea să intervină în acest litigiu, și în actul voluminos ce ni s'a conservat expune antecedentele specificate din cari vedem că litigiul e cu mult anterior anului acestuia și că nici una dintre părți nu își poate dovedi proprietatea dealurilor înalte acoperite de păduri impenetrabile situate la nord de Dumitrea-Mare *).

Dar înainte de a se rezolvă acest litigiu iată că și vecinii din est ai nobililor de Fata adică locuitorii din Dumitrea-Mare, precum și cei din Terpiu, iarăși intră în acțiune împotriva lor și exoperă la 21 Aprilie 1380 dela regele Ludovic mandatul ca Nicolae comitele Săcuilor să revizuiască hotarele între posesiunile lor, cu acel adaos ca să ia sub scutul său acele două sate săsești și să le apere împotriva încălcărilor din partea nobililor de Fata **).

La 6 Mai al aceluiaș an capitolul de Alba-Iulia raportează voevodului Ladislau în chestiunea de litigiu a nobililor de Fata cu satele Cepan, Mintiu și Șinchereag, comunicându-i că cei zece bărbați nobili designați de arbitri nu au putut cădea între ei, în această chestiune, nici de cât de acord ***).

Raportul comitelui Săcuilor la mandatul de mai sus al regelui Ludovic nu este cunoscut, dar pare că nu a fost favorabil nobililor de Fata și vor mai fi intervenit pe deasupra și alte incidente, căci voevodul Stiborius aduce la cunoștința regelui Sigismund că a dat ordin nobililor acestora ca până la termenul de 8 Noembrie 1412 să își justifice în fața regelui drepturile lor de proprietate asupra posesiunilor Fata, Bacea și Țaga ****).

S'a întâmplat însă că voevodul Stiboriu a murit în acest an și se pare că nobilii de Fata nu și-au justificat drepturile lor asupra numitelor posesiuni.

*) Zimmermann etc. op. cit. V. II. Nr. 1119. p. 513.

**) Zimmermann etc. op. cit. V. II. Nr. 1125. p. 523.

***). Zimmermann etc. op. cit. V. II. Nr. 1128. p. 527.

****). Transsumpt în diploma regelui Vladislau II. din 6 Martie 1443 în arhiva Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger: Regest Nr. 56.

După doi ani, adecă la 30 Iulie 1414 regele Sigismund dă mandat din Speyer comitelui Săcuilor Mihail și vice voevodului Ladislau să ia sub scutul lor pe locuitorii Sași din satele Dumitrea-Mare și Terpiu, împotriva agresiunilor nobililor de Fata *).

Mandatul voevodului Stiborius din 21 Iulie 1412 rămăsese fără efect, dar Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu revenind asupra acestuia exoperă dela voevodul Nicolae Ciac, cu patru ani în urmă, la 7 Iunie 1418, confirmarea lui prin care nobilii de Fata sunt îndatorați să-și justifice drepturile de proprietate asupra posesiunilor Fata, Bacea, Tașa și Tucaș în fața regelui **).

Din cursul proximiror ani cari urmează nu avem nici un act privitor la acest litigiu, el pare deci să fi luat o altă formă, la care presupunere ne îndreptățește surpriza cuprinsă în proxima diplomă.

Regele Sigismund dăruiește adecă la 24 Septembrie 1429 cu diploma dată în Pojun posesiunile Fata, Bacea și Tașa pe seama Sașilor din Dumitrea-Mare și din Terpiu, fiindcă acestea trecură asupra coroanei în urma stingerii liniei bărbătești din generația nobililor de Fata **).

Acest act de donație al regelui Sigismund prezintă cea mai neîndoielnică dovadă de puternicul sprijin de care se bucurau Sașii din aceste sate la curtea regală. Căm însă acestei donații îi lipseau bazele de drept, fiind reîactată fără informații precise, ea a rămas fără de nici un efect precum se va vedea din cele ce vor urma.

Dar răstimpul de 11 ani din care nu avem nici o știre despre litigiul în curs, și cu deosebire faptul pe care-l constatăm din actul de donație al regelui Sigismund, că adecă în acest timp se stinsese generația nobililor de Fata în linie bărbătească, ne face să credem că lacuna aceasta ar fi a se completa din textul legendelor de mai sus, punând la acest dat catastrofa ce se zice că a căzut asupra satului Fata.

*). Originalul în arhiva Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger; Regest Nr. 68.

**). Transsumt în diploma regelui Vladislau I. din 6 Martie 1443. Originalul în arhiva Dumitrea-Mare, și transsumt în documentul conventului de Clujmănăstur din 13 Octombrie 1446. Dr. A. Berger; Regest Nr. 71 și 77.

Cu toatecă nu avem nici un izvor serios, care să ne indice că acel atac din legendă s'ar fi săvârșit de fapt totuși putem admite că el a avut loc, dacă nu chiar împotriva satului, totuși împotriva nobililor de Fata despre cari ne informează donațiunea regelui Sigismund, atât de neașteptat, că s'au stins în linie bărbătească. Că oare, cu această ocazie, fost-au părtași de soarta stăpânilor și pașnicii iobagi ai satului Fata? Ori că actul de violență a fost îndreptat numai împotriva nobililor? Cine poate să știe? Ba nu este eschis nici cazul că iobagii să fi colaborat cu Sașii împreună în contra nobililor, date fiind antecedentele revoltei țăranilor ce s'a deslănțuit cu 8 ani în urmă la 1437.

Soluția rezonabilă a chestiunii de proprietate, după stingerea generației nobililor de Fata, trebuia să se facă în conformitate cu dreptul de moșterire, iar donația regelui numai pentru acel caz avea loc dacă nu erau moștenitori. Iată deci pentru ce nu a luat voevodul Ladislau Ciac nici-o măsură să introducă în posesiunile Fata, Bacea și Țaga pe Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu în bazele diplomei lor de donațiune, și pentru ce a cerut la 24 Iulie 1433 conventului de Clujmănăștur instituirea nobilului Blasiu de Giurfalău și a soților lui în proprietatea posesiunilor din chestiune în bazele dreptului de moștenire*).

Dar neîmpăcătii Sași din Dumitrea-Mare și Terpiu exoperă dela regele Sigismund la 24 Februarie 1434 un mandat către voevodul Ladislau Ciac, ca acesta să ancheteze litigiul teritorial dintre ei și nobilii de Giurfalău, privitor la proprietatea posesiunilor Fata, Bacea, Țaga și Tucaș, încă înainte de a se executa introducerea acestor nobili în proprietatea posesiunilor din chestie, ordonată de același voevod.**)

Voevodul Laurențiu Ciac însă transpune acest mandat al regelui la conventul din Clujmănăștur cu cererea să execute ancheta ordonată de rege, iar conventul raportează voevodului asupra rezultatului la 21 Iunie 1434.***)

*) Transsumpt în actul conventului de Clujmănăștur din 24 Iulie 1433 în arhiva din Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger, Regest 81, 82.

***) Transsumpt în actul conventului de Clujmănăștur din 21 Iunie 1434 și împreună cu acesta în actul vicevoevodului Lorand Lepes din 12 Iulie 1436, în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger: Regest No. 83.

****) Transsumpt în actul vicevoevodului Lorand Lepes din 12 Iulie 1436. Originalul în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger: Regest No. 84 și 85.

Acum Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu iarăș recurg la curte și exoperă dela regele Sigismund un nou mandat la 11 Noemvrie 1434 către voevodul Ladislau Ciac, ca în chestiunea de litigiu dintre nobilii de Giurfalău și Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu să-și fină judecată în ziua de 13 Ianuarie 1435 și să aducă sentință definitivă.*)

Nu știm dacă s'a finit judecata ordonată de rege pentru ziua de 13 Ianuarie 1435 și nici nu cunoaștem vre-o sentință de a voevodului în materia acestui litigiu, fie din cauza că voevodul Ladislau Ciac murise în acest an, fie din vre-o altă cauză. Dar aflăm din raportul conventului de Clujmănăștur către vicevoevodul Lorand Lăpes că nobilii Blasiu de Giurfalău și soșii lui au fost introduși la 18 Iunie 1436 în proprietatea posesiunilor Fata, Bacea, Taga și Tucaș.**)

La anul 1437 muri patronul Sașilor din Dumitrea-Mare și Terpiu, regele Sigismund. Deci până și-au putut exopera numișii Sași o nouă favoare dela curtea regală au trecut patru ani. Această favoare este cuprinsă în un mandat al regelui Vladislau I dat în Buda la 17 Iunie 1441 către voevozii Nicolae de Uilac și Ioan de Huniad ca ei să nu aducă vre-o sentință în litigiul în curgere dintre nobilii de Giurfalău și Sașii din satele Dumitrea-Mare și Terpiu, ci să-i menșină pe numișii Sași în proprietatea terenurilor litigioase, până va sosi la fața locului palatinul Laurențiu de Hedervara, care va decide apoi controversa.***)

Totuș judecata nu a avut loc, iar cauzele din cari nu s'a finit nu le cunoaștem.

În vederea unei solușuni definitive în acest litigiu îndelungat Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu exoperă acum dela regele Vladislau I un voluminos act, în care sunt cuprinse și verificate în transsumpt toate documentele mai importante din cursul litigiului cu nobilii de Fata și moștenitorii lor până la acel dat. Actul acesta dat în 6 Martie 1443 cuprinde: Diploma regelui Ludovic I

*) Transumpt în actul vicevoivodului Lorand Lăpes din 12 Iulie 1436. Originalul în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger Nr. 84 și 85.

**) Transsumpt în actul vicevoevodului Lorand Lăpes din 12 Iulie 1436 în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger: Regest No. 88.

***) Transsumpt în actul palatinului Laurențiu de Hedervara din 21. Februarie 1442 și cu aceasta împreună în actul regelui Vladislau I din 6 Martie 1443 în arhiva din Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger: Regest No. 108.

din 21 April 1380, diploma regelui Sigismund din 30 Iulie 1414 și diploma aceluiaș rege din 24 Septembrie 1429, apoi mandatul voevodului Stiborius din 21 Iulie 1412, mandatul voevodului Nicolae Ciac din 7 Iulie 1418 și adresa palatinului Laurențiu de Hedervara din 21 Februarie 1442, cari toate privesc posesiunile Fata, Bacea, Țaga și Tucas.*)

Cu doi ani în urmă iarăș fixează conventul de Clujmănăștur zi de judecată, în chestiunea litigiului dintre nobilii Ioan de Giurfalău, Blasiu Henke și soții și dintre locuitorii sași din comunele Dumitrea-Mare și Terpiu pentru ziua de 1 Maiu 1448.**)

Sașilor din Dumitrea-Mare și Terpiu nu le convenea ca litigiul să fie terminat în această formă, deci ei încearcă să zădărnicească acest proiect de rezolvare prin actul redactat la 3 April 1448 de notarul public Luca Waya de Theka, în bazele căruia parohul Cristian din Dumitrea-Mare protestează, în prezența presbiterului Ieronim a comiților Săcuilor Clement de Endeydi și Bartolomeu de Erdős, împotriva procedurii aplicate la prezentul caz de litigiu teritorial***).

În urma acestui protest termenul de judecată fixat pentru ziua de 1 Maiu 1449 se amână. Cu toate acestea la 12 Iulie al aceluiaș an judecata are loc și în bazele investigațiilor conventului de Clujmănăștur, vicevoezii Marcu de Hepria, Nicolae de Șinhereag și George de Balla aduc sentință și adecă în favoarea nobililor de Giurfalău.****)

Acum dându-și seamă Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu că acest îndelungat și la tot cazul și costisitor litigiu este numai în detrimentul lor, și că dela forurile oficialității nu se pot aștepta nici la un rezultat pozitiv pentru viitor, au început pertractări cu nobilii proprietari ai posesiunilor des menționate cu scopul de a le cumpăra. Și în scurt timp au și ajuns de acord cu acei proprietari stabilind de comun acord prețul de cumpărare în suma de

*) Transsumpt în actul Palatinului Laurențiu de Hedervara din 21 Februarie 1442 și cu acesta în diploma regelui Vladislav I din 6 Martie 1443. Apoi în transsumptul conventului de Clujmănăștur din 13 Octombrie 1446. În arhiva din Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger: Regest No. 108.

***) Transsumpt în actul vicevoezilor Marcu de Hepria, Nicolae de Șinhereag și George de Bala din 12 Iulie 1448.

****) Originalul în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger: Regest No. 120.

****) Originalul în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger: Regest No. 121.

2.000 fiorini-aur. Această tranșățiune o notifică oficial comitele Săcuilor Rainold de Rozgon la 22 Maiu 1449.*)

Tot aceasta tranșățiune o notifică oficial și vicevoivodul Marcu de Hepria în aceeaș zi**); de asemenea ia act de tranșățiunea aceasta și conventul de Clujmănaștur la 22 Maiu 1449, adecă cu patru zile în urmă***).

Cu plata ultimei anuități de 700 fiorini-aur la mâna vânzătorilor tranșățiunea s'a ridicat la valoare de drept și în consecință vicevoivodul Rycalp de Tarkew cere conventului de Clujmănaștur să colaboreze la introducerea Sașilor din Dumitrea-Mare și Terpiu în proprietatea posesiunilor Fata, Bacea, Țaga și Tucaș****).

De încheierea formală a procedurii de tranșățiune vicevoivodul George fiul Rycalp de Tarkew cere conventului de Clujmănaștur să reambuleze hotarele posesiunilor Fata, Bacea, Țaga și Tucaș*****), iar conventul după ce a corespuns acestei cereri raportează despre rezultatul reambulării hotarelor posesiuni*****).

Astfel s'a încheiat definitiv acest pasionat litigiu dintre nobilii de Fata, moștenitorii lor nobilii de Giurfalău și Sașii din Dumitrea-Mare și Terpiu după o durată de peste 100 de ani.

Dar nici de aci înainte nu a urmat liniște pe aceste plaiuri, căci trecând rolul de proprietar dela nobilii numiți asupra Sașilor, în curând intră în rolul de agresori, abandonat de aceștia, Românii din satul Rebrisoara, vecin dinspre nord cu Dumitrea-Mare, cari nu numai că dețin întreg versantul de nord al dealurilor mari și pădurile impenetrabile asupra cărora nu și-au putut extinde nici nobilii antecesorii de drept nici când proprietatea faptică, ci ei mai pretind în o cerere către primăria orașului Bistrița și dreptul de folosință al moșiilor Fata, Bacea și Țaga situate pe

*) Actul original în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger. Regest Nr. 122.

***) Actul original în arhiva Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger. Regest No. 123.

****) Actul original în arhiva din Terpiu. Dr. Berger. Regest No. 124.

*****) Certificatele originale în arhivele din Dumitrea-Mare și Terpiu. Dr. A. Berger. Regest No. 126—127.

******) Transumpt în actul conventului de Clujmănaștur din 9 Noembrie 1451 în arhiva județului Năsăud. Dr. A. Berger. Regest No. 128.

******) Actul original din 6 Decembrie 1451 în arhiva Dumitrea-Mare și un al doile original dat în aceeaș zi în arhiva Terpiu. Dr. A. Berger. Regest No. 130.

versantul de sud al acelor dealuri, tot la trei ani ca pășune pentru turmele lor.

Din nefericire nu ni s'a conservat textul acestei cereri, care la tot cazul va fi cuprins și motivele invocate de ei în privința justificării acestei pretențiuni. Dar regretăm aceasta pierdere și din cauza că ea ar fi putut cuprinde și unele indicațiuni precise din vremurile anterioare existenței castrului regal din Dobâca, din cari s'ar putea revărsa o licărire de lumină și asupra mormântului fetei dela răscrucea drumurilor.

Ceea ce cunoaștem din noua continuare a vechilor litigiilor este rezoluția primarului și a sfatului din orașul Bistrița, care s'a dat în această materie Românilor din Rebrîșoara la 11 Septembrie 1486, prin care li s'au respins acele pretențiuni.*)

O a doua și a treia cerere a Românilor din Rebrîșoara către primarul și sfatul din Bistrița a fost refuzată de aceștia prin verificarea hotărîrii de mai sus, la 12 Iulie și 4 Octombrie 1514**).

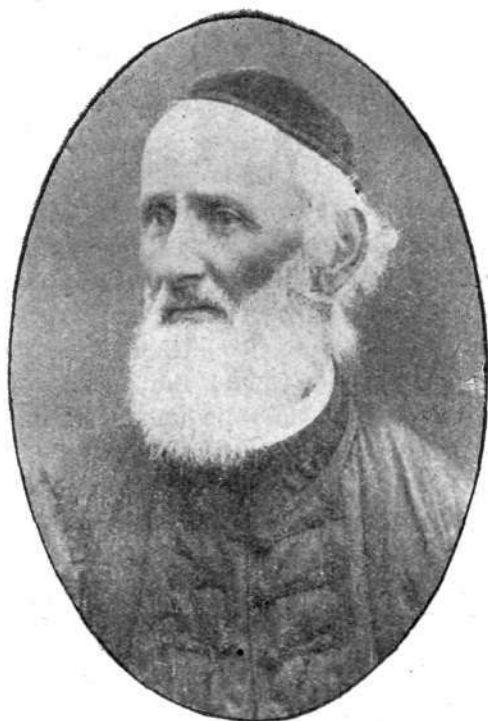
Astfel s'au pus bazele noului litigiu teritorial în această regiune, între Sașii din Dumitrea-Mare și Românii din Rebrîșoara, al cărui decurs nu a fost mai puțin violent ca cel precedent și care după o durată de peste 400 de ani încă nici în prezent nu poate fi considerat de lichidat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*) Originalul în arhiva Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger. Regest No. 527.

***) Originalul în arhiva Dumitrea-Mare. Dr. A. Berger. Regest No. 588 și 590.

VICARUL GRIGORE MOISIL 1814—1891

AUTOBIOGRAFIE

Revista „Arhiva Someșană“ având scopul să publice tot ce privește ținutul nostru, va căuta să păstreze și amintirea figurilor marcante care au avut rol important în trecutul acestui colț de țară. Între personagiile ilustre ale districtului năsăudean stă la loc de frunte vicarul de pie memorie Grigore Moisil, care, dela 1859, când a ocupat scaunul vicarial, și până la moartea sa, în 1891, a fost sentinela neclintită a organizațiilor și apărător energic al drepturilor grănicerești. Dintre multe fapte memorabile de ale căror inițiere și realizare este strâns legată persoana venerabilului vicar, amintim numai două: înființarea județului românesc al Năsăudului și înființarea liceului. Autobiografia pe care o publicăm aci și care a fost găsită între scrisorile rămase după răposatul vicar, nu e completă căci se extinde numai până la 1861; dar credem că și în fragmentul acesta, păstrat cu pietate de urmași, cetitorii vor afla material interesant privitor la fapte și întâmplări care au precedat și au urmat anilor de sbucium 1848 și 1849.

M'am născut la 10 Ianuarie 1814 în comuna Șanț (Rodna nouă) în casa familiei Moșil, lipită de biserică, — care însă acum nu mai există — din părinții Vasile Moșil paroh și Paraschiva, născută în Ilva mare din familia Constantiu.

Pruncia am petrecut-o în casa părintească până în luna lui Ianuarie, 1822, când m'a dus mama la școala „trivială“ din Sângeorz unde era învățător Vasile Pop din Nepos. În cvartir am fost pus la preotul Ilie Lița, care avea atunci un fiu, prunc de etatea mea, cu care mergeam la școală. Numele fiului era George care a fost în urmă căpitan și a murit în Sângeorz ca pensionar, în 1878. În acest cvartir am fost până la Paștile anului 1822, când după sărbători, din cauza depărtării de școală, părinții mi-au căutat un alt cvartir mai aproape de școală.

La școala Sângeorzului numai câteva săptămâni am petrecut căci bolnăvindu-mă în vara celui au, părinții m'au dus acasă. Dar cu începutul lui Noemvrie 1822 am fost adus la școala normală din Năsăud. Aici am fost în cvartir până la Paști 1823 la Dumitru Sandul, ei fiind mulți în casă, după Paști am fost încvartirat la Toader Bobul la care am șezut doi ani și jumătate. După aceea toamna în 1824 am fost încvartirat la învățătorul normal Simion Năstuța. După doi ani am șezut alți doi ani la măsarul Toader Istrate.

Dela nașterea mea până la anul 1829 s'au întâmplat:

1. Venirea împăratului Francisc I în luna lui August 1817 la Năsăud unde a fost primit cu mare pompă.

2. La anul 1819 dăruind împăratul institutului militar (Erziehungs- und Erziehungsanstalt) portretul său și al împărătesei Maria Augusta, s'a ținut sărbătoarea icoanelor împărătești în 22 Iunie, care s'a repetat anual până la moartea împăratului întâmplată la anul 1834.

La sărbătoarea icoanelor împărătești se adunau toți preoții din vicariat, dintre cari asistau vicarului la cultul divin în ornate bisericești câți încăpeau în altar, iar alții stau și în despărțământul bărbajilor. Cântarea imnului popular și salvele cu puști și treascuri erau la ordinea zilei. Jocul național după amiază nu lipsea.

Învățătorii mei în școala normală au fost: În clasa I — pe lângă exiezuitul Paciofski care a murit la anul 1824 — Ioan Pop din Sângeorz, apoi Grigore Hangea din Maieru, ambii adiunși la

școală; în clasa II venerabilul Constantin Georgița; în clasa III Simion Năstuța; în clasa IV Ioan Marian care până la anul 1824 a fost și catehet. După aceea a catehisat Ciril Dunca capelanul din Năsăud, iar după ce acesta a fost transferat la Blaj ca profesor, a catehisat Grigore Pop parohul din Rebrîșoara.

În toamna anului 1829 m'a dus tatăl meu la Blaj, unde am fost primit în clasa III normală. Din cauza că în școala normală din Năsăud nu se propunea limba latină ca în Blaj, pe clasă mai înaltă nu am putut fi primit. În clasa aceasta profesor mi-a fost Constantin Papfalvi, mai târziu canonic, care ca să se deprindă în limba germană m'a luat ca „pater familias“ pelângă remunerațiune ce se încassa dela discipuli.

Cu finea lui Iulie 1830 am fost primit în condițiune la canonicul Gavrilă Stoica, în locul lui Macedon Pop care fu primit la teologie. La acest canonic am locuit până la moartea lui întâmplată în luna Mai 1836. Tot în anul 1830 la 2 Octomvrie căl. nou a murit episcopul *Ioan Bob* pe care numai mort l-am văzut. Îndată după moartea episcopului Bob fiscul a luat bunul episcopesc în administrațiune proprie.

În anul școlar 1831 am trecut în a IV-a clasă respectiv I gimnazială. Profesor mi-a fost în semestrul întâiu Ioan Ștefan mort ca paroh și protopop în Budac, în semestrul al doilea teologul absolvent N. Roșca. Din astă clasă am sărit în clasa VI (sintaxă) la anul 1832, în care mi-a fost profesor călugărul Ioan Inocențiu Ladoși fost mai înainte paroh în Șieut.

În acest an s'a întâmplat alegerea episcopului Ioan Lemeny în luna Mai, iar în luna August numirea lui de episcop.

Ioan Lemeny s'a născut în Deșmir comitatul Clujului la 23 Aprilie 1780. A studiat în Blaj și Cluj gimnaziul, filosofia și drepturile. Primit de episcopul I. Bob la teologie a fost trimis la Oradea mare unde a absolvit teologia. După absolvire a fost numit profesor la filosofie în 1805. După doi ani numit paroh și protopop în Cluj unde a petrecut până la 1820. După moartea canonicului A. Vaida a fost adus la Blaj canonic și secretar episcopesc, care demnitate a purtat-o până la moartea lui Bob. După moartea canonicilor D. Caian și Filipan, întâmplată în 1832, a fost vicar general care oficiu l-a purtat până la numirea sa de episcop.

Tot în acest an cursul de filosofie s'a extins la doi, iară cel de teologie la patru ani.

În 1833 am trecut în clasa VII la retorică. În semestrul I a fost profesor Elia Farago care s'a dus ca protopop la Mureș-Oșorheiu (Târgul-Mureșului); iară în semestrul II Ioan Szakolay, mort ca protopop în Turda.

În anul acesta s'a consacrat episcopul I. Lemeny în Oradea mare prin episcopul Samuil Vulcan în luna lui Mai, și instalat în scaunul episcopesc în Iunie.

În 1834 fiind în clasă VIII (poezia) mi-a fost profesor călugărul Basiliu Bonifaciu Erdely.

În acest an s'a întregit capitulul blăjan cu numirea de canonici a vicarilor Ioan Nemes din Năsăud și Constantin Alutan dela Făgăraș, și a protopopului Ștefan Boier dela Odorheiu săcuiesc. În locul lui Nemes s'a numit Ioan Marian directorul dela Orlat, iară în locul lui Alutan, Todor Șereni notarul consistorial.

În anul 1835 am trecut în anul I de filosofie unde la filosofie mi-a fost profesor Ioan Dragomir, mai apoi protopop în Băiuț, iară la mates (matematică) Ioan Cristocean.

În acest an a murit prepozitul Teodor Pop, în locul cărui a venit canonic vicarul Selagiului Isidor Alpini.

Tot în acest an, în luna Iunie, a vizitat Blajul arhiducele Ferdinand de Este cu mare suită, și a prânzit la episcopul. Între oaspeți au fost și generalul comandant Br. Wernhardt și episcopul Vasile Moga dela Sibiu ~~ortodox~~.

În anul 1836 am trecut în anul II de filosofie unde profesor de istorie universală mi-a fost Ioan Rusu, iară de fizică teologul absolvent George Barit.

În luna lui Aprilie anul 1836 venind verbuncași (recrutori cu forța „cu arcanul”) dela Sibiu și înștiințându-se la vr'o 14 studenți la miliție, apoi la pornirea verbuncașilor dela Blaj, — unde au petrecut mai multe zile pe timpul târgului — căndu-se acei studenți și nevrând să meargă de bună voie cu militarii, iar comandantul locotenentul lului voind să ceară intervenția episcopului; aceasta a iritat pe tinerimea studioasă care voia să bată cătanele și să scoată cu puterea pe colegi. Eu înțelegând de asta faptă și convingându-mă în persoană dela tinerimea școlară

adunată la poarta curții episcopoești, spre a preveni un exces care ar fi putut avea niște urmări funeste pentru instituttele de învățământ din Blaj, și o grea responsabilitate pentru episcop; intrând în sala reședinții episcopoești unde erau chemați studenții verbuși și unde erau mai mulți canonici și profesori, am spus episcopului pericolul ce amenința rugându-l să demită studenții, ce a și urmat și așa excesul a fost evitat.

În luna Mai 1836 moare patronul și binefăcătorul meu canonicul și prepozitul Gavrilă S'oica în al 66-lea an al vieții sale.

După finirea cursului școlar am fost primit la teologie și am venit acasă cu *Macedon Pop*, atunci profesor gimnazial în Blaj.

Cu începutul lui Septembrie reîntorcându-mă de acasă am intrat în seminar cu alți conșcolari și adică: *George Draia*, *Augustin Pop*, *Grigore Mureșian*, *Basilii Muntean*, *Teodor Pop*, *Iosif Maniu*, *Paul Sina*, *Todor Basiliu*, *Ladislau Pop*, toți Blăjeni iară dela Cluj: *Nicolae Baldi*, *Ananie Pop* și *Nicolae Pop*, iar *Dumitru Boier* a fost trimis la Viena la Sf. Barbara.

Profesori de teologie au fost în anul prim: canonicul *Basilii Raț* la istoria bisericească și *Timoteiu Cipariu* la ~~limba ebraică și studiul biblic~~. În anul al doilea 1838 profesorii au fost cei din anul trecut: *Raț* la dreptul canonic și *Cipariu* la limba greacă și studiul biblic. În anul al treilea 1839 profesor de dogmatică: *Simion Filep*, iar la pastorală: canonicul *Ștefan Boer*, care era și rectorul seminarului. În anul al patrulea 1840: Dr. de teologie *Iosif Pop* la dogmatică și *Simion Filep* la teologia morală. Rector în anul acesta a fost noul canonic *Ioan Barna*, prefectul studiilor: *Elia Vlasa Cicudi*; iar *Ioan Moldovan* a fost vicerector în toți patru anii ce i-am petrecut în seminar.

După absolvirea teologiei venind acasă la părinți, vicarul *Marian stăruia* cu deadinsul să mă căsătoresc ca să pot fi dispus paroh în *Borgo-Tiha*, care parohie a fost desemnată pentru mine în 1839 când eram terțianit, și voia zisul vicar a exopera dela episcop dispensarea mea dela anul al 4-lea și a mă așeza în B. *Tiha*; însă eu am voit să absolv teologia întreagă, ce s'a și întâmplat.

În anul 1840 episcopul *Ioan Lemeny* a făcut vizitațiune canonică în Vicariatul *Rodnei* începând vizitațiunea pe la sărbătoarea

rea s. Petru și Pavel, de la Rușii-munți, Morăreni, Monor, unde a fost față la examenul școlii triviale. În Șieuf a consacrat biserica cea nouă; de aici prin satele companiei 2 a tractului Bistriții a venit la B. Tiha, unde a celebrat s. liturghie afară de biserică. Aci la B. Tiha venisem și eu deacasă peste Leșu și munte și așteptam pe episcop care se dusesese la Mureșeni dimineata înainte de liturghie. Dela Bârgău a trecut la Leșu și pe Valea Ilvei, apoi peste Rodna la Șanț unde a mas la părinții mei. A doua zi s'a reîntors în Rodna unde a consacrat biserica, iar după amiaz a venit la Maieru unde a mas la parohul Șotropa. În ziua următoare la Sângeorz și Feldru, de aci la Nepos, Rebra și Parva unde iară a consacrat noua biserică. Dela Rebrisoara a venit la Năsăud unde s'a ținut cultul divin în ~~castru (lagăr)~~ din cauza că fiind mulțime de ppop în biserică nu ar fi încăput. Primirea a fost tare pompoasă prin tot vicariatul, dar în Năsăud, unde era capitala districtului militar și multă inteligență, cu și mai mare pompă. Masa a fost la vicar unde toate autoritățile militare, preoți și onorațiori au fost ospetați. A doua zi s'au ținut examenul în școala normală și împărțirea premiilor. Atât la examen cât și la împărțirea premiilor episcopul a fost față, a mai donat și dânsul bani la școlarii diligenți și a subscris în cartea de onoare a școlarilor (Prämienbuch). Vizitațiunea s'a continuat pe Sălăuță și terminat pe Valea Zăgrii.

După finirea vizitațiunei episcopul, la îndemnul meu, s'a reîntors ~~la Rodna~~, fiind sezonul de vară la scalde, unde a petrecut vr'o opt zile. La Rodna, unde mulți aristocrați se aflau la scalde, a fost invitat episcopul cu suita sa, în care mă aflam și eu, la prânz de Kemeny Ferencz, președintele staturilor transilvane și după aceea cancelar aulic. Din Rodna făcea episcopul excursiuni: dimineata la Sângeorz, după amiazi la Dombhat (Anieș) și la Valea Vinului unde s'a și scădat în rece de două ori. Apropiindu-se însă postului s. Mării, ca să nu petreacă pe aici în timpul postului, s'a reîntors de la Rodna, peste Năsăud, acasă. După ce a mas în Năsăud, a doua zi a pornit către Cluj. Vicarul Marian cu mine l'am petrecut până la Gherla unde a mas, și a doua zi fiind Duminecă a celebrat s. liturghie. După aceea a dat masă în casa protopopului Anca, la care au fost invitate somitățile din Gherla,

între care și comandantul fortăreții unde se afla arestul de țară.

După prânz având episcopul să pornească la Cluj, am zis vicarului să petrecem pe episcop prin oraș până ce vom ieși în drumul țerii din sus de Gherla. Văzând episcopul că noi încă ne pregătim de a-l petrece s'a întors cătră Marian zicând: „Reverendissime frate, nu vă mai osteniți mai departe, că din Năsăud până aici m'ați petrecut destul; întoarceți-vă acasă“. Nu a apucat vicarul să răspundă ceva când am zis episcopului: „Măria Ta, Gherla este un loc blăstămat, dacă V'am adus în Gherla voim să Vă și scoatem de aci“. Episcopul râzând a zis: „Scoateți-mă dară dacă vă temeți de Gherla“. Pornind dela casa protopopului și mergând prin oraș, l'am petrecut peste podul din sus, peste Someș, până la drumul țerii unde stând episcopul a zis: „Acum m'ați scos din Gherla, vă mulțămesc de osteneală“, și luându-ne ziua bună, dânsul s'a dus la Cluj iar noi ne-am întors cătră Năsăud.

După sosirea la Năsăud am înmănat vicarului 20 fl. m. c. ce-mi dăduse episcopul la pornirea sa din Năsăud zicând: „Gherghel, aici în tocul oglinzii lui Marian las banii aceștia să-i dai ca mică despăgubire pentru spesele ce le-a avut cu încvartirarea mea. Ar merita mai mulți bani, însă finanțele mi-se apropie de gătenie“. Marian însă a dat altă culoare acestui prezent. A făcut arătare la comanda regimentului că episcopul Lemeny la pornirea sa de aici a făcut școalei normale un prezent de 20 fl. Comanda regimentului a raportat despre aceasta la comanda generală și asta la consiliul aulic din Viena. În anul următor episcopul Lemeny se trezește cu un decret lăudător dela curte pentru acest dar. Neaducându-și aminte să fi făcut atare prezent la școala din Năsăud, scrie lui Marian că ce comedie face el? Deși era lăudat episcopul pentru oferta făcută, totuș se afla rușinat a fi dat numai o sumuliță de 20 fl., când un episcop liberal și darnic cum era Lemeny ar fi ținut sub demnitate a face pentru școala din Năsăud o ofertă mai mică de 100 fl. Marian s'a scuzat că eu nu i-aș fi spus pentru ce scop ar fi lăsat Ilustritatea sa aci bani; a crezut însă că nu poate fi pentru alt scop decât școlar. În altă scrisoare a episcopului am fost amenințat cu bătae. Acea scrisoare mi-a comunicat-o vicarul, la care am răspuns că la bătae stau gata.

În toamna anului 1840 stăruiind cu deadinsul vicarul să mă

căsătoresc și să ocup parohia Tihei, am făcut excursiuni prin țară. Neafînd vr'o persoană corespunzătoare pentru starea mea, deși erau mai multe fete de ofițeri care așteptau, totuși am preferit a peți pe Iuliana fiica docentului normal în pensiuine *Constantin Georgița*, sperând să capăt o consoartă bună de mine. În 21 Ianuarie 1841 m'am cununat în biserica Năsăudului, funcționând Macedon Pop care atunci era capelan și catehet la școala normală. Iară de nași au stătut vicarul Marian și vara mea Elisaveta, fiica unchiului meu Teodor Pioras, mai apoi maior în pensiuine.

După cununie, silindu-mă Marian, m'am dus cu fratele meu Iacob la Blaj, unde în 5 Faur de diacon și în 7 de preot ordinar fiind, m'am reîntors peste Turda și Cluj acasă. În 11 Faur am liturghisit la Iclodul mare, iară în 14 în Năsăud singur, deoarece vicarul și capelanii săi au fost la înmormântarea preotului Ioan Mureșianu în Rebrisoara. Tot în astă zi am bolezat întâiaoară un prunc.

În 21 Faur am fost introdus prin Marian în parohia Tihei. Era atunci în Tiha căpitan Ioan Mihailăș cu care am trăit în bună armonie.

În zilele dintâi ale lunei Martie ne-am strămutat cu totul la Tiha, eu cu părinții dela Șanș și consoarta mea cu socrul dela Năsăud.

Cu ocaziunea întroduserii mele în Tiha am fost însărcinat și cu catehisarea la școala trivială în Borgo-Prund.

La compania a treia afară de Mihailăș erau: locotenent Max Kafka, sublocotenenții Dănilă Runcan și Misser, medic Schmidt. În Borgo-Prund ședea maiorul Betzmann, și tot acolo protopop gr. or. era Terențiu Bogatu.

În Noemvrie 1841 s'a născut fiica mea Amalia.

În Septemvrie 1842 s'a ținut concentrarea regimentului la Salva durând exercițiile și manevrele 14 zile. La aceste manevre au venit: Br. Wernhardt comandantul suprem, Grueber generalul de divizie și Stahel generalul de brigadă. Aceștia au vizitat institutele, școalele, cancelariile și aresturile. Ce a făcut bună impresiune între alte lucruri au fost aresturile goale la ștab. Cu prestațiunile militarilor la manevre a fost generalitatea foarte îndestulită, ce servea colonelului Rudolf Luxetich spre laudă. Dar de altă

parte aducându-se generalității multe scrisori și plânsori despre *asupririle și nedreptățile făcute grănicerilor*, acele au cauzat colonelului și mâhnire. Adiutantul generalului comandant, ofițerul Soccevich, a cules cu brațul plânsorile dela grăniceri. Comandantul general Wernhardt a încredințat pe generalul de brigadă Stahel ca la vizitațiunea ce avea să se întâmple în Noemvrie să cerce asupra plânsorilor și dorințelor grănicerilor. La vizitațiunea de toamnă, după vizitarea casselor bisericești și controlarea socolelilor, noi preoții cari aveam cheile, deschideam și închideam lăzile bisericești, voind să ieșim din cancelaria companiei 3 din Tiha, numitul general ne-a reținut adresându-se către mine cu rugarea să fiu interpret între dânsul și reprezentanții comunelor grănicere și însărcinându-mă să-i întreb ce au de cerut, jeluit și de adus înainte. Reprezentanții de față au răspuns: Ne opresc dela folosirea pădurilor și ne împiedecă a face fabricate de lemn, ca să neguțătorim cu ele și să ne câștigăm pâine și cele de lipsă pentru susținerea familiilor și împlinirea serviciilor militare. Deoarece pământul nostru muntos și steril nu dă atâta recoltă ca să putem subsista numai din economie, trebuie să ne ajutăm și cu pădurile de cari avem destule. Ba când e lipsă de nutreț, nu ni-se concede nici a tăia crengi și muguri la vitele noastre.

Acest răspuns dându-l eu generalului în limba germană, colonelul, care în contra uzului era de față, iritându-se, a început a mă ataca cu vorbe vătămătoare, învinuindu-mă că eu aș părtini devastarea pădurilor prinzând parte poporului care numai prăpădește pădurile. La această expectorațiune a colonelului am rugat pe general să indrumeze pe colonel la liniște, pentrucă eu rugat fiind de general a fi interpret nu am referat altceva decât ce aduc înainte reprezentanții; ce are d. colonel cu mine, au eu sunt de vină că grănicerii aduc astfel de plânsori înainte? Dupăce generalul a făcut semn colonelului să tacă, eu ofensat de impetuositatea colonelului și iritat m'am adresat apoi către general: „Domnule general, grănicerilor din Bârgău s'au făcut și până acum multe nedreptăți și daune ireparabile. Li s'au demolat casele și clădirile economice la câmp și s'au adus în sat, unde neavând loc pe fundul intern ca să-și ridice casele și clădirile economice trase jos, dupăce mai mult timp au zăcut pe pământ și au început a

putrezi, i-au silit domnii comandanți a face schimburi de pământ cu alți proprietari cari aveau pământuri mai aproape de sate; și pentru puțin pământ unde să-și edifice casele și clădirile economice aduse de pe câmp, au trebuit să dea complexe mari din moșii prin care firește s'au scurtat în posesiunea lor. Apoi în loc ca grănicerii conturbați de pe locurile lor părintești să fie colonizați la capetele satelor, dupăcum prescriu regulele de lungire a comunelor, ei iară s'au așezat departe de comună, așa încât pruncilor de școală li-s'a îngreunat cercarea școalelor, iar poporului venirea la biserică și paradă."

Această recenzie a mea a astupat gura la toți ofițerii căți erau față la astă scenă. Eu recomandându-mă generalului am ieșit din cancelarie cu ceilalți preoți dela fosta companie împreună cu curatorii bisericеști.

Demolarea caselor de câmp și a clădirilor economice s'a întâmplat la anul 1837 la propunerea maiorului Betzmann din motive că pe la casele campestre s'ar ținea lotri și s'ar face multe furtișaguri. Colonelul amintit a dispus demolarea acelor clădiri, prin care s'a făcut multă daună grănicerilor din B. Tiha, B. Bistrița și alte sate.

Fapta aceasta se vede a fi fost reprobată și de superioritățile militare mai înalte ce a atras după sine și pensionarea maiorului Betzmann care cu știința cea frumoasă ce o avea putea ajunge la demnitatea de general.

Colonelul Luxelich era supărat pe mine de mai înainte. În primăvara anului 1842 venise la Bărgău, unde militarii grăniceri aveau deprinderile militare de primăvară. Eu am mers cu parohul din B. Prund răposatul Dănilă Bogatu să-i facem onoarea. Era dătina în graniță când venea un ofițer mai mare în loc, să-i facă preoții vizita de onoare. Ne-a primit, însă între alte a început a grâi rău despre grăniceri, că sunt economi și plugari răi ce nu-și cultivă pământele ca Sașii; că el trecând prin hotarul Sașilor din lad a văzut cele mai frumoase holde de toamnă și cum a pășit pe hotarul Rusenilor, pământele erau rău lucrate. Eu de temperament sanguinic nu m'am putut răbda a lua în apărare pe grăniceri răspunzând: „Domnule colonel, Sașii din lad nu au de mers la exercițiile militare de douăori pe an câte 8 și mai multe zile după-

olaltă, nu au de mers la cordon pe graniță câte 20 de zile, nu au de mers la varda ștabului pe 9 zile, la a batalionului și a companiilor iară câte pe 8 zile, apoi la darea la semn, la părazi, lucru de drum; prin care zilele cele mai bune de economie se pierd; ci Sașii își grijesc în pace și comod economia la timpul potrivit, nu au atâtea greutăți ca grănicerii, plătesc contribuțiunea și ilişul, și mai încolo nu-i împiedecă nimeni în economia lor." Se înțelege că reflexiunile mele deși erau drepte nu i-au plăcut, ba l-au iritat. Eu cu colegul meu ne-am recomandat și am ieșit. După aceea dânsul s'a dus la Joseni unde era adunată miliția la exercițiu, rău dispus încât s'au mirat ofițerii. Dânsul le-a spus că a avut o scenă neplăcută cu parohul dela B. Tiha care împreună cu parohul B. Prundului i-a făcut vizita. Prundeanul s'a purtat bine, dar Tihanul nu. Vezi bine că până ce eu am făcut reflexiunile mele la calumnierea colonelului asupra grănicerilor, Prundeanul a făcut, prin urmare nu l-a ofensat.

După vreo câteva zile mă întâlnesc cu căpitanul *Leon Pop*, mort ca maior în anul 1879 și mă întreabă: „Pentru Dumnezeu ce ai avut cu colonelul că-i tare mânios pe D-Ta?” I-am enarat scena cum a fost. Dânsul mi-a răspuns: „Spusu-i-ai asta?” Eu: „Vezi bine că i-am spus, poți întreba de popa Bogatu.” El: „Bine ai făcut că alții nu cutează a-i reflecta unele ca aceste.”

Cu acest colonel nu am avut plăcerea a mă mai întâlni până la 1844 când s'a dus dela Năsăud ca general în Croația la Vinkovce.

Cu succesori său, cu colonelul baron *Iovich* încă am avut puțină afairă (pricină). În toamna anului 1846 mă rugasem de dânsul ca să-mi dea din grădina a doua capitanală din B. Tiha loc pentru clădirea bisericii. Mi-a promis că va veni la Bârgău și informându-se în persoană îmi va împlini cererea. Mai târziu în luna Decembrie a aceluși an mi-se împărtășește un mandat al comandei regimentului, subscris de colonel, ca să mi-se spună că după ce grădina parohială e destul de mare să aibă loc pe dânsa și noua edificândă biserică, să se pună speranța în cuiu de-a căpăta din grădina amintită loc de biserică. Cerând o copie de pe acel mandat, la vizitațiunea generalului de brigadă cu finea lui Decembrie tot aceluși an am dat recurs la generalul *Galbrun*, motivându-l că d. căpitan are competența sa de grădină la evartirul

căpitanal, iar grădina parohială deși este mare totuș, zăcând mai jos decât grădina a doua căpitanală vis-à-vis dela parohie, este neaptă pentru biserică fiind umedă, și nu se poate usca deoarece apa intră din ambe stradele în grădină și nu se poate scurge. Răcursul meu a fost așternut la comanda generală în Sibiu de unde s'a comunicat cu comanda regimentului spre a-și da părerea. Primind actul acesta colonelul Iovich s'a supărat pe mine, căindu-se cătră alți domni că parohul din B. Tiha nu l-a onorat cu încrederea sa, dându-și cuvântul de onoare când i-a promis loc de biserică pe a doua grădină căpitanală, și dânsul a recurs la brigadă.

În primăvara anului 1845 venind la vizitațiunea semestrală maiorul Vandernül, după ce s'au vizitat lăzile bisericesti, chemându-mă la o parte m'a întrebat că din ce cauză am încunjurat comanda regimentului și am recurs la brigadă pentru loc de biserică pe grădina căpitanală, după ce d. colonel și-a dat parola că îmi va ceda loc pe aceia grădină. I-am răspuns că adevărat că d-l colonel la începutul lui Noemvrie 1844 mi-a promis, însă prin porunca sa din 10 Decemvrie mi-a luat toată speranța, și așa am trebuit să apelez mai departe. La care m'a sfătuit ca să mă duc la B. Prund unde va veni după amiazi, și să mă justific.

După prânz m'am dus la B. Prund și când mă apropiam, colonelul cu maiorul și alți ofițeri sta afară înaintea cvartirului maiorului și văzându-mă mi-a ieșit înainte mai multe zeci de pași și în loc de binețe m'a agrăit cu cuvintele: „Domnule părinte, sum mâniaș pe D-Ta.” Eu răspund: „Îmi pare rău însă eu nu mă știu vinovat a fi ofensat pe d. colonel.” Dânsul stând într'o pozițiune militărească baronească zice: „D-Ta te-ai rugat în toamna trecută să-ți cedez din grădina a doua căpitanală din Tiha loc de biserică; și-am promis că îți voi da și totuș nu m'ai onorat cu încrederea D-Tale, ci ai pășit cu recurs la generalul de brigadă.” I-am răspuns: „Adevărat că d. colonel mi-a promis loc de biserică pe grădina căpitanului, însă prin mandatul regimentului din 10 Decemvrie mi-s'a luat toată speranța, și așa am fost silit a recurge la organele militare mai înalte.” Și scoțând din buzunarul veșmântului mandatul amintit i-am cetit din el pasajul: Să se comunice comunei B. Tiha și parohului ei că deoarece grădina parohială dă loc destul pentru clădirea bisericii, să-și ia toată speranța dela

grădina căpitanală. După cetirea acestui pasaj colonelul a vorbit acum nu în ton înalt militar ci în ton liniștit, amical și ca opărit ca crapul, pentru că deși a scris acel act, cuprinsul i-a fost necunoscut. Adică referințele respectiv locotenentul Simion Vărărean, fostul meu conșcolar în Năsăud, a concipiat scrisoarea și a dat-o colonelului spre subscriere spunându-i numai că s'a scris în cauza bisericii din B. Tiha. Văzând din această întâmplare că nu eu ci altul e de vină, armonia între mine și colonelul Iovich nu s'a stricat, cel puțin „ad aparentiam.”

În toamna anului 1845 venind iară generalul Adam Galbrun la vizitațiunea anuală, mi-a spus că are însărcinare dela comanda generală a-se informa dacă grădina parohială este așa de umedă că nu se poate clădi biserica pe ea. I-am răspuns că mă bucur de asta. Venind la fața locului mi-a zis ironic că nu am drept, căci locul este destul de vârtos; la care i-am răspuns să placă d-lui general a veni vara când pamântul nu este înghețat ca piatra, și să se informeze despre natura terenului. Provocându-mă la maiorul pensionar Ioan Illich care era de față și se afla cu locuința în B. Tiha de mai mulți ani, acesta întări că am drept, că dânsul cunoaște locul și-i tare umed.

În primăvara anului 1846 când era să pornească un batalion de grăniceri din acest regiment, a venit la Bârgău generalul și comisarul belic Schopf spre-a pregăti batalionul; cu care ocaziune am întreat pe comisar: Cum stă treaba în cauza locului de biserică? Mi-a răspuns că acum stă bine, căci dânsul provocat fiind din partea comandai militare a-și da părerea, a dat-o în favoarea mea, deși erau în contra și comanda companiei și a batalionului și a regimentului, care nu voiau să-mi cedeze loc în grădina căpitanală spre scopul bisericii.

În toamna anului 1847 a venit în asta privință rezoluțiunea favoritoare ca să mi-se excindă 200 orgii pătrate pentru clădirea bisericii pe grădina căpitanală; iar în primăvara anului 1848 căpitanul Osmolski a început a-și muta pomii de pe locul unde era să se facă excinderea, și a-i străplânta pe grădina cvartirului.

Biserica însă nu s'a putut începe a-se edifica din cauza mișcărilor revoluționare din 1848/9. În primăvara anului 1848 a izbucnit revoluțiunea în toată Europa, de care nici imperiul austriac nu a fost scutit.

În 15 Mai s'a ținut adunarea Românilor din Ardeal în Blaj, la care a participat și vicarul Macedon Pop.

În luna lui Iulie a fost și în Năsăud adunarea grănicerilor spre a compune o suplică la împăratul despre greutățile ce-i apăsau. La aceasă adunare am participat și eu. E de însemnat că la îm-prăștierea adunării mai mulți veterani au declarat înaintea colonelului Br. Iovich, că fii lor nu s'or baté contra fraților grăniceri din Bănat, Slavonia și Croația, pentru că între aceștia și revoluționarii unguri începuse războiul civil, și era vorba că un batalion de ai noștri va merge în Ungaria contra Sârbilor. Declarațiunea bătrânilor de mai sus a făcut impresiune plăcută asupra colonelului sârb de națiune, și întorcându-se către mine a zis să spun mulțumita sa bătrânilor pentru acea leală declarațiune.

Încă în Iulie totuș a pornit un batalion sub comanda maiorului Leon Pop peste Bistrița către Ungaria. Istoria acestui nefericit batalion este cunoscută și e superfluu a-o descrie aici. Atât va fi iertat să observ că în preseara pornirii din Năsăud o ceată de tineri din acel batalion a cântat pe strada principală doine jalnice. Cu mare duioșie au fost petrecuți a doua zi din Năsăud la Bistrița, și nu mă puteam despărți de scumpul meu unchiu T. Pioraș care încă a mers cu acel nefericit batalion. Tot presemne de un finit nenorocit pentru acel batalion.

În toamna acelu an a fost altă adunare a grănicerilor la Năsăud, care a formulat petițiunea maiestatică. Într'aceea războiul se întinsese și în patrie. Celalalt batalion încă se gătea în contra rebelilor și se formaseră încă alte batalioane, la care însă lipsiau puștile, pentru că ceje ce le avea regimentul de rezervă le împărțise încă de cu primăvară la gardiștii unguri și săși. Acum nu erau pentru grăniceri puști și trebuiau să se aducă altele din Bucovina, care însă nu au apucat a-se împărți pe la grăniceri, căci venind Ungurii la Bărgău le-au apucat ei din magazinul dela B. Tiha unde se depusese. Am fost recomandat căpitanului Ungerer care se afla comandat în Tiha să le împartă pe la grăniceri, de teamă că vor veni Ungurii și le vor lua, ceea ce s'a și întâmplat în luna lui Ianuarie 1849.

Revoluțiunea pelângă alte nenumărate nenorociri a fost și pentru mine și familia mea foarte funeșă. Averele culeasă dela

anul 1841 până în luna lui Ianuarie 1849 deprădată, parte de rebeli parte de alții, și eu cu familia am scăpat cătră Bucovina numai pe o trăsură cu puține veșminte și mai puține victualii, de unde numai în luna lui August 1849 m'am reîntors, mai întâiu la părinți în Șanț. Apoi în Septembrie am mers la Tiha și până ce s'a reparat cvartirul am șezut la primarul Iacob Bosga.

Lipsit de toate mijloacele de traiu iară am căpătat ajutor dela părinți. Dară spre durerea mea aceștia au murit în 1850, mai întâiu mama mea în Ianuarie, și în Faur tatăl meu. Din averea rămasă am căpătat și eu doi cai de trăsură și puține utensilii.

În luna lui Aprilie 1850 a venit un batalion din Galiția și a fost primit cu mare pompă la Mureșeni de colonelul Urban, care a dat masă la ofiterii săi și la ceilalți onorațiori între cari m'am aflat și eu cu vicarul Macedon și protopopul T. Bogatu.

În 1 Mai 1850 s'a pus piatra fundamentală la biserica din Năsăud. În anul acesta a început a se mai pune în ordine lucrurile în regiment după dezordinea cauzată prin revoluțiune. Oamenii împrăștiași s'au strâns pe la casele lor cele arse prin insurgenți, așa în Feldru, Rebrisoara și în Năsăud; și toate care la retragerea insurgenților dinaintea Muscalilor și Austriacilor au fost aprinse, au început a-se repara și face din nou. Cassele bisericesti și comunale împreună cu banii și documentele s'au readus din Bucovina unde se duseseră la retragerea lui Urban în Ianuarie 1849 dinaintea insurgenților.

Tot în acest an după sufocarea revoluțiunei s'a schimbat și sistemul de guvernare, după cel austriac. De guvernator civil și militar a fost numit generalul Wohlgemuth care și-a luat rezidența în Sibiu.

Muscalii încă au ieșit din țară în lunile Septembrie și Octombrie.

În anul 1851 în luna lui Ianuarie s'a desființat institutul confinar în Ardeal, prefăcându-se regimentul de graniță II român în regimentul de linie Nr. 50 Thurn et Taxis, iar grănicerii s'au provincializat, ceea ce pe Români i-a întristat foarte, cu atât mai vârtos că s'au văzut puși într'o categorie cu grănicerii secui cari au ținut parte insurgenților. La întristarea lor mai adauge și împrejurarea că suplica maiestatică așternută împăratului Ferdinand

la Olmütz în toamna anului 1848 încă tot nu era rezolvată și chestiunea regulării averilor grănicerești neefectuată.

În 1 Aprilie 1851 a fost transpunerea ținutului grăniceresc în administrațiunea civilă. Transpunătorul a fost generalul Br. Stutterheim, iar primitorul maiorul Kaufmann cu comisarul Kromer pentru Valea Rodnei în Năsăud, și Gr. Bardoși pentru Bârgău și Monor în B. Prund, unde au fost prezenți preoții și reprezentanții comunelor. Cu asta ocaziune eu am ținut cuvântarea de despărțire de către administrațiunea militară, ceea ce civiliştilor nu le-a prea plăcut.

La transpunere s'a dat în administrațiunea preoților averea bisericilor cu documentele, iar averea școalelor și a comunelor, antiștiilor comunale. Administratori civili au fost: în Năsăud comisarul Eduard Kromer, iar subcomisari: în Rodna Gavril Manu, în B. Prund Elia Mitkievici.

Cu ocaziunea transpunerii în statul civil, fondul de mondire și fondurile școlare locale s'au recunoscut de avere grănicerească. Pentru administrarea acestor averi s'a ales de către reprezentanții comunelor grănicerești, adunați la Năsăud, un comitet de 12 inși sub prezidiul vicarului. Fondurile școlare comunale s'au lăsat destinațiunii lor, iar fondul de mondire s'a prefăcut în fond de stipendii pentru tineri grăniceri la școale mai înalte; ceea ce s'a întărit și de către locurile mai înalte.

În anul 1851 în 11 Iulie a murit socrul meu Constantin Georgița docent normal penzionar, în etate de 78 ani.

În luna lui Septemvrie mergând principele Schwarzenberg, noul guvernator civil și militar în Ardeal, la Cernăuț la întâmpinarea împăratului, și trecând prin comunele bârgăuane, în fiecare comună așteptau preoții cu poporenii pe principe, făcându-și reverința. Eu cu poporenii mei încă l-am așteptat în Tiha, unde sosind și stând a întrebat că ce au de poftit. Răspunsul dat de popor a fost că organele administrative îi opresc dela păduri cu cari se ajută în nevoile lor, deoarece sterilitatea terenului sălbatic nu le dă destul nutremânt pentru susținerea familiilor lor. La care principele a zis: „Oricine vă va opri pe voi dela folosirea pădurilor, legați-l și mi-l aduceți la mine,” după care s'a dus către Bucovina. Subcomisarul Mitkievici întorcându-se după petrecerea principelui îmi zise: „Acum mai ține ordine cu pădurile, că după mandatul

gubernatorului ne pot lega oamenii și duce la ei.* Organele financiare adică încercaseră îndată după desmilitarizarea grănicerilor a pune mâna pe averea lor, pe munți, păduri și regaliile lor, și a-le preface în bunuri financiare. Pentru aceea pădurile le-au pus sub sechestru și au mărginit pe locuitori dela folosirea lor. Aveau dar cauză aceștia a-se plânge la principele Schwarzenberg. Ci asta nu mult a folosit grănicerilor. Organele financiare și-au păzit trebile, au pus în Năsăud un oficiu silvic la care erau inspectori și vigili de păduri plăți bine din fondul proventelor, în care curgeau venitele din arenzile cărciumăritului. De aceste organe n'au scăpat grănicerii până la anul 1862, după înființarea districtului Năsăud, când pentru administrarea pădurilor cedate comunelor s'a ales alt personal silvic.

În anul 1852 în luna lui August a vizitat împăratul Ardealul și venind la Bistrița, preoțimea districtuală cu vicarul Macedon în frunte încă și-a făcut omagiul și fu lăsată la audiență. Cu asta ocaziune preoțimea grănicerească de ambe confesiuni a înmănat o suplică maiestatică pentru îmbunătățirea subsistenței sale, și anume din fondul proventelor. Rezultat nu a avut această suplică din cauza că organele financiare, care aveau de scop a trage la sine acel fond, au fost în contra.

Tot în acest an în luna Mai s'a pus piatra fundamentală la biserica din B. Tiha, sfințându-se prin vicarul Macedon, și s'a edificat până la socli. Arhitectul a fost Filip Lindorfer din Bistrița, un bărbat onest.

După moartea vicarului Anhidim Pop, la îndemnul prepozitului Macedon Pop am concurat și eu la postul vicarial devenit vacant. Între concurenții Ioan Dragomir, Ioan Kesely, Ioan Ștefan și Simion Tanco am fost preferit, și cu decretul episcopesc din 8 Martie 1859 Nr. 934 numit vicar foran și paroh al Năsăudului. După primirea decretului am mers la Gherla și am mulțumit episcopului de pie memorie *Ioan Alexi*. Din Gherla m'am reîntors prin Năsăud acasă în Tiha.

În luna Mai 1859 am ocupat postul și am primit administrațiunea vicarială dela parohul Ioan Pop din Feldru, cărui i-s'a fost concrezut administrațiunea tractului vicarial-al Rodnei. Aceasta prin circulara vicarială din 6 Mai Nr. 59 am notificat-o preoților trac-

tuali, iar în 13 Aprilie mutându-mă la Năsăud, am concretizat administrațiunea parohiei B. Tiha parohului Cifor Cionca din Bistrița. Prin ordinul episcopal din 20 Mai 1859 Nr. 1643 se notifică că s'a numit de administrator în B. Tiha nou ordonatul preot Moise Pop din Purcăreț, care s'a și introdus în parohie a treia zi de Rusalii, adică în 15 Iunie, și cărui i-am concretizat pelângă afacerile parohiale și executarea lucrurilor necesare rămase de făcut în internul bisericii, precum facerea scaunelor cantorale și ale onorațiilor, lăsându-i planul pentru acelea.

După ocuparea postului vicarial a trebuit să suplinesc pe prepozitul Macedon Pop ca prezident al comitetului administrator de fondurile școlare grănicerești, apoi să îngrijesc procurarea de cărți școlare pentru școlile populare. Am întreprins și vizitațiunea canonică și școlară în toate parohiile, ceea ce dela moartea vicarului Ioan Mărian nu se făcuse; pentru că cea școlară se făcea de către directorul școlaelor, însă nu regulat, iar vizitațiunea canonică nu s'a făcut în continuu ci numai parțialmente de către vicar, și directorul din anul 1855 nu a vizitat școlaele. Era dară timpul suprem să se facă vizitațiunea canonică școlară împreună cu ținerea examenelor de vară în toate parohiile în luna lui Iulie. Școlaele grănicerești, mai înainte naționale, dela anul 1856 s'au făcut profesionale și s'au concretizat grijei bisericesti.

În anul 1860 episcopul Alexi a vizitat tractul Rodnei în luna lui Iulie, a asistat și la examenele dela școala normală și de fetițe în Năsăud precum și la examenul preparanzilor. După aceea a petrecut vr'o câteva zile la scadele din Sângeorz.

La 1 August a fost adunarea generală a reprezentanților tuturor comunelor în afacerea averilor grănicerești. Această adunare a decis să se trimită o deputațiune la împăratul ca să-l roage a dispune regularea averilor grănicerești, cari prin organele financiare se aduseseră în confesiune, void de a introduce în fostul regiment fiscalitate. În această adunare am fost ales prezident al comitetului fondurilor școlare grănicerești. Pentru acoperirea speșelor deputațiunii s'a calculat suma de 1000 fl. din lăzile comunelor foste grănicere. Totdeodată s'au făcut pași la prefectura politică din Bistrița atât ca să se scoată din lăzile comunale speșele deputațiunii la Viena, cât și pentru exoperarea concesiunii

de-a merge la Viena, și a audienței. Dar organele politice făceau pedece în privința asta, zicând că va fi destul să se dea rugarea la guvernatorul civil și militar în Sibiu, care o va înainta la Maiestate fără atâtea spese, ce nu pot suporta lăzile comunale, care nici nu trebuie îngreunate cu atari spese.

Văzând eu intențiunile organelor amintite m'am necăjit și în vizitațiunea în care mă aflam am scris la prefectura bistrițană: Dorința reprezentanților comunelor grănicerești este a suplica numai la Maiestate. S'au pus destule sarcini pe lăzile comunale fără de-a întreba poporul dacă vrea să le supoarte. Acum când se lucră pentru viața și existența foștilor grăniceri, ziceți că nu se pot îngreuna cu spese. Vedem că ni-se pun piedeci ca să nu puțem suplica la Maiestate pe cale legală. Ne vom plânge la Maiestate că împiedecați pe grăniceri ca să nu-și aducă înaintea tronului necazurile lor.

Asta s'a întâmplat în luna lui Septemvrie 1860.

În 20 Octomvrie a ieșit diploma maiestatică prin care s'a făcut restaurarea municipiilor vechi în Ungaria și Transilvania. Această diplomă a electrizat pe toți civii și popoarele din țară și a cauzat o mare mișcare. Ungurii se apucau a-se restaura, asemenea Secuiei și Sașii. Foștii grăniceri erau tare îngrijați ce se va alege de teritoriul lor după ce reactivarea graniței nu se putea face. La Bistrița nu voiau să fie anexați, la comitatele vecine încă nu. În starea asta agitată Românii nu puteau rămânea cu mâinile încrucișate, trebuia să se miște și ei. Iară deputațiunea grănicerească încă nu era pornită la drum, că nici erau bani nici facultate de-a merge la Viena.

În împrejurările aceste ne vine o circulară dela mitropolitul Șuluj în care ne provoacă să trimitem vr'o doi bărbați din tagma militară, cari să se alătore la deputațiunea națională ce merge la Viena în cauza politică națională să ceară de a-se putea aduna reprezentanții națiunii române din Ardeal într'o conferință ori congres, în care să se consulte despre cererile și gravaminele lor. După primirea acestei circulare am convocat pe membri comitetului fondurilor grănicerești și pe alți intelectuali din Năsăud la consultare în care s'a decis, ca deputațiunea grănicerilor aleasă în cauza averilor să pornească fără amânare la Viena, să se

alături la deputațiunea națională și să lucreze și în treburile grănicerești. Neputându-se aviza cei depărtați din localitate, s'au trimis căpitani George Lica și Ioan Purceila cari se aflau în Năsăud; la ei s'a alăturat și Vasile Nașcu, iară Ioachim Mureșianu, care se afla în oficiu la Viena, a fost încă rugat a-se alătura deputațiunii și a conlucra în cauza grănicerească. Deputațiunea asta a dus o scrisoare din 7 Noemvrie 1860 în care se mulțamea Maiestății sale pentru emiterea diplomei din 20 Octomvrie și se cerea ca să se îndure a concede Românilor o adunare. Pelângă asta deputațiunea s'a avizat să dea deputatului V. Nașcu petițiunea pentru crearea unui district de sine stătător din comunele grănicerești.

Suplica maiestatică în treburile grănicerești s'a dat de cătră deputațiune în Decemvrie 1860, după care căpitani mai susnumiți s'au reîntors acasă. Nașcu a rămas acolo ca să stăruiască pentru rezolvarea mai înaltă a suplicei așternute. Iară la rugarea deputațiunii naționale condusă de mitropolitul Șuluf s'a dat concesiune Românilor a se aduna în conferință, care s'a ținut în 13 Ianuarie 1861 la Sibiu. În urma provocării episcopului datată din 7 Ianuarie 1861 Nr. 50, la acea conferință am luat și eu parte împreună cu Florian Porcius actuar în Rodna, și cu Iosif Gerendi adjunct preforial în Năsăud. Conferința a fost prezidată de mitropolitul Șuluf și de episcopul Andreiu baron de Șaguna.

Rezultatul rugării deputațiunii grănicerilor pentru organizarea politică a ținutului fostului regiment II de graniță din Ardeal fu înalta rezoluțiune din 24 Martie 1861, prin care s'a creat *districtul Năsăudului* ca municipiu autonom, fiind să se organizeze ca și districtul Făgărașului. Reorganizarea comitatelor vechi era să se facă până în 15 Aprilie al aceluși an, numindu-se comiții supremi în comitate și juzii în scaune. Inșă numirea căpitanului suprem pentru noul district al Năsăudului a urmat numai în luna lui Mai. Bărbații de stat unguri aveau intențiunea să pună un individ neplăcut grănicerilor, ceea ce s'ar fi și întâmplat dacă nu eram precauți și nu pășiam cu energie. În foile maghiare se scrieau multe neadevăruri în privința asta cari ne cauzau multă neliniște, până ce ne-am candidat noi pe viitorul căpitan. În suplica din 30 Martie erau candidați: Iacob Bologa, Elia Măcelar, Alexandru Bohățel și Leonte Luchi. După ce am primit înștiințare dela Viena că de

căpitan suprem numai un jurist greco-catolic se va numi, noi am stat numai pelângă Al. Bohățiel, deoarece cei doi dinții erau greco-orientali, iară Luchi nejurist. Cutoateaceste atât guvernatorul Miko cât și cancelarul Kemeny Ferencz aveau alte intențiuni și alți indivizi. Printr'o telegramă însă trimisă arhiducelui Rainer, mare patron al grănicerilor, Maiestatea sa s'a affai îndemnat să numească pe Al. Bohățiel căpitan suprem, pe indosul actului cancelarului aulic care propusese pe altul. Cu aceasta grănicerii au triumfat atât asupra guvernatorului Miko, cât și asupra cancelarului Kemeny.

Căpătând telegrama dela Nașcu din Viena despre numirea căpitanului suprem pe la 3 ore după amiază, cu venirea postei din Bistrița, s'au dat din comoară (cimitir) 40 pușcături de treascuri (pive), adică atâte pușcături câte litere se cuprindeau în zicerea: „Vivat Alexandru Bohățielu căpitanulu supremu.” Pentru pușcăturile aceste se făcuse pregătire mai dinainte. Firește pușcăturile au alarmat tot Năsăudul; din toate părțile au ieșit oamenii la uliță și aflând numirea căpitanului s'au umplut toți de bucurie, afară de oficianții publici. Seara s'a făcut iluminațiune și școlarii au cântat cântece naționale prămenând pe strade.

A doua zi am avut consultare cu intelectualii, în care s'a decis să se trimită o deputațiune la Cluj spre a saluta pe căpitan și a-se înțelege cu el despre organizarea districtului. În asta deputațiune am fost ales eu cu Maxim Lica și Vasile Petri. Ne-am dus și ne-am înțeles cu căpitanul despre instalare și organizarea districtului, defigând ziua instalării pe 18 Iunie.

După reîntoarcerea dela Cluj s'au făcut pregătirile necesare pentru o zi memorabilă. În răstimpul acela am căutat în schematismul țerii pe toți fiii noului district, cari se aflau în oficii în diverse părți, și am compus o listă din care să se vadă care la ce post să se aleagă în noul district. I-am provocat în „Gazeta Transilvaniei” să se prezente pe 18 Iunie la Năsăud.

CASTRUL RODNA

IULIAN MARTIAN

Oraşul Rodna, situat în colţul nord-estic al Ardealului la gura trecătorii Carpaţilor, există din vremuri vechi. Importanţa lui din trecut însă nu a determinat-o atât situaţia geografică, cât împrejurarea că era un vestit centru minier; căci dacă avântul spre înflorire ce l'a luat uneori acest oraş a fost în funcţie de intensitatea exploatărilor miniere, astfel şi decadenţa ce a urmat este a se atribui cu deosebire vecinătăţii cu trecătoarea.

Atât e totul ce se desprinde din cercelările noastre în general asupra trecutului Rodnei; în detaliu însă, nu putem pătrunde fiindcă nu cunoaştem date vechi scrise, iar arheologia tace.

Cea mai veche menţiune specificată de Rodna se face în legătură cu invazia Mongolilor în Ardeal dela 1241, când canonicul Rogerus din Oradea-Mare ¹⁾ ne spune că era un important centru minier, unde locuia o mulţime fără număr de popor şi ne descrie apoi cum a căzut pradă oardelor lui Cadan, deoarece nu avea nici un mijloc de apărare ²⁾.

Este cazul neobişnit că un oraş vechiu să nu fi fost împrejmuit de o circumvalaţie de pământ, de o incintă de zid ori să nu fi avut nici măcar un *castellum civitatis*, o acropolă ca loc de

¹⁾ M. Rogerii canonici *Miserabile Carmen*. La I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*. Vindobonae 1766. Pars I. p. 366.

²⁾ Rogerus o. c. C. XX. p. 381... cum fossata, muros et munitiones aliquas non haberent...

refugiu și de rezistență pentru cazuri de nevoie. Dar nu putem trage la îndoială informația lui Rogerus, că adevărat Rodna nu avea nici un mijloc de apărare, căci doar el cunoștea acest oraș din experiență, fiindcă pe aci a trecut și tot pe aci s'a reîntors din captivitate.

Și totuși în textul unui act, dat în Rodna la anul 1268, se face mențiune de un castru, spunându-se anume că comitele Rotho a vândut comiteiului Henricus, între altele: un turn de piatră și o casă de lemn lângă turn, un conac înconjurat cu zid și toți agri sub castru¹⁾.

Nu putem să ne îndoim nici în datele cuprinse în acest document din motivul că de fapt există, în apropierea Rodnei de astăzi, pe locul numit *Cetate*, situat la periferia vechiului oraș, ruinele respectabile ale unui castru din antichitate.

Acum se pune întrebarea: Care este oare origina acelor ruine?

Răspunsul cuvenit și definitiv la această întrebare nu ni-l va putea da decât singur numai rezultatul unor săpături sistematice ce s'ar face la acest loc.

Dar până atunci vom aștepta, în cele ce urmează, valoarea acestui castru și rostul lui din considerațiuni strategice, și vom descrie resturile ce s'au mai conservat din el, la mâna schiței actuale, pentru ridicarea cărei datorim mulțumite d-lui S. Vasicek inginer-șef la minele statului din Rodna-veche.

Accesul la bazinele în care este situat orașul Rodna, dinspre vest pe valea Someșului mare în sus, îl stăpânește — în ultima etapă — defileul dela confluența râului *Anieș*, cuprins între panta piezișă a *Măgurii-caselor*, dinspre sud, și un mic platou, în care se termină coama de deal ce coboară din muntele *Saca*, dinspre nord.

Importanța acestui defileu, în cazul unui pericol din vest, pentru orașul Rodna este evidentă, fiindcă el nu poate fi încon-

¹⁾ E. Hurmuzaki. Documente privitoare la istoria Românilor. Vol. I. București 1887. Nr. CCXLVIII. p. 336.

Nomina verum ipsarum possessionum haec sunt, turris lapidea, et domus lignea apud turrim, et curiam circumunitam, cum fundo sicut condam comes Heuchmannus possedit, item molendinum ultra aquam Zhomos cum omni utilitate, sicut fuit comitis Heuchmanni. Item casam integraliter et duas curias, et omnes agros sub castro...

jurat din cauza obstacolului pe care îl opun munții înalți din împrejurimea lui. Deci pentru a utiliza avantajele oferite de formațiunea terenului s'au ridicat, încă în vechime, în scopul de a stăpâni acest defileu, o serie de fortificații în culmea *Măgurii-caselor*, unde urmele lor se mai pot cunoaște. De altă parte s'a fortificat pe țarmul drept al Someșului, culmea dealului înalt, izolat de împrejurime și împrejmuit de pante prăpăstoase, care se ridică la o înălțime de peste 250 m. deasupra nivelului văieii, construindu-se aci, tot pe vremuri imemorabile, o puternică cetate.

Teritoriul din culmea aceasta, utilizat în scopul construirii cetății, este chiar dunga dealului în lungime de 350 m. pe o lățime care diferă între 25 și 45 m. În cadrele acestor dimensiuni s'au ridicat cu multă măiestrie și pricepere părțile cari constituie complexul cetății în conformitate cu cerințele arhitecturii progresate. În prezent resturile clădirilor cetății sunt căzute în ruină și pretutindeni acoperite de pădure, tufișe, iarbă, frunze uscate și muschiu, astfel încât abia se pot observa la suprafață.

Examinând cu deamănuntul teritoriul acoperit de ruine mai mari și mai mici, liniare și circulare, în măsura ce ni-o permite desimea vegetației, constatăm înainte de toate că materialul întrebuințat pentru construirea acestor zidiri este omogen și prezintă piatră brută de andezit și ciment din nisip cu var, materialuri ce nu se găsesc nici în solul nici în subsolul acestui teritor, din ceace urmează că ele au fost transportate de aiurea la acest loc. Singuraticile părți ale cetății pe cari le-am constatat, examinat și identificat la suprafața teritoriului acestuia sunt următoarele:

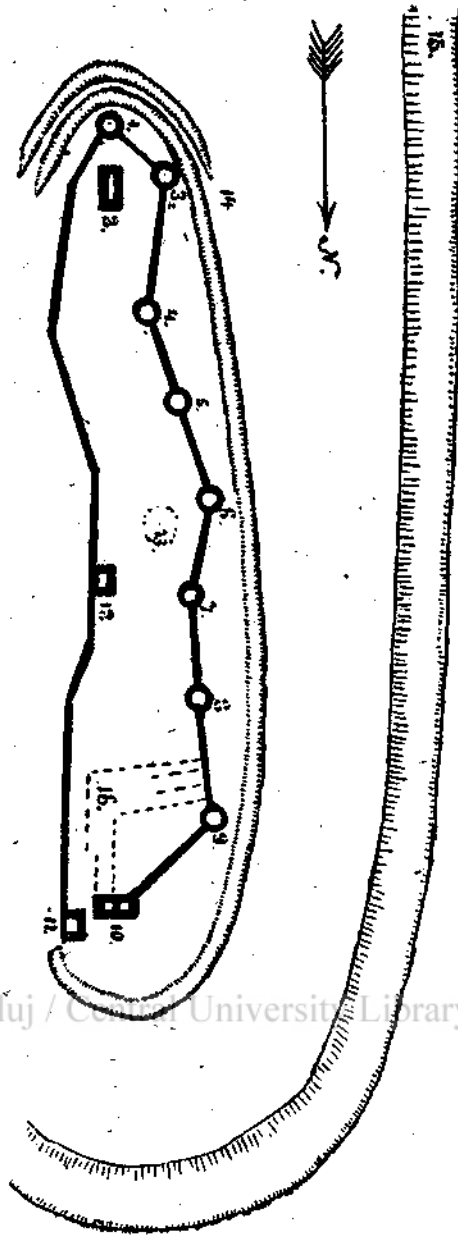
I. Intrarea.

La interiorul cetății duce o singură intrare situată în partea din nord a dealului, unde panta este mai domoală, deci culmea mai ușor accesibilă.

Spațiul din preajma porții — continuarea intervalului dintre incintă și șanț, numit în arhitectură *pomerium* — se lărgeste la acest loc în forma corespunzătoare cerințelor.

Poarta intrării pare că a fost situată pe intervalul ce se poate distinge între bastionul No. 10 și No. 11. Existența ei la acest loc rezultă și din situația asimetrică a acestor două bastioane dispuse în acest chip în bazele prescripțiilor arhitectonice.

Fiind partea aceasta a cetății dela natură cea mai slabă, iar din cauza intrării situate tot aci și cea mai primejduită, urmează că era și cea mai bine fortificată și mai rezistentă. Cu deosebire îndeplinea un rol de mare importanță aci bastionul No. 10 ale cărui resturi se ridică la o înălțime neobișnuită, dacă nu cumva formația naturală a solului dela bazele lui a fost la acel loc mai ridicată.

II. Incinta.

Resturile incintei prezintă îngrămădiri liniare de pietri și ciment a căror suprafață simetrică ne face impresia că zidurile ei au fost distruse în mod sistematic.

Plecând înainte dela bastionul No. 10, din preajma intrării, linia resturilor incintei ne duce paralel cu marginea platoului dinspre Anieș până în colțul din sud al cetății, la ruinele turnului No. 1. Pe această linie au fost intercalate în corpul incintei opt turnuri (No. 1 și No. 3—No. 9) ale căror ruine se găsesc la intervale cari diferă între 25 și 40 m. Scopul acestor turnuri era de a potența forța de rezistență a incintei, iar forma și dimensiunile lor erau diferite, precum resturile lor nu se aseamănă în mărime și extensiune.

Unghiul ascuțit al incintei la încheierea acestui front dinspre sud este cuprins în un puternic turn rotund No. 1.

Dela acest turn îndărăt linia resturilor incintei urmează marginea din-est a platoului până la bastionul No. 11 unde se termină. La frontul acesta nu a existat decât o singură fortificație ale cărei resturi de formă pătrată se văd la mijlocul lui.

Circomferența incintei întregi prezintă un poligon neregulat de formă lungăreață și măsoară 530 m.

III. Donjonul.

Pe interiorul incintei și adevărat în partea opusă intrării se găsește donjonul (fortificația de ultim refugiu) No. 2, în consonanță cu prescripțiunile arhitecturii.

Resturile lui par mai bine conservate dintre toate bastioanele și turnurile cetății, probabil din cauză că a fost mai bine zidit.

IV. Alte construcții

Intre bastionul No. 10 și turnul No. 9 se văd resturi de zidiri extinse pe o lungime de c. 50 m. în lățime de c. 15 m. cari aparțin probabil edificiului ce cuprindea *Camenata* (locuința) și bucătăriile garnizoanei cu accesoriile lor No. 16.

La locul indicat cu No. 13 se găsește o dolină, unde credem că a fost fântâna ori cisterna cetății. În prezent fundul dolinei nu este accesibil fiindcă la acel loc sunt îngrămădite multe lemne în scopul de a feri vitele să cază înăuntru.

Țăranii din împrejurime spun că la acest loc se găsește o scară, lăiată în stânca naturală, care duce până în Someș.

V. Șanțul.

La o distanță medie de c. 10 m. dela bazele zidului incintei, pe frontul dinspre vest al cetății, se văd urmele unui șanț care duce paralel cu incinta și înconjurând în formă de semicerc partea ei dinspre sud se duplică, precum se vede din schița acluză la No. 14.

Scopul șanțului era, deoparte, să potențeze forța de rezistență a frontului din vest, iar de altă parte, ca la caz de nevoie să dispună dealungul lui un al doilea șir de arcași pentru de a dubla numărul celor postaji la crenelurile bastioanelor, ale turnurilor și ale incintei.

Dar în cazul prezent șanțul mai avea și menirea specială să stăpânească drumul de circulație dintre cetate și platoul dela bazele ei care ducea paralel la distanță de c. 30 m. No. 15.

VI. Castrum inferius.

Pentru stăpânirea nemijlocită a șoselei, care pe acele vremuri ducea peste platoul situat între Someș și cetate, era nevoie de o fortificație specială, de un *castrum inferius*, care s'a ridicat la acest loc în dimensiuni corespunzătoare cu destinația lui. Resturile acestei construcții, de forma unui uriaș tumul din piese brute de andezit și ciment, se ridică lângă drumul de câmp ce coboară în vale la izvorul de apă minerală.

Observare.

De încheiere notăm că nici pe interiorul cetății la suprafața ruinelor, precum nici în împrejurime la pantele dealului, nicăiri nu se observă vre-un fragment de cărămidă, de țiglă ori de altă ceramică.

Poëmation de secunda legiōne Valachica

(Urmare)

VASILE BICHIGEAN

8.

Incât privește faptele războinice, soarta și vicisitudinile acestui regiment, le redau pe scurt așa precum le-am găsit înșirate în procesul verbal al aceluia:

1. In anul 1772, anul al optulea dela înființare, ¹⁷⁶⁴ acest regiment a fost inspectat de către generalul Rall. Acestuia i-a plăcut atât de mult executarea preciză a mișcărilor și tragerea la țintă îndeplinite de artileriști, încât pe șase dintre ei, și anume: pe Ion Pop Grigore din Sântioana, Ion Boșota din Runc, Roman Strâmbu din Maieru, Ursu Galbin din Rebrîșoara, Ion Oanea din Sângeorzul român, Ion Drăgan din Gledin i-a remunerat cu bani de argint. Iar comandantul interimal al regimentului, vicecolonelul Schlaun, i-a ~~invitat la masa sa și i-a ospătat bine.~~

2. In 1779, în războiul cu Prusia, regimentul așezat lângă Troppau sub comanda căpitanului Halmágyi, a învins pe dușman, i-a pus pe fugă și i-a cuprins tabăra. Și cum zeii nu dau nimic gratuit și biruințele se câștigă numai cu vărsare de sânge, astfel și în această luptă mulți dintre Români au fost răniți, unii uciși.

3. Izbucnind în anul 1788 războiul cu Turcia, acest regiment puternic, compus din 3420 soldați și condus de colonelul Heyden-dorf, a trecut în luna Februarie în Bucovina, iar în Martie a năvălit în Moldova și a înaintat până la capitală Iași. Ciocnindu-se cu

dușmanul la Dorohoi, Fălticeni, Baia, Botoșani și Larga, s'a distins prin un curaj deosebit; iar în Iulie a dat dovezi de vitejie la Hârlău, în Septembrie la Adjud. Nu cu mai puțină glorie a susținut sorții războiului în 1789 la Valea Muerii în pasul Branului, iar în Octombrie în Muntenia la Câmpulung. În luna Mai a anului 1790 regimentul a apucat, sub comanda colonelului baron de Kray, în direcția fortăreței Turnu spre Nicopolea. Compania condusă de locotenentul Jarda a câștigat din comuna Măgurele pentru armată o mulțime de alimente. În Iunie trei trupe ale armatei împărătești au fost încunjurate de dușman lângă cetatea Giurgiu, dar au fost scăpate de primejdia iminentă prin vitejia acestui regiment, care le-a venit grabnic într'ajutor în formă de careu oblong. Cu această ocaziune caporalul Ion Buta din Mijloceni a mântuit pe căpitanul Zwilluch din mâinile a șase Turci, cari îl prinseseră, și dintre cari pe unii i-a ucis, pe alții i-a rănit și iarăș pe alții i-a pus pe fugă. Ca răsplată pentru această faptă vitejască a fost decorat cu medalie de argint.

Tot pentru acte de eroism dovedite la Giurgiu au fost răsplătiți vagmiștrii Despot și Bob Dănilă cu medalii de aur, soldații Pintilie Holocea și Ion Scridon, și vicecaporalul Dumitru Șuca cu medalii de argint.

Vitejia acestui regiment, arătată în războiul cu Turcii, a fost eternizată pentru toate timpurile, în numărul din 13 Noembrie 1790 al ziarului din Viena în cuvintele următoare: „Ca regimentul al doilea român-grăniceresc din Transilvania să aibă ocaziune de a da dovezi depline despre vitejia sa, să găsim totdeauna cu adevărat și neîndoelnic, la această națiune, simbolul reprezentativ al acestui regiment: Virtus Romana rediviva (vitejia romană reînviată).”

După încheierea, în August 1791, a păcii dela Sîstov în Septembrie regimentul s'a întors acasă. Dar abia a trecut un an, și i s'a ordonat să pornească în contra Francezilor.

4. În 9 Martie 1793 ~~primul batalion~~ porni la drum sub conducerea vicecolonelului Stoianich și fu alăturat la armata așezată lângă Rin. A luat parte la următoarele lupte:

a) în 27 August 1793 la muntele Zabern, unde căpitanul Calliani a murit cu glorie împreună cu 12 ai săi, după ce a respins cu compania sa o mulțime mare de dușmani.

b) în zilele 11, 13 și 14 Septembrie ale aceluiași an în valea Bundenthal locotenentii Berar și Kaup s'au distins îndeosebi atât în asediarea și cucerirea întăriturilor, cât și în scoaterea, din mâinile dușmanului, a tunurilor batalionului secuesc, care se retrăgea la 14 Septembrie. Sublocotenentul Vitez a căzut în decursul luptei împreună cu 18 soldați, iar căpitanul Carol Richter a ajuns în prinsoare cu 6 ostași.

c) în 13 Octombrie, în vreme ce linia de apărare Weissenburg era ocupată, locotenentul Gratze a atacat cu voluntarii săi și a cucerit întăriturile dela Zabern; sublocotenentul Berar cu lăncerii a năvălit în celatea Weissenburg. În 26 Octombrie locotenentul Gratze a scos pe dușman din pădurea dela Strassburg, iar stegarul Gălan cu arcașii săi a dat năvală asupra dușmanului și i-a cauzat mari pierderi. Cu această ocaziune au fost răniți căpitanul Montag, locotenentii Czehaczek și Kray, sublocotenentul Schmidt, stegarul Gălan și 95 soldați.

d) În 18 Noembrie în pădurea Krauder Waid delângă Strassburg locotenentul Jarda s'a împotrivit vitejește dușmanului și a fost rănit cu 18 ai săi; 11 soldați au căzut în luptă.

e) În 12 Decembrie în pădurea dela Hagenau acest batalion s'a purtat atât vitejește și între alții sublocotenentul Berar și stegarii Hul și Dévay s'au distins atât de mult, încât fapta acestora a fost laudată prin ordinul de zi al comandantului suprem al aceste armate Wurmzer.

f) În 23 Mai 1794 s'au distins, la cetatea Schifferstadt cu ocaziunea cuceririi întăriturilor, căpitanul Hertziny și sublocotenentul Papp, cari au fost răniți cu alți 155 indivizi, iar 11 au căzut în luptă.

g) În 29 Mai și 2 Iulie a câștigat biruință la Schwiegerheim și Frayspach locotenentul Jarda, izgonind pe dușman, cu ajutorul voluntarilor, din cetatea Frayspach. Cu această ocaziune au murit 7 soldați, au fost răniți 52 și au ajuns în prinsoare 2. Stegarul George Ilieșiu, care s'a distins mai mult între arcași în ambele locuri atât prin îndrăsneala personală, cât și prin prezența de spirit, a fost decorat cu medalie de argint.

h) În 16 și 24 August, în lupta dela Mundenheim înaintea meterezelor renașe a fost rănit locotenentul Marințovici cu 14

indivizi, au murit 4 soldați și au ajuns în prinsoare 27 oșteni. Cu această ocaziune căpitanul Pfeiffer și locotenentul Marincovici au recâștigat o fortificație cucerită de dușman, pe care l-au alungat dincolo de Mundenheim. Fapta vitejască a acestora a fost lăudată în scris de principele Albrecht, care a dat totodată și o declarație că se simte îndemnat să aducă mulțumită specială susnumitului căpitan și locotenent, precum și tuturor celor ce s'au distins din batalionul românesc și să-i recomande grației cezaro-crăiești.

i) În 1 Decembrie la Mainz și Thalbach, iar în 20, 22 și 29 Decembrie la Mainz și Hartberg acest regiment a recâștigat, sub conducerea vicecolonelului Stefanici, două fortificații prevăzute cu tunuri și ocupate de dușman și a pus mâna chiar pe tunurile dușmanului fugărit. În această luptă a căzut sergentul Andrath cu 5 soți și a fost rănit locotenentul Banovsky cu 12 ai săi.

j) În 20 Septembrie 1795 la fortificația dela Welmich locotenentul Jarda, sublocotenentul Karp și stegarul Grama au fost împresurați, împreună cu o companie, de dușman și izolați de armata împărătească. Dar folosindu-se de o apucătură și având pierderea neînsemnată de trei soldați, s'au smuls din mâinile dușmanului și s'au reîntors la batalionul lor.

l) În 12 Octombrie (1795) la Geissheim, iar în 10 Noiembrie în pădurea Bingenwald și Stremburg s'a dat o luptă, în care locotenentul Jarda a alungat, cu compania sa, pe dușman din locul Vormsroth și l-a pus pe fugă. În această luptă au murit 5 soldați; sublocotenentul Itul și stegarul Mossery împreună cu 33 soldați au fost răniți, iar sublocotenentul Banovski și 25 soldați au ajuns în prinsoare.

m) În 13 Noiembrie regimentul a luat parte la lupta dela Drechlingshausen, în 26 Noiembrie în pădurea Bingen, iar în 30 Noiembrie în lupta dela Bingen, lângă râul Nou. În aceasta din urmă au căzut 5 inși; sublocotenentul Trautman și stegarul Grama împreună cu 37 soldați au fost răniți; locotenentul Jarda însă cu compania sa, respingând străjile din aripa stângă a armatei dușmane, a deschis armatei noastre cale să treacă peste râul Nou. În luptele întâmplute în 17 Decembrie la Ohlenberg și Bachrach tot acest batalion s'a purtat vitejește.

n) In 1 Iunie 1796 batalionul a fost aşezat lângă pădurea Sonnenwald, în 20 Iulie la Sorgheim. In luptele date aci au căzut 5 inşi, 66 au fost răniţi. La Ohlenberg şi Bachrach locotenentul Jarda cu compania sa şi sublocotenentul Berar cu grenadirii săi au atacat cu vehemenţă pe duşman şi l-au urmărit până noaptea târziu.

o) In lupta din 10 şi 20 August de lângă Sulzbach şi Wolfung batalionul s'a împotrivit duşmanului cu atâta curaj, încât mareaşalul campestru locotenent baron Kray exprimându-şi mulţumita într'un ordin de zi a lăudat atât pe ofiţeri cât şi pe soldaţi. In luptă au căzut 41 soldaţi, au fost răniţi 185 şi au ajuns în prinsoare 28 inşi.

p) In 1 Septembrie la Schwarzfeld, în 5 în cursul înaintării spre Sulzbach şi în 10 la Aschaffenburg sublocotenentul Berar a prins cu ajutorul grenadirilor săi mai mult decât 600 duşmani înarmaţi; dintre ai noştri au fost răniţi 35.

q) In 12 şi 16 Septembrie la Limburg o divizie a atacat şi cucerit forturile dela Lahn. Aci a căzut căpitanul Reissinger cu 32 soldaţi, iar vicecolonelul Stoianici cu căpitanul Greth, locotenentul Donath, sublocotenentul Itul şi 67 soldaţi au fost răniţi. Cu această ocaziune arhiducele Carol, comandantul suprem al armatei, a dat următorul ordin de zi: „Fiindcă în apărarea cetăţii Limburg, unde întreg batalionul românesc s'a luptat, în 16 a lunii curente, cu atâta vitejie, s'au distins în deosebi vagmiştrii Meyer şi Cabalini, am hotărît ca acestor doi vagmiştrii să li se dea medalia de argint. Hundsaugen 18 Septembrie 1796. Arhiducele Carol.“

r) In luna Octombrie nu departe de Altkirchen locotenentul Lenk s'a luptat eroic cu duşmanul şi a fost rănit cu 11 ai săi.

s) In 21 Martie 1799 la Phullendorf, în 24 la Ach şi Egen, nu departe de Stockach au căzut în marş 13 inşi, a fost rănit căpitanul Aradi, cu 72 soldaţi şi a ajuns în captivitate sublocotenentul Cabalini cu 35 ai săi.

Cu această ocaziune s'au distins prin curajul dovedit în urmărirea duşmanului căpitanul Lenk şi Schwind şi sublocotenentul Cabalini. In 25 Martie s'a dat o luptă în acelaş loc şi au căzut

46 soldați; iar locotenentul Berar, sublocotenentii Deák și Orescovici împreună cu 150 soldați au fost răniți.

f) In 3 Aprilie a fost luptă la Friedberg, în 6 Noemvrie la Kokscheim și Brundsmal, în 8 Noemvrie la Mingolsheim, în 16 la fortăreața Mingolsheim, în 1 Decemvrie iarăș la Kokscheim. In aceste lupte au căzut 9 inși și au fost răniți 62. In 3 Decemvrie la Visloch au fost uciși 24 inși, și au fost răniți 118 oameni. Șoseaua a fost apărată foarte bine de căpitanul Aradi.

u) In ~~26 Mai 1800 s'au luptat la Ehrbach~~, în 2 Iunie la Bibrach, în 12 Iunie la Roth. Aci căpitanul Lenk a atacat pe dușman cu atâta vehemență, încât acesta a fost silit să se retragă. In această luptă au căzut 14 soldați, căpitanul Lenk, locotenentul Harting cu 87 soldați au fost răniți, locotenentul Zdeřarovici cu 25 inși au ajuns în captivitate. In lupta din 15 Iunie, de lângă Cell au căzut 12 inși, 94 au fost răniți, iar căpitanul Zwilach cu 27 soldați au ajuns în captivitate.

v) In 1 Decemvrie 1800 a fost luptă la Obach nu departe de Regensburg, iar în 25 la Grünlach nu departe de Nürnberg. In prima luptă în urma atacului arcașilor conduși de locotenentul Itul, dușmanul a fost silit să se retragă și a lăsat în mâinile noastre 650 prinsonieri. Dintre ai noștri au căzut 15 inși, iar 45 împreună cu sublocotenentul Mikici au fost răniți.

5. In 9 Septemvrie 1796 ~~batalionul al doilea a fost trimis în Italia sub comanda maiorului Conte de Woëstenradt. Dar în 1799 fu trimis la armata de lângă Rin. Acest batalion a luat parte la următoarele lupte:~~

a) In 30 Octomvrie 1796 la râul Piave. Aci compania căpitanului Petre Méhesi de Kis-Bun, trimisă în ajutor, a fost atacată de 2000 Francezi. Subt comanda înțeleaptă a căpitanului însă au susținut atacul dela ora 8 dimineața până la ora 2 după amiază cu atâta vitejie, încât nu numai și-au păstrat poziția, ci au și silit pe dușmanul numeros să se retragă. Generalul Liptai, care a fost martorul acestei lupte, și-a exprimat în public satisfacția pentru conducerea cuminte și promptă a ofițerilor, și pentru statornicia și vitejia soldaților. In această luptă au căzut 7 soldați și au fost răniți 15.

b) In 15, 16 și 17 Noemvrie la Areda Venetiarum s'a arătat statornicia neclintită, îndrăzneala neînfricată și adevăratul curaj eroic al acestui batalion. Aci, în cursul acestor trei zile, s'a împotrivit din zori de zi și până noaptea, chiar căpeteniei armatei, vestiului Bonaparte, cu atâta stăruință și vitejie, încât și-au păstrat și pozițiile și au și prins 350 dușmani. Au contribuit mult la reușită căpitanul Nemeș și Méhesi cu prezența de spirit și însuflețirea soldaților. În luptă a căzut căpitanul Wagner cu 135 soldați, au fost răniți căpitanii Nemes, Méhesi și Kárvath, locotenentul Schmidt și Bob, stegarul Rău și 653 soldați și a ajuns în prinsoare căpitanul Lange cu 45 ai săi. Merită să fie laudați stegarul Rău, vagmistrul Gavrilă, fruntașul Hertzeg, cari au apărat podul cu mare vitejie în contra atacului dușman.

Fapta vitejească, tăria dărză și statornicia neclintită a acestui batalion dovedite în lupta aceasta grozavă, care a ținut trei zile și a avut drept rezultat pierderea a 395 soldați ai noștri a fost lăudată în public de generalul baron Alvinczi; ba, ceeace îi servește și spre mai mare glorie, însuși generalul Bonaparte a amintit cu admirație în raportul său către Directoriul statornicia și vitejia acestui batalion, care cu împotrivirea sa cerbicoasă a împiedecat planul dușmanului de a ataca pela spate armata noastră, sdrobînd acest batalion straja armatei.

c) In 16 și 17 Ianuarie 1797 la Rivoli și Monti Baldo de lângă Veneția acest batalion a luat dela dușman două forturi. În această luptă au căzut 17 inși, iar vicecoloneful, comandant al batalionului conte de Woestenradt, care s'a distins prin un curaj deosebit, a fost rănit împreună cu căpitanul Remetei, locotenentul Balint și Dévai și 15 soldați.

d) In lupta din 12 și 15 Martie întâmplată lângă Graubünden căpitanul Lange cu 35 ai săi a fost ucis, iar 56 inși au fost răniți. BCU Cluj / Central University Library Cluj

e) In 30 August 1799 la Zuska aproape de Piemont au fost uciși 7 soldați, iar locotenentul Rechland cu 12 soldați au fost răniți.

f) In Iulie 1800, cu ocaziunea ieșirii dușmanului din cetatea Ulm, a căzut stegarul Barb cu 5 soldați, și au fost răniți 13 inși.

6) In 30 Septemvrie 1796 batalionul al treilea îndată după revizita militară făcută la Sebeș în Transilvania, a plecat în marș

forțat la armata din Italia. În 15 Noembrie a ajuns la țintă și sub comanda maiorului Bohats a susținut sorții războiului în următoarele lupte:

a) În 16 și 17 Noembrie a susținut la Albaredo primele atacuri dușmane și a luat dela inamic un tun și un car cu munițiuni. În această luptă au murit 12, au fost răniți 44 și au ajuns în captivitate 14 soldați.

b) În 14 Ianuarie 1797 la Rivoli căpitanul Remeșei a fost grav rănit, locotenentul Dévay a suferit contuziuni, 13 inși au căzut, 37 au fost răniți, iar 18 prinși. Bravura militară a acestui batalion dovedită în luptă a provocat îndestulirea sufletească a comandantului armatei principele Henric de Reus, dupăcum dovedesc următoarele cuvinte ale ordinului aci amintit: „În puterea slujbei mele mă simt îndatorat să-i recunosc batalionului al treilea român din Transilvania, pus sub comanda maiorului Bohats, că împreună cu celalalt batalion român de sub conducerea maiorului conte de Woestenradi, a dat, în lupta dela Rivoli din Ianuarie 1797, dovadă strălucită despre curajul său mare nu numai în cucerirea întăriturilor ridicate aci, ci și în restabilirea, sub focul puternic al armelor dușmane în imediata apropiere a acestor forturi, a bunei ordine. La buna reușită a acestei lupte a contribuit îndeosebi maiorul Bohats cu promptitudinea sa personală, cu îmbărbătarea soldaților și cu activitatea sa neobosită. Acestea m'am simțit îndatorat să le recunosc și să le confirm. Görz 7 Ianuarie 1797. Henric principe de Reus.”

c) În 31 Ianuarie cu ocaziunea reînțoarcerii la locul numit Cavaleșe, așezat în Valea Flămese, precum și cu ocaziunea înaintării ulterioare peste vârful muntelui Penzer spre Sterzing în Tirol, acest batalion a trebuit să îndure pierderea a 47 soldați, cari — întârziind pe drumul greu din cauza sleirii puterilor, — au căzut în mâinile dușmanilor.

d) În 2 Aprilie lângă pădurea Mittelwald așezată dincoace de Sterzing stegarul Schupp dimpreună cu 6 inși au fost uciși, locotenentul Wegetzky a fost rănit și prins, stegarul Wilöz cu 25 ai săi răniți, iar ce s'a întâmplat cu 28 inși nu se știe. Că batalionul nici cu această ocaziune nu a lăsat neîncercat nimic,

din ce cerea datoria de soldat ales și adevărat erou, dovadă sunt următoarele două documente:

„După ce maiorul Bohats dimpreună cu batalionul al treilea român din Transilvania încredințat conducerii sale, a adus în văzul întregii armate, reale servicii în toate luptele cu dușmanul și mai ales în lupta din 2 Aprilie a. c. dela pădurea numită Mittelwald și a dat dovezi strălucite despre înțelepciunea și vitejia sa, mă simt îndatorat să-i aduc la cunoștință Domnului maior, întregului corp ofițeresc și tuturor soldaților acestui batalion marea îndestulare și bucurie a Domnului mareșal campestru locotenent baron de Kerpen, cu adaosul, că nu doresc și nu prețuesc nimic mai mult, decât să am sub conducerea mea pe acelaș maior amintit mai sus și batalionul său brav. Niederndorf, 27 Iunie 1797. baron Wukassowich.“

Al doilea document dat de mareșalul campestru locotenent Kerpen în 17 Iulie 1797 în Trient e de următorul conținut:

„Batalionul al treilea român de sub comanda maiorului Bohats, câtă vreme a fost unit cu oștirile mele, s'a purtat cu toate ocaziunile cum se cade unor războinici viteji. Dovadă despre aceasta au dat mai ales în lupta din 2 Aprilie a. c., când, pelângă toate greutățile întâmpinate și cu toate piedecile puse de dușman, s'au distins prin focul neobosit și curajul mare. Imi exprim deci deplina și neîndoioasă încredere, precum și mulțumita sufletească pentru activitatea comandantului acestui batalion și a ofițerilor săi“.

e) Ziua de 6 Martie 1799 trebuie încadrată în negru chiar și în analele popoarelor barbare, cu atât mai vârtos în ale celor culte. În această zi adevărat împotriva dreptului ginților, fără a se fi suspendat armistițiul și fără declarare de războiu, Massena comandantul oștirilor dușmane a atacat fără veste armata generalului baron de Auffenberg care armată era așezată la Rühr și tocmai, fiindcă era armistițiul, nu se aștepta la agresiune din partea dușmanului. Generalul s'a împotrivit cu vitejie, dar în sfârșit trupele au ajuns în neorânduială și astfel comandantul cu întreagă armata sa au căzut în mâinile dușmanului. În 12 și 15 Martie batalionul al treilea, căzut din miselia dușmanului în cursa acestuia, deși s'a apărat vitejește, a ajuns în prisoare, pierzând

Vor die Böhlinger u. ans a d. m. a. t. e. de istorie

în luptă 25 soldați, având 40 de răniți și însuși comandantul pierzându-și calul, pe care călăria.

f) În 15 Iulie 1799 comandantul batalionului maiorul Bohats, scăpând din prisoare cu cea mai mare parte a ofițerilor săi și refăcându-și armata, a ocupat în 15 August abația Wiebling de lângă cetatea Ulm.

g) În 10 Octombrie a venit în Turin, unde au fost refăcute și trecute în revistă batalioanele 2 și 3.

h) În 22 Decembrie, în baza ordinului primit, au plecat la armata de lângă Rin și în 14 Februarie 1800 au ajuns la Illertisch în Suabia.

i) În 9 Iunie 1800 batalionul al treilea, însoțit de o companie de călăreți, a dat asalt să dărâme întăriturile ridicate de dușman dincoace de localitatea Offenbach. Aceasta le-a și succes, însă comandantul maior a fost rănit, iar trei soldați și doi cai au fost prinși de dușman.

j) În 1 Decembrie în lupta de la Obbach s'a distins locotenentul Tonci cu o divizie de grenadiri. Cu această ocaziune a fost prins un ofițer și 54 soldați.

k) În 2 Decembrie lângă Lehnfeld două companii ale batalionului au dat năvală împreună cu arcașii asupra dușmanului și l-au silit să se retragă. Lupta a ținut trei ore. Armata dușmană, constătătoare dintr'un comandant, 22 ofițeri și 870 soldați, s'a dat prinsă. Dintre ai noștri au căzut 8 și au fost răniți 13. Pentru această faptă batalionul a fost laudat public de feldmareșalul locotenent conte de Klenau.

m) În 18 Decembrie în ultima luptă dată la Feucht au căzut 5 inși, au fost răniți 19 și au ajuns în captivitate 8.

7. Batalionul de graniță de grenadiri, înființat în 1795 a fost condus până la 1796 de căpitanul Bohats, apoi de Francisc Richter. Acest batalion și-a câștigat meritele în următoarele lupte:

a) În 25 Martie 1795 în Tirol în lupta de la Tauffer.

b) Din 10 până în 22 Iulie 1799, cât a durat asediul Alexandriei.

c) În 15 August 1799 în vestita luptă de la Novi.

d) În 2 și 3 Decembrie 1799 în asediul cetăților Cunio, Genua și Mantua.

8. In 15 Februarie 1801, după încheierea păcii, întreagă armata a fost trimisă la regimentele proprii, aşezate în staţiunile de pace respective şi astfel şi regimentul acesta s'a reîntors acasă. Când în luna Iunie 1801 a ajuns în Cluj, a fost primit şi ospătat strălucit de contesa Susana Nemes, văduva contelui Ioan Haller, şi de alţi magnati. Încă în aceeaşă lună, în conştiinţa datoriei împlinite, a ajuns la adăpost.

Pentru virtutea militară au fost decoraţi cu medalii de argint următorii indivizi: stegarul George Iiies şi George Doce; caporalul Onisim Cărdan, vicecaporalii: Ignat Onisor, Mihail Bondris, Vasile Drăgan, Teodor Alexa şi Ioan Bofa George.

Pierderile regimentului în războiul cu Turcii au fost de 1218 oameni, iar în cel cu Franţa 1534.

9. În liniştea a patru ani s'au refăcut batalioanele acestui regiment. În 15 August 1805 s'au adunat la Borgo Joseni şi Salva şi aci au făcut deprinderi. Silite de noul războiu două dintre ele pleacă numai decât în 22 August şi în marş forţat ajung la ţintă în 12 Septembrie, şi anume unul la râul Jon lângă Wasserburg, celalalt la Amphing. Fiindcă însă armata noastră a fost respinsă în toate părţile de forţa mare a duşmanului, şi în felul acesta soarta războiului a fost decisă, astfel aceste batalioane n'au avut putinţa să se lupte cu duşmanul. De altcun în 26 Septembrie la Wasserburg, pe când duşmanul trecea râul Inn între această cetate şi Orenburg, baiaionul al doilea a pierdut un soldat, iar 28. au ajuns în captivitate. Din primul batalion, când i-a lăsat duşmanului trecere liberă la Postenheim, a căzut un soldat şi 5 au fost răniţi. Cu aceste pierderi au fost trimise în 4 Ianuarie 1806 la cvartirele de pace, în 8 ale aceleiaşi au pornit la drum spre casă şi în 26 Februarie au sosit la casele lor. X.

În anul 1805 au fost avansaţi: maiorul Devchich colonel al acestui regiment, vicecolonelul Szécsén din întâiul regiment secuiesc colonel al regimentului al doilea românesc, maiorul Gratze vicecolonel al întâiului regiment secuiesc, căpitanii Petre Méhesi şi Kraiter maiori în regimentul al doilea românesc.

Nou avansatul maior Kraiter a luat asupra-şi conducerea moşilor regimentului şi s'a dovedit un om harnic şi prompt în multe afaceri imperioase, căci, pelângă cele două batalioane de pe

câmpul de luptă, trebuia să provadă cu garnizoane de ostași de ai săi Clujul, Bistrița, Alba Iulia, Târgul Mureș și granițele și să se îngrijască de subsistența familiilor grănicerești. Timpul era foarte potrivit acestei intențiuni a sale, căci mulțimea ploilor și a zăpezii a udat sămănăturile și le-a acoperit așa de mult, încât secerătorul nu putea aduna spicele și face stog din ele, decât numai împrăștiind zăpada groasă, fânul în mare parte era stricat și porumbul ud trebuia cules de jumătate stricat. Pelângă aceasta fenomenele cerești, cari neliniștesc foarte adesea acest ținut alpin, așezat spre nord, nicicând n'au pricinuit atâtea rele, ca și în acest an.

10. Pornindu-se mișcările polone, batalionul regimentului care abia respirase trei ani a fost dat în grija maiorului Kraiter.

a) În 28 Februarie 1809 a pornit la drum și în 9 Aprilie a ajuns în Cracovia. Aci a fost așezat de către maiorul și comandantul de brigadă Barnovatzky în apropierea cetății, a fost trecut în revistă de către arhiducele Ferdinand și lăudat atât pentru ordine, cât și pentru instrucțiunea primită. În 14 Aprilie 1809, declarându-se războiul împotriva Francezilor și a aliaților lor, tabăra care fusese așezată între Adzovil și Vizokin, fu strămutată la Xares, (?) în hotarele Varșoviei.

b) În 17 Aprilie 1809 în lupta, pe care cavaleria împărătească a dat-o încontra plănilor poloni, s'au luptat vitejește. Arcașul Dariu Roșca din Poieni a prins un călăreț și l-a dus înaintea arhiducelui Ferdinand, pentru care faptă a fost lăudat.

c) Pe ziua de 19 Aprilie era proiectat asediul capitalei Varșovia, cu care ocaziune batalionul nostru avea să dea ajutor aripei drepte a armatei asediatoare. A înaintat deja prin Tarzin spre Favoroius (?) și s'a așezat în ordine de bătaie împreună cu întâiul batalion român. Expus bătăii tunurilor dușmane în 26 Aprilie la ora 1 din noapte a trecut peste atac având pierdere numai de un singur soldat. Generalul polon Kamentzky a atacat acest regiment tocmai când trecea prin o pădure. La auzul sgomotului produs de această încăierare, i s'au împotrivit dușmanului două companii, sub comanda locotenentului Hlich, iar când s'a mai întărit focul, s'au mai trimis împotriva-i alte două companii, conduse de stegarul Morar. Aceste patru companii au susținut lupta cu dușmanul până la ora 4 dimineața, pierzând un soldat și având 9 răniți.

La ora 4 dimineața dușmanul, care-și întărise trupele și sporise numărul tunurilor, se retrage puțin, ca să atace pe ai noștri cu mai mare putere. La ora 6 dimineața, voind să înconjoare pe la spate celele așezate înaintea orașului Praga, începe din nou lupta cu atâta vehemență, încât compania de sub comanda locotenentului Illich și a stegarului Morar, deși i-a rezistat vitejește, necunoscând bine locul, a fost respinsă până la primele locuințe din Radzimir și n'a mai putut să se împotrivescă dușmanului, care își renoia atacul prin locuri necunoscute și care era superior în forțe. Stegarul Morar a fost prins, iar locotenentul Illich, păstrând ordinea, s'a retras în locul continuu al armelor până la frontul armatei, pe care a dus-o din nou în luptă. Deși lipsită de tunuri și cavalerie, a susținut atacul dușman până la ora 10 dimineața, și nu s'ar fi mișcat de la locul său, dacă ar fi primit trape ajutătoare. La ora amintită mai sus, primind știrea, că maiorul husarilor împărătești contele Hotitz a fost respins de dușman în aripa stângă, s'a retras, fiind silită, în lipsa de cai, să-și lese răniții pe câmpul de luptă. Ba cu ajutorul a doi husari, cari cunoșteau locurile, a scăpat și de mâcelul, pe care dușmanul intenționa să-l facă în un atac pe șes. După lupte continue prin păduri și mocirle a ajuns în sfârșit la orele 12 noaptea la restul trupelor, cari se retrăseseră la Praga. Cu această ocaziune, când s'a înlăturat o primejdie atât de mare, s'a văzut prudența ofițerilor și vitejia soldaților. Locotenentul Adamovici, stegarul Morar, medicul șef Ohr, medicul Wilhelm și 169 soldați au ajuns în prinsoare; stegarul Tomich, care chiar la început a fost rănit, a fost slobozit.

d) In 27 Aprilie arhiducele Ferdinand și-a exprimat înalta mulțumire pentru faptele aceslui regiment și ca răsplată a poruncit să i se dea gratuit fiecărui soldat din această armată carne și vinars. Locotenentul Koppich și cu 50 de arcași grăniceri, luând parte sub comanda maiorului baron Mohr în lupta dela Praga, a obținut recunoștința prea înaltă.

e) In 16 și 17 Maiu, fiind o luptă crâncenă cu săgeți, puști și tunuri, arcășul Ioan Drăguș a arătat o vitejie deosebită. Anume a culcat la pământ pe un Francez, care așezat dincolo de întărituri, pricinuia cu împușcăturile sale multe supărări forturilor noastre și pe doi Poloni, cari îl atacară cu gloanțe. În sfârșit însă și el a

fost rănit de un glonț de tun și a fost dăruit de maiorul baron Mohr cu un galben.

f) Lupte mai mici s'au dat în 2 și 10 Iunie la Rava și Plotnice. În 11 Iunie la Szolkoska-Wala trei companii ale noastre și cavaleria au dat de trei ori năvală asupra dușmanului și parte au ucis, parte au rănit, parte au prins 1500 dușmani, ba au luat și câteva tunuri. Pierderea armatei noastre a fost un mort și 5 răniți.

g) În 21 Iunie maiorul Kraiter a plecat la 4 ore cu 3 companii române și o ceată de călăreți împărătești să spioneze mișcările dușmanului și la Konsky dând peste posturile inamice, le-a hărțuit și obosit în câteva lupte mai mici, cauzându-le o pierdere de 6 prizonieri și 2 răniți.

h) În 11 Iulie batalionul acesta a fost așezat la Xoncz (?) în ultimele șiruri. Expus toată ziua focului puștilor și tunurilor, spre seară a fost băgat în foc dimpreună cu cavaleria și a stat în ploaia de gloanțe până noaptea târziu. În 14 Iulie a ajuns la Craçovia, unde și-a făcut întărituri. Dușmanul, luându-se pe urmele batalionului, l-a tot hărțuit. Cetatea timp de mai multe ore a fost sgușdă de tunurile ambelor părți combatante, până când în sfârșit a ajuns în mâna Rușilor.

i) În 30 Iulie s'a făcut marea promoțiune a ofițerilor. Comandantul batalionului, maiorul Kraiter a fost avansat vicecolonel.

j) În 12 Decembrie s'a încheiat pacea. Armata a fost trimisă la locul de staționare și astfel și batalionul nostru, lăudat de comandant pentru vitejia sa, a pornit la drum și în 15 Ianuarie 1810 a ajuns în Năsăud, de unde s'a dus fiecare la vatra sa.

11. În vreme ce întreagă Europa, neliniștită 20 de ani de agitațiile războaielor, doria pacea, împăratul Francezilor Bonaparte făuria un plan uriaș, anume să înfrângă și să supună colosul dela Nord, imperiul răsesc. Ca să poată îndeplini acest gând al său, a plecat cu o armată puternică și cu un mare număr de aliați, dar sub auspicii rele. Provedința divină, ca să știe și el, cel îngâmfat de biruințe, că este supus vicisitudinilor sorții, i-a încurcat planurile, prin o lovitură l-a lipsit și de armată și de putere și astfel a arătat întregului neam omenesc, că nu se poate nădăjdui nimic decât numai dela Dumnezeu și că numai aceea este stabil, ce este întărit prin voința divină.

Între împrejurările aceste turburi casa din Austria a dispus să se formeze, sub comanda principelui Schwarzenberg, o armată stătătoare din 80.000 soldați, la care s'a adăugat și regimentul român de graniță. Două batalioane, sub comanda colonelului Lenk, au plecat din stațiunile Iad și Bărgău peste Bucovina în Galiția. Cel dintâiu, condus de colonel și trecut în revistă la 26 Iunie 1813 în Laszy, a fost retrimis în patrie, unde avea să facă serviciu de garnizoană în Cluj, Târgu-Mureș și Bistrița, iar trei companii trebuiau trimise la Brașov să tragă cordon sanitar; al doilea pus sub comanda maiorului Kapsarment a apucat drumul spre Italia, unde a luat parte la următoarele lupte:

a) În 28 Octombrie 1813 la Marco Pievo, unde au fost răniți sublocotenentul Morar și 7 soldați.

b) În 20 Noembrie la Veza, unde au căzut în captivitate vagmistrul Burcuțel și 20 soldați.

c) În 27 Noembrie 1813 două companii conduse de căpitanul Marincovich și așezate la Vumiglio au recucerit fortul Tonale și au prins un ofițer și 49 călăreți chirasați. La Lago di Garda caporalul Nicu Bichigean împreună cu 20 inși, puși sub comanda căpitanului Mayer și despărțiți de grenadiri, au alungat din poziții o întreagă companie dușmană și au luat un tun. În felul acesta au deschis cale armatei noastre ca să-și poată câștiga alimentele. Pentru această faptă caporalul a fost decorat cu medalie de argint.

d) În 7 Decembrie în valea numită Val Camonica lângă Monte Tonale aproape de Pont d'legne stegarul Stephani a fost rănit grav și împreună cu locotenentul Scheidel, medicul Palfi și 40 soldați au ajuns în prinsoare.

e) În 12 Februarie 1814 căpitanul Vurzer, cu ocaziunea unei explorări făcute spre Salo, a dat peste posturile dușmane și le-a atacat. Fiindcă însă dușmanul s'a rătras din Salo în forturi, a trebuit să renunțe la urmărirea aceluia.

f) În 16 Februarie acest batalion, despărțit de restul armatei și însoțit de un număr neînsemnat de călăreți, a fost întâmpinat de viceregele Italiei cu trei oștiri de grenadiri și cu tot atâtea cete de călăreți și a fost silit, din cauza atacului dușman dela Salo, să se retragă până la Toscolano. În această luptă au căzut 35 soldați.

g) In ziua următoare (17 Februarie) s'a început o luptă vehementă. Si aci s'a arătat vitejia strălucită a armatei noastre față de puterea covârșitoare a dușmanului. In această zi a fost rănit căpitanul Branovatzky, iar locotenentul Berllöf, sublocotenentul Moș, stegarii Stephanovich cu 5 vagmiștri și cu un număr considerabil de soldați au ajuns în prinoare. Eroismul acestui batalion îl dovedește și răspunsul ce l-a dat senatul din Salo contelui Bellegarde, apoi comandantului armatei împărătești. Când acesta a întrebat: „Cum de viceregele Italiei a atacat în persoană cu forțe atât de mari o oaste atât de mică?” i-a răspuns: „In tot cazul această armată mică a pricinuit mare pierdere în oamenii armatei viceregelui, ba a nimicit și pe aghiotantul viceregelui.”

h) După pacea încheiată la 19 Aprilie 1814 armata a plecat spre casă și in 21 August a ajuns în patrie.

Regimentul, care a îndurat atâtea greutăți, necazuri și mizerii și s'a luptat vitejește pentru patrie, este vrednic să fie protejat de toți mai marii țării.

9.

Cu toate că Bonfinius în cartea a 7-a a decadei a doua a istoriei Ungariei (pag. 196. A); Istvánfi în cartea a 13-a a istoriei sale (pag. 136); Katona în tomul 25 al istoriei pragmatice a regilor Ungariei (pag. 80) și următoarele) și Benkő în § 156 al tomului I al operei „Transilvania” recunosc, că Românii sunt urmașii colonilor romane aduse de Traian deoparte să apere provincia, de altă parte să cultive pământurile și să îngrijească de cetăți; totuși iubitorii de reforme, nu știu din ce motiv, au plăsmuit o teorie nouă, susținând că Românii sunt Bulgari, Sârbi ori alt fel de neam și că au emigrat în aceste ținuturi după întemeierea regatului maghiar. Zic, că nu știu din ce motiv o susțin aceasta, în baza faptului, că Românilor, ori sunt de origine romană, ori de altă origine, prin această teorie a lor nici nu pot să le dea, nici să le ia ceva; căci un popor se face vestit nu prin originea sângelui, ci prin virtuțile proprii, și se înalță și își câștigă glorie nu cu descendența, ci sau cu faptele sale și ale înaintașilor săi sau numai cu ale sale.

Tinta mea nu este să intru în discuțiune cu aceștia ori să înșir pe aderenții noii teorii, ci să le dau spre deslegare câteva probleme.

1. Filologia este dovada cea mai sigură despre popoarele de aceeaș origine, iar limba este argumentul neîndofos despre obârșia națiunilor. Acelaș argument, care servește pentru demonstrarea originii limbilor, arată și consangvinitatea națiunilor. Mai întâiu verbul auxiliar sum. A doua: numele lucrurilor, cari cad mai mult subț simțuri și cari sunt mai trebuincioase. A treia: cantitatea cuvintelor și verbelor de aceeaș origine se constată în baza următoarei formule: Limbile, al căror verb auxiliar sum și ale căror nume de lucruri necesare și întrebunțate în uzul zilnic, se potrivesc cel puțin în o treime, sunt de aceeaș origine, prin urmare în principiu și de aceeaș națiune. Din acest motiv se susține că limba franceză, spaniolă și italiană sunt fiicele limbii române, iar popoarele cari vorbesc aceste limbi vlăstare ale Romanilor. Tot așa limba rusească, polonă, bohemă, croată, sârbă, slavonă, bulgară sunt de aceeaș origine. Când savanții afirmă că aceste națiuni sunt născute din aceeaș mamă, cu ce obraz și cu ce conștiință îndrănesc să nege că limba română este fiica limbii romane. Cum să nu fie Românii nepoși ai Romanilor, când verbul auxiliar sunt (eu sunt, tu ești, el este, noi suntem, voi sunteți, ei sunt; eu eram, tu erai, el era, noi eram, voi erați, ei erau, etc.) este identic cu cel latinesc, când numele de lucruri, mai cu seamă ale celor concrete, sunt de asemenea latine, cu singura deosebire, că numele de declinarea a treia se întrebunțează cu terminațiunea ablativului singular, iar cele de celelalte declinări eliminează ultima literă a nominativului ori uneori schimbă literele, d. e. vinum-vin; vinum ardens-vinars; dominus-donn, unguis-unghe, dens-dinte, vervex-berbec, caput-cap, frons-frunte, pectus-piept. Alteori în locul numelor derivate din verbe se pune infinitivul, ca: sensus-simțire; exemple mai bogate ne dau gramatica lui Ioan Alexi tipărită în Viena în 1826 și opera Transilvania alui Benkó (tom. I § 156, nota 4).

2. O dovedesc această și obiceiurile existente la acest popor, cari toate se trag din vechile datini romane, cum sunt:

a) Morților le pun subț limbă sau în palmă un ban, identic cu obolul datorit luntrașului Charon.

b) Au obiceiul să pună la capul mortului ca pomană o găină neagră; aceasta este găina dată de Romani lui Pluto.

c) Bărbați cu capul descoperit și femei cu părul despletit bocesc mortul cu diferite bocete ca bôcitoarele romane.

d) Săriturile Saliilor, îndeplinite odinioară în cinstea zeului Marte, azi le execută Călușerii.

e) Nedeele sau sărbătorile aranjate odinioară în onoarea deosebitelor zeițe, azi le sărbătoresc cu ospete și la date stabilite mai ales în județul Hunedoara.

f) La Rusalii duc de la casă la casă, între cântece și muzică, vitele împodobite cu cununi de flori.

g) Și astăzi țărani profesesc din măruntaiele și din sborul păsărilor; apoi nenumărate alte superstiții, bazate pe vechile ceremonii sfinte mitice.

3. Ceea ce este mai curios este, că atunci când li se arată în mod convingător identitatea limbii, o combat aceasta cu argumentul, că identitatea de graiu provine de acolo, că era o lege neschimbabilă a poporului roman, ca pe popoarele învinse să le silească să primească limba romană, părăsindu-și pe a lor proprie. Dacă ar sta aceasta, atunci Germanii, Slavii, Tracii, Grecii și alte popoare, cari au avut lupte cu poporul roman, ar trebui să vorbească azi toate o singură limbă, aceeași cu a poporului român, fiind constrânse și ele de aceeași lege.

4. Sunt în sfârșit alții, cari susțin, că Românii au emigrat în Dacia din provinciile învecinate mai târziu, după întemeierea regatului maghiar, dar nu voesc să ne spună timpul, modul și ocaziunea acestei emigrări. Este cu neputință de crezut, că o mulțime atât de mare a emigrat în provincie pe nesimțite, cași un potop. Pelângă aceasta aduc dovadă și mărturisirea notarului anonim al regelui Bela, a cărui fidedemnităte, contestată de Gheorghe Pray, a fost apărată de Stefan Kalona în § 2 al operei sale: Istoria critică a primilor duci și stabilită în cap. 25 și 26 al aceleiași opere. Acest notar ne spune lămurit, că pe când Tuhutum a intrat în Transilvania, aci au locuit Românii și Slavii, supuși stăpânirii ducelui Românilor Gelaon, și că murind în luptă ducele

Gelaon, locuitorii (Românii și Slavii) nu s'au mai împotrivit, ci încheind învoială au ales de bună voie domn al lor pe Tuhutum, căruia i-au jurat credință, de unde și locul și-a primit numirea Esküllö (Aștileu, un sat în județul Cojocna, nu departe de Hida). Deci acest scriitor ne dovedește, că pe vremea năvălirii Ungurilor Românii au locuit în Dacia mediteraneană sub ducii proprii, și, fiindcă se amintesc și Slavii, cari sunt urmași ai Bulgarilor, ce au supus cândva pe Avari, e în afară de orice îndoială că Românii nu sunt urmași ai Bulgarilor. Ne mai dovedește în sfârșit, că Românii s'au supus stăpânirii lui Tuhutum. nu învinși cu armele, ci în baza unei învoieli.

Privilegiul dat în a. 1224 de regele Andrei al II-lea Sașilor din Transilvania arată, că Românii și Bulgarii au existat în Transilvania ca două popoare distincte, când zice: „Vor avea comune cu Românii și Bissenii pădurile și apele.“

La fel cu Ioan Filstich, directorul gimnaziului din Brașov, care a scris și a publicat în Jena în 1745 o schiță istorică despre poporul românesc, ne spune și Benko, că Românii din districtul Făgărașului au ocupat în secolul al XII-lea sub conducerea ducelui Niger sau Negrouot Muntenia lipsită de locuitori, iar Românii din Maramureș sub conducerea lui Bogdan Moldova. În privilegiul dreptului peste viață și moarte, dat nobililor Transilvaniei în 1366 de Ludovic cel Mare se face amintire despre Românii de rând, deci erau și Români nobili, altcum atributul „de rând“ n'ar avea nici un rost. Cu ocaziunea împăciuirii făcute în 1427 între nobili și iobagi, se face amintire că s'au împăcat cu nobilimea iobagii unguri și români, deci rezultă, că precum nobilimea, tot așa și poporul de iobagi stătea din unguri și români. Dovadă, că atunci când Românii și-au ales duce pe Tuhutum, popoarele Daciei mediterane s'au contopit, cu Ungurii primiți în posesorul pământurilor, într'un singur popor, care apoi, păstrând clasele în care au fost împărțite ambele popoare, s'au bucurat de aceleași legi și libertăți. În articlii de lege din 1463 referitori la insurecțiunea din Transilvania se spune lămurit, că Românii iobagi sunt datori la fel cu ceilalți a lua parte la insurecțiune.

În diploma regelui Vladislau al II-lea privilegiile date de Anton patriarhul din Constantinopol egumenului mănăstirii din

Maramureș se confirmă numai cu condițiunea, ca această mănăstire să fie supusă episcopului din Muncaci și să atârne de arhiepiscopul de Alba Iulia. În biserica din Feleac, din apropierea Clujului, este o evanghelie ruteană în manuscris din anul 1474, făcută pe sarma episcopului Dănilă; ba au rămas și scrisorile de împărțire a credincioșilor acestuia. Dacă Românii ar fi fost locuitori veniți de curând în această provincie, nu s'ar face pomenire atât de deasă despre ei în documentele vechi, nici nu s'ar fi putut înmulți atât de tare, încât să ocupe provinciile vecine, unde să stăpânească ca popor liber, sub dinastia propriei, nici nu ar fi avut episcopi și arhiepiscopi, ci cași celelalte popoare, stabilite pe rând în Transilvania, ar fi ocupat numai unele părți și locuri ale acestei provincii.

* * *

Veți întreba poate pentru ce nu au ajuns și Românii la aceeaș treaptă culturală cași celelalte trei națiuni principale?

Trebue să începem de acolo, că Românii, urmând ritul bisericii orientale, care s'a rupt prin schismă de biserica apuseană, au fost considerați ca schismatici necredincioși, clerul lor a fost lipsit de beneficiul dijmelor, iar nobilimea mai de seamă a trecut la ritul romano-catolic. De aci a urmat că nobilii români s'au confopit într'o singură națiune cu ceialalți nobili de sânge hunic, cărora le erau egali în libertăți. Astfel vedem pe Ioan Corvinul, întemeietor al mai multor consistoare catolice, patron al călugărilor capistrani și paulini, guvernator al Ungariei și cel mai mare belicuce al timpului său. Fiul acestuia regele Matia și-a câștigat un renume nepieritor; Nicolae Olah a fost episcop în Zagrab, apoi în Agria, mai târziu arhiepiscop de Strigon. În sfârșit o parte din familiile alese, cari erau de ritul grecesc, au fost numărate printre Români, iar altă parte, care era de altă sau alte confesiuni repecte, era socolită printre Unguri.

Această deosebire s'a făcut mai ales după ce ^{s'are} națiunea s'a răspândit și a fost recunoscută alături de religiunea romano-catolică. Tendința a fost mai întâiu sub Ioan Sigismund Zapolya, mai ales la stăruința lui Dumitru Hunyadi, superintendentul bisericii antilare, apoi sub Gheorghe I Rákóczi, ca Românii să treacă

la religiunea reformată. Astfel li s'a impus catehismul reformat, unii preoți supuși ordinului superintendentului au fost ridicați la rangul de nobili, și s'a dispus ca nobilii cari erau de rital grecesc să fie lipsiți de averi în baza articolului 6 din 1671 (care articol însă n'a fost pus nici oând în aplicare). De aci a urmat că o parte din vlăstarele răsărite din aceeaș mamă a fost alipită la Unguri, alta la Români; că acest arbore roditor l-au tăiat în două părți și că înșiși nobilii, prevăzuți în puterea legilor fundamentale ale patriei cu aceleași libertăți, au avut o soartă dubie, fiindcă s'au legat morfește de rital grecesc străvechiu. Dar tot de aci a urmat și aceea, că foarte multe familii de origine hunică, maghiară sau sâsească au fost considerate ca aparținătoare părții Românilor alipite la religiunea ortodoxă, născută mai întâiu în acest principat, așa încât astăzi, dacă vei examina singuraticile familii nobile din Transilvania, puține vei găsi, la cari dacă nu rădăcina, cel puțin ramurile să nu aparțină acestei națiuni și chiar pentru aceasta, cu toate că Români au fost socotiți, din cauza religiunii, numai tolerați, totuș n'au fost lipsiți de onoarea ce li se datora ca națiune, căci și în legi se găseșc amintiți sub acest nume (A. 1. t. 8. A. 1. și t. 9. A. 3, t. 53 și altele).

Părerea comună a istoricilor este, că religiunea de rital grecesc s'a născut mai întâiu la locuitorii din Transilvania. Și anume, dacă luăm în considerare perioada începută cu venirea Ungurilor, ne vom convinge despre următoarele lucruri: că Gyula senior, ducele Transilvaniei, botezat în Constantinopol de patriarhul Teofilact și primit între creștini, a lăsat între ai săi cu ajutorul lui Hieroteu episcop de rital grecesc religiunea ortodoxă, că Mihail fratele ducelui Geiza și fiul aceluia Vasile s'au botezat tot acolo, că sub Sf. Ștefan și urmașii săi s'a ținut socoteală de ambele rituri, din aceea că:

1. mama sfântului Ștefan, Șarolta fiica lui Gyula, a fost de acest rit;

2. sf. Ștefan a întemeiat în Vesprim o mănăstire elegantă pe sama călugărițelor de rital grecesc;

3. s'au înființat mai multe mănăstiri de ale credincioșilor de rital grecesc, după cum dovedește o plângere în această privință a pontificelui roman;

Jucan
de
Aron
Banc
după

4. s'au încheiat mai multe căsătorii între regii Ungariei și principesele de rital oriental, bunăoară căsătoria ducelui Geiza cu Șarolta fiica lui Gyula, principele Transilvaniei, a lui Andrei I cu Egmunda fiica principelui rutean; a surorii Sf. Ladislau cu împăratul Grecilor; a lui Coloman cu fiica principelui rutean; a lui Bela III cu fiica împăratului bizantin Manuil Comnenul etc.

5. Dar o dovedesc și legile. Sf. Ladislau stabilește prin lege (D. L. I. c. 11), că dacă orașul e cam departe de biserică, încât locuitorii nu pot să meargă la sf. liturghie, atunci să meargă cu un toiag unul în numele întregii comunități, ducând trei pâni și o lumânare la altar. Prin această lege se admite, ca după datina orientală să se folosească la jertfa liturgică prescuri, căci altcum nu s'ar porunci să ducă la biserică trei pâni și o lumânare, nici nu s'ar face amintire, în această dispozițiune a legii, despre toiag, dacă n'ar fi fost obiceiul la ortodoksi, ca să asculte liturghia în picioare și dacă n'ar fi fost necesar toiagul să-și sprijinească corpul obosit de drum. Aceasta se poate deduce și mai evident din o altă dispozițiune (D. L. I. C. 31) a sf. Ladislau, în care poruncește ca romano-catolicii, cari țin post în zi de Marți, să iasă din regatul său, dacă nu se acomodează obiceiului Ungurilor, cari în privința lăsatului cărnii urmează biserica răsăriteană.

Și nu trebuie să i se pară nimănui paradox, dacă voi afirma, că multe familii de origine hunică, maghiară sau săsească au fost numărate printre familiile românești numai pentru aceea, fiindcă urmau ritalul grecesc; mai ales dacă ne gândim că:

1. în județul Solnocul interior și în districtul Kővár foarte multe familii cu nume maghiar, cari vorbiau o limbă românească, amestecată în mare parte cu cuvinte ungurești și cari urmau ritalul grecesc, erau socotite printre Români, d. e. Ilyés, Kontz, Lázár, Szabó, Horagos, Bartos, Gyepes, Filep, Lengyel, Hordó, Tollós, Kis, Bálint, Hoșszu, Csukás, Sándor etc.

2. Imbrăcămintea și jocul acestor locuitori se apropie de cele ungurești.

3. Tinerii din aceste locuri își aleg, pela Paști după datina Ungurilor vechi, rege, palatin, comiși și judecători și judecă pe cei vinovați. Aceste fapte ne dovedesc, că această parte a Românilor este într'adevăr o rămășiță a Ungurilor sau mai bine zis a

Avarilor împinși în aceste locuri de Corobați și Bulgari și că numai pentru religiuinea lor de ritul grecesc se numără printre Români. Intre Sași găsești azi sate întregi locuite de Români, a căror îmbrăcăminte însă, nume și conune sunt săsești: Szász, Blos, Goltzman, Aleman, Man, etc.

Nici un om cuminte nu va tăgădai că cei mai mulți nobili din județele Transilvaniei, își au, dacă nu rădăcina, dar cel puțin ramurile sprijinite pe națiunea românească. Căci această națiune, cea mai veche în această țară, întocmai așa a oferit rădăcini puternice pentru lățirea familiilor nobile, precum rădăcinile sălbatice servesc grădinarului pentru altoirea arborilor nobili. A fost o dispozițiune foarte cuminte a înaintașilor, ca toți aceia, cari sunt dăruiți cu prerogative de nobil, să fie considerați Unguri. Prin această dispozițiune regatul pustiit adesea de năvălirile dușmane a fost readus în starea înfloritoare de mai înainte prin oameni de origine nu numai românească, ci și străină, anume: slavonă, croată, germană, franceză, spaniolă, italiană, tracă, bulgară, rusească și greacă, cari oameni ori în baza indigenatului, ori pe altă cale dăruiți cu prerogative nobilitare maghiare sunt considerați azi în sensul legii adevărați nobili maghiari. Tot această dispozițiune a contribuit la cultivarea limbii, la lustruirea moravurilor și la păstrarea, până în timpurile de acum, a ființei națiunii maghiare, și o va păstra și în viitor; câtă vreme această dispozițiune va fi menținută cu sfințenie și liberă de toate prejudițiile. Liberă va fi menținută atunci, când în stabilirea naționalității nu se va lua în considerare originea de sânge (care luată individual, este îndoioasă), ci dreptul celui ce trebuie să aibă moșie, cum o susține aceasta cu multă cumișenie în partea I a operei sale delegațiunea regnicolară sistematică aleasă prin art. de drept 64 din 1791.

Vom înțelege deci, cât de greu este a determina naționalitatea cuiva luată individual, cât de păgubitoare și incorectă este disprețuirea și hulirea unei sau altei națiuni și cât este de dorit, să fie stărpite din sufletele cetățenilor prejudițiile născute din ignoranța crasă, să se cultive iubirea frățească între nobili și cetățeni, considerându-se naționalitatea în conformitate cu principiile delegațiunii sus amintite, și să nu fie nimeni turburat pentru originea neamului său. Dar nici poporul de rând lipsit de drepturi să nu

fie disprețuit, căci soarta pe care o are unul sau altul în baza dispozițiilor secrete a prevedinței divine, nu i se poate considera nici ca virtute nici ca viciu, dar nici nu i se poate imputa. Numai moralitatea trebuie prețuită, iar imoralitatea desconsiderată și slăbită cu mijloacele cele mai drastice posibile. Vom înțelege prin urmare și grija de mamă a casei domnitoare în înființarea miliției de graniță, cu ajutorul căreia deoparte s'a asigurat liniștea (fără mai ales împotriva năvălirilor dese ale Tatarilor, cari jăfuiau provincia de bani, oameni și vite, împotriva invaziunilor hoților și a răspândirii boalelor contagioase, de altă parte s'a deschis unei părți însemnate a locuitorilor, calea spre civilizație, cultură și spre iubirea și apărarea pământului strămoșesc.

Dar poate ni se va obiecta: dacă națiunea română a fost atât de mult prețuită, încât a meritat să aibă și arhiepiscopi, care e pricina sălbătăciei și a vicțiilor, cu cari se arată atât de mult infectată această națiune?

Pricina acestora cred, că este a se căuta: a) În primirea schismei orientale; b) În înlocuirea literilor latine cu cele cirile; c) În condițiunile de traiu mizere ale iobagilor legați de glie. Căci:

a) vicisitudinile ivite pe urma schismei dintre biserică răsăriteană și apuseană, care schismă a dus până la urmă, au îndemnat pe Greci, să rupă orice legătură între cele două biserici.

b) Mijlocul cel mai puternic al acestei schisme a fost scoaterea din întrebuințare a literelor latine. În felul acesta s'a pus capăt legăturilor literare cu Apusul, factorul principal al deșteptării din somnul adânc al neștiinței, s'a dat naștere prejudețiilor grave, cari și-au înfipt rădăcinile atât de afund, încât a le extermina însemna a curăți grajdul lui Augias sau a munci de geaba. Afară de aceasta clerul incult, servind mai ales în limba maternă necunoscută sau în cea croată, nu putea aduce poporului nici un fel de edificare morală sau în cazul cel mai bun una foarte neînsemnată. Clerul a rămas incult din motivul, că în baza legilor țării preoții, cari nu îmbrățișau, pe timpul regilor vechi religionea romano-catolică, subț principii naționale cea unitară, iar mai târziu cea reformată, erau lipsiți de dijme și de alte beneficii, și astfel neavând nici un mijloc de existență și în urmare nici îndrăzneală spre

cultură, ocupați cu câștigarea celor necesare pentru traiu, de abia mai avea timp pentru îndeplinirea rugăciunilor.

c) În 1514 prin legile lui Vladislau al II-lea clasa iobagilor a fost menită robiei vecinice și lipsită întru atâta chiar și de libertatea personală, încât și dacă se distingea cineva prin virtuți, nu putea fi ridicat la rangul de nobil fără învoirea stăpânului. Preoții, îngreuiati cu plățirea unei sume de bani domnului de pământ, pentru aceea nu-și puteau crește copiii, fiindcă domnii îi scoteau dela școală, cași pe o proprietate a lor, și dacă aflau cu case îi și vindeau ori îi folosiau la deosebite servicii în curtea lor. În urmăre ce fel de cler se putea aștepta între astfel de împrejurări, înțelege fiecare.

De aci a urmat, că preoții mai săraci abia știau celi, numai puțini puteau scrie, și și mai puțini erau cari să cunoască și alte limbi. Ba s'a întâmplat că Sărbii fugiți din părțile Ungariei aduceau cu ei preoți de mâna a doua, cari, dacă îndrăsniau să țină sărbătorile ori să se intereseze de cultul divin, erau pedepsiți. Astfel ei înșiși inculți, dedați vîjiilor, erau socotiți la fel cu hoții și cu primitorii acestora. Orice om cu mintea sănătoasă poate concluda, ce fel de îngrijire de suflete și ce cultură sufletească se putea aștepta dela atari preoți. S'a mai adăugat și aceea, că conform intențiunii principilor de a uni pe Români cu biserica reformată, o parte a clerului era supusă superintendentului reformat, iar o altă parte arhiepiscopului său din Alba Iulia. Acesta însă oarecum era subordonat superintendentului reformat, așa încât cea dintâi parte asculta de voința superintendentului, cea de a doua nu putea face nimic fără aprobarea acestuia.

Dar mai puțin te vei mira de această soartă a clerului de rit grecesc, dacă te vei gândi cum a fost redusă în Transilvania la un domeniu foarte restrâns religiunea romano-catolică, dominantă și în floare mai înainte. Imprejurările cari au contribuit la această restrângere au fost următoarele: În anul 1521 reformațiunea a prins unele rădăcini în Ungaria și Transilvania; după dezastrul nefericit dela Mohács, când în acelaș timp se alegeau câte doi regi în luptă continuă pentru puterea supremă, religiunea reformată a inundat ambele provincii; în 1541 Ardealul s'a separat

de Ungaria și în 1556 toate bunurile ecleziastice au fost trecute fiscului. De aci a urmat, că:

a) până ce celelalte confesiuni aveau superintendenții lor, cea catolică era condusă de un singur vicar ales cu voturi libere și confirmat de principe;

b) în Cluj și în alte cetăți li se îngăduia preoților catolici intrarea numai în scopul cercetării bolnavilor, a prevederii celor muribunzi cu sfintele taine, a îngropării celor morți și a botezării copiilor și numai cu condițiunea, ca îndată ce vor fi terminat funcțiunea pentru care au venit, să nu mai rămână în oraș nici un moment mai mult; ba în Dobrițin, Ineu și Oradea nu aveau intrare nici în scopul îndeplinirii acestor funcțiuni;

c) biserici libere pentru catolici au fost declarate următoarele: biserica cu două turnuri din Mănăsturul Ciujului, din Odorheiu și Șimleul Ciucului.

d) Iesuiții au fost izgoniți sub pedeapsa crimei de lez-majestate, care pedeapsă s'a extins și asupra sprijinitorilor lor; apoi li s'a luat academia dimpreună cu seminariul și internatul, întemeiate în a 1581 din dărnicia regelui polon Ștefan Báthori și dăruite cu venite mari de către principii Cristofor și Sigismund Báthori; li s'au lăsat numai două gimnazii: cel din Călugăreni (Mikháza) și Șimleul Ciucului. Cum se vede, toate năzuințele principilor, cari după moartea lui Moise secuul în baza statutului public al regatului trebuiau să fie reformați, tindeau ca cel puțin la Unguri și Secui să se introducă și să predomnească religiunea evanghelico-reformată, care a fost onorată cu epitetul de ortodoxă. În acest scop s'au trimis misionari și convertirea s'a făcut cu atâta succes, încât catolicii au rămas în comitate foarte puțini, iar în scaunele secuești; exceptând Ciucul cu filiile sale Gurghiu și Cașin (unde în urma rezistenței organizate de căpitanul Mihail Mikes reformațiunea n'a putut pătrunde de loc), nu s'au putut menține decât în părțile muntoase.

Dacă astfel de lucruri li s'au putut întâmpla catolicilor, ale căror libertăți erau garantate prin pactul uniunii celor trei națiuni, care pact forma axa constituțiunii acestui principat, atunci ce să ne mai mirăm de starea defavorabilă a clerului de ritul grecesc, despre ce am vorbit mai înainte.

În sfârșit a strălucit soarele mângâierii catolicilor și s'a ivit și ziua liniștei dorite în întreagă provincia. Această zi a fost 4 Decembrie 1691, când Leopold cel Mare, mântuitorul Ungariei de sub jugul turcesc, sub care capitala regilor Ungariei Buda și o mare parte a regatului gemuse 145 de ani și 16 zile, la rugămintea statelor Transilvaniei s'a îngrijit cu multă prevedere într'o diplomă de chestiile acestei provincii. În această diplomă a decis, că libertățile catolicilor sunt la fel cu drepturile și libertățile celorlalte religii recepte. Primindu-se această diplomă, celelalte religii au cedat catolicilor, în baza convențiunii încheiate în anul 1692 între statele Transilvaniei și casa domnitoare din Austria, biserica reformată din Cluj (odinioară a Dominicanelor, acum a Franciscanilor), și cea alui Báthori din Alba Iulia și s'au înțeles, ca domeniul dela Mănăstur să se răscumpere dela posesor în favorul școlilor catolice. Această convențiune a fost aprobată și primită în 9 Aprilie 1693 prin un decret binevoitor al împăratului cu modificarea, ca biserica unitarilor din Cluj, care era întemeiată de împăratul și regele Sigismund și servia ca biserică parohială, având în ea și arhiva regnicolară, păstrată înainte de secularizarea bunurilor bisericesti în sacristia mănăstirii preacuratei fecioare Maria din Mănăstur, să fie cedată spre scopurile bisericii catolice în locul bisericii oferite de reformați. S'a ratificat rezoluțiunea dela Vințul de jos, bisericile au fost provăzute cu curatori și s'au deschis școli pentru educarea tinerelor generațiuni. Leopold cel Mare, reducând ordul Iezuiților, a deschis școli în Alba Iulia, Cluj, Sibiu și alte locuri, a restaurat internatul și seminarul batorian și, ca și catolicii să aibă acces la fel cu celelalte confesiuni la oficiile publice civile și la beneficiile ecleziastice, a ridicat la valoare de drept rezoluțiunea redactată de Mihail Mikes, publicată în 5 Septembrie 1699 și aprobată cu decretul din 1702.

Dupăce, după domolirea mișcărilor lui Rákóczi începute în 1703 și terminate în Aprilie 1711, Transilvania și-a recăstigat liniștea internă, în a. 1715 Carol al VI-lea a restaurat episcopatul și capitulul din Alba Iulia. Prin art. 7 din 1744 a abrogat toate legile cari restrângeau libertatea religiei catolice, Iezuiților scoși din registrul fiscal li s'au dat bunuri, catolicii au început a se bucura de libertate deplină și a încasa venite importante. În

sfârșit în 1791 toate patru religiunile repute au fost întărite din nou în libertățile lor și astfel s'au îmbrățișat cu dragoste frățescă.

O creștere însemnată a adus religiunii catolice unirea Românilor cu această religione întâmplată la 20 Martie 1697. Prin aceasta Românii de ritul grecesc au ajuns membrii ai religiunii catolice, fiii nobililor români din județele Transilvaniei au învățat carte și urmând ceremonialul ritului latin, au mărit numărul romano-catolicilor, cum sunt Aronianii, Bistraianii, Dobraiani și mulți alții, dintre cari o parte urmând și azi ritul grecesc sunt soțotiji, după părerea celor mai mulți, Români. Acum să vedem pe scurt originea, progresul, dezvoltarea și peripețiile acestei uniri.

Leopold cel Mare, reflectând asupra biruințelor sale câștigate împotriva Turcilor, a făcut făgăduință solemnă în biserica sfântului Ștefan din Viena și, după pilda regelui sf. Ștefan, și-a închinat în 1693 împărăția, în numele său și al urmașilor său, sfintei Născătoare de Dumnezeu, patroana regatului maghiar (Timon: Epitome rerum Hungaricarum et Transylvanicarum pag. 275). În anul următor 1694, ca să convertească la unirea cu biserica Romei și să lină în aceasta pe preoții de ritul grecesc, a dat o diplomă, în care a decretat că clerul greco-catolic se bucură de aceleași libertăți și privilegii, de care se bucură clerul romano-catolic (epitome pag. 227). Urmarea norocoasă a acestei diplome a fost, în ce privește pe Românii din Transilvania îndemnați de Paul Baranyai parohul societății iezuite din Alba Iulia, că arhiepiscopul Teofil, chemând un sinod la Alba-Iulia, s'a lepădat de schismă și a îmbrățișat unirea cu Roma, silind și pe preoții subordinați lui, ba chiar și pe cei absenți să facă la fel, dupăcum arată P. Ilias în opera sa despre originea și dezvoltarea diferitelor națiuni și religii din Transilvania și Petre Dobra, administrator financiar, în raportul său făcut către vistiernicul regesc în 28 Decembrie 1748.

Prin decretul regesci Nr. 229 din 4 Aprilie 1698, Nr. 345 din 26 August 1699 și multe altele, preoții uniți au fost scutiți de dare și de alte greutăți publice și atât lor, cât și credincioșilor de această religione, li s'au asigurat libertățile competente prin privilegiul din 17 Martie (1701) Cu excepțiunea ortodoxilor din Bolgárszeg și Făgăraș, cari au rămas și mai departe pelângă schismă

70

În urma legăturii intime ce o aveau cu Românii de peste Carpați, toți ceilalți Români au trecut la unire. După moartea arhiepiscopului Teofit, întâmplată în Iulie 1698, a urmat în scaunul arhiepiscopal în 1699 Atanasie Anghel de Ciugud, sub care s'a început regularea clerului. Murind și acesta, a fost ales în 1716 Ioan Nemes de Patak, care cel dintâiu a fost mutat, după cum dovedește reșcripțul regesc din 20 Septembrie 1723, în episcopatul nou întemeiat în Făgăraș și care a fost decorat cu titlul de consilier al Majestății Sale. Ca episcopului greco-catolic, care afară de florinul plătit în fiecare an de preoții subordinați nu avea nici un alt venit și care în urma unirii își pierduse subvențunea primită din dărnicia principilor Munteniei din bunurile episcopiei de Argeș, să-i fie asigurată existența, Carol al VI-lea a fixat sediul episcopal în Făgăraș și i-a asigurat venitele moșiei din Bessenbach și ale domeniului din Gherla, și astfel arhiepiscopia de Alba Iulia s'a prefăcut în episcopia de Făgăraș. După moartea repentină alui Ioan Nemes, întâmplată în 1728 în Alba Iulia, a fost ales episcop în 6 Mai 1729 Ioan Inocențiu Baron Klein de Sad, care schimbând în 1738 domeniul din Gherla cu cel din Blaj, a mutat reședința episcopală dela Făgăraș la Blaj. Tot el a obținut din grația regească ieromonahii, cari să-i ajute, în loc de canonici, în conducerea diecezei, să se intereseze de creșterea tinerilor generații și să se îngrijească de mănăstire și de bunuri. S'a îngrijit ca scutirile, libertățile și prerogativele conferite clerului printr'o patentă, să fie respectate și confirmate prin lege (cf. art. 6 și 7 din 1744).

Pecând unirea, după învingerea tuturor obstacolelor cari nu fuseseră puțin, se credea înrădăcinată și întărită și episcopul Klein era dus la Roma, întră în provincie un oarecare șarlatan cu numele Visarion din părțile Banatului și un alt corifeu din Muntenia Sofronie, la cari se alătură un oarecare preot cu numele Ioan de origine din Sad, călugărit în Muntenia și pentru aceea oprit dela funcțiunile preoțești și numit mai târziu și Tunsu din cauza bărbii rase în semn de degradare. Aceștia au început să lățească schisma mai întâi în părțile muntoase din apropierea Munteniei și a Banatului, apoi și în cele dela șes, mai ales depe lângă Mureș, cu atâtă succes, încât cu toate ordonanțele date, nu s'a mai putut suprima. Rezultatul a fost, că în 1761 și neuniilor

li s'a dat un episcop, cu reședința în Brașov. După moartea episcopului Klein a fost ales Petru Paul Auroș de Bistra, care a întemeiat un seminar pentru clerici și pentru 24 laici. Vizitând bisericile, provăzându-le cu cele necesare și învățând pe popor, a reținut o parte a Românilor în unirea cu Roma, ba a mai convertit pe mulți alții. Ceeace au continuat cu rezultat norocos și urmașii săi: Atanasiu Rednic de Ghiulifalău, Grigore Măior de Tușnad-Szarvad și Ioan Bob de Copănic-Măăștur. Cele mai mari progrese le-a făcut unirea, de când s'a înființat gimnaziul, seminariul și liceul episcopal din Blaj, s'a organizat capitulul în 1807 din dărnicia susnumitului episcop și s'au pus bazele unei fundațiuni pentru cler.

Foarte mult a contribuit la cultivarea poporului de rând dreptul de liberă mulare, dat iohagilor în 1785 și delimitat în art. 26 din 1791. Prin aceasta iohagii, ajungând la libertate personală, au câștigat puțința să cultive artele, știința și măiestriile. S'a mai adăogat la aceasta și îngrijirea părintească a împăratului de cultivarea acestei națiuni prin întemeierea de școli primare și alte instituțiuni salutare. Prin art. 60 din 1791 i s'a dat și clerului neunit dreptul de liber exercițiu al religiei sale și astfel și acesta a început să pună bază școlilor sale și să-și crească vlăstare în seminarul împărătesc din Viena, așa încât este nădejde, că — sădindu-i-se în suflet principiile adevărate — va ajunge la o situație mai bună. Odinioară sub principii naționali dieceza transilvană cuprindea în sânul ei Maramureșul și dieceza greco-catolică de Oradea Mare; dar cel dintâi cam pela anul 1724 la intervenția lui Hodermarszky episcopul de Munkács, a fost alipit la această episcopie, iar cea de a doua a fost prefăcută în episcopie nouă la anul 1770. Mult a contribuit la cultivarea și progresarea limbii românești episcopul Samuil Vulcan, care a introdus în locul literelor cirile literele latine, s'a îngrijit de publicarea unui dicționar românesc în mai multe limbi, redactat de oameni învățați, a lăsat să se tipărească o gramatică foarte îngrijită și a înființat mai multe școli primare în dieceza sa și un liceu în Beiuș. Deci se cuvine să fim cu cea mai mare mulțumită prevedinței divine, care în îndurarea sa deosebită față de acest popor, ni-a dat pe acești doi bărbați mari ai acestor vremuri.

(SFÂRȘIT)

COMUNICĂRI

Sabin Mureșanu: Originea familiei Mureșenilor

Țin să declar dela început că nu vanitatea de a figura cu titlaturi moștenite, pe cari lumea democratică de astăzi nu pune nici un pond, ci numai descoperirea adevărului istoric mă îndeamnă să mă ocup de această temă, care a mai preocupat și altă dată unele cercuri din Ardeal.

Date istorice ref. la originea familiei Mureșanu, până în prezent, lipsesc. Tot ce știm, se datorează tradiției familiare.

Pentru prima oară această tradiție s'a formulat de Iacob Mureșanu, în „Gazeta Transilvaniei,” cu ocaziunea înmormântării vărului său *) poetul Andrei Mureșanu. „Originea Mureșenilor se trage din Maramureș, leagănul Dragoșizilor, din familie nobilă, a cărei 4 fraji, adică străbunii lor, veniră și se așezară în părțile nordice ale Ardealului: Rebrîșoara, Nimigea, Feleaca și Ienciu de pe Câmpie, dela cari se trag Mureșenii de azi, cari s'au ramurit preste toate ținuturile acele.”¹⁾

Biografii de mai târziu ai poetului, Vater Branisce și Ioan Rațiu, n'au putut complecta aceste date. Rațiu s'a adresat în privința aceasta către profesorul Iacob Mureșanu din Blaj și către Aurel Mureșanu din Brașov, dar nici dânsii n'au știut de alte in-

*) V. „Observatorul” Nr. 47 din 1879, în care se spune că „ei n'au fost nici măcar veri.” Dir. „A. S.”

1) „Gazeta Transilvaniei,” 1863, No. 101.

formațiuni. L-au asigurat însă că toți din familie țin la originea de nobil, că Mureșenii au fost oameni liberi.¹⁾

N'avem nici un motiv să tragem la îndoială datele din „Gazeta Transilvaniei.” Iacob Mureșanu a scris la tot cazul numai aceea ce a știut din tradiția serioasă familiară. Pentru ardeleni aceste date erau demne de încredere. Ioan Pușcariu, în lucrarea sa voluminoasă: *Date istorice priv. la familiile nobile române*, înșiră pe Andrei Mureșanu, pe Iacob și Aurel redactorii Gazetei Transilvaniei, pe Ioachim adv. în Năsăud și pe alți Mureșeni, între nobilii români, deși nu spune că dela cine și pentru ce merite au câștigat străbunii acestei familii diploma de nobil.²⁾ Iar mai nou, în Albumul comemorativ al lui Iacob Mureșanu, autorul A. A. M., vorbind — după tradiție — despre originea familiei Mureșanu, spune că așezarea celor 4 frați maramureșeni, în părțile nordice ale Ardealului, s'a întâmplat în veacul al XVIII-lea, când un ram al familiei, în urma asperităților sortii și a uneltirilor dușmane, a părăsit patria strămoșilor săi.³⁾

Cercetările s'au oprit la acest punct. În lipsă de documente și de alte puncte de rezim în tradiție, originea familiei se pierdea în negura trecutului îndepărtat. Singur autorul Albumului încearcă — în notă — să facă legătură între frații din tradiție și între familia Maros de Cuhnia (din Maramureș), care se trage dela Marus, fiul voivodului Erdew dela 1345.

Numele de Mureșanu, ca nume de familie, nu se pomenește nici în colecția de Diplome Maramureșene a lui Ioan Mihalyi, nici în *Date istorice din Maramureș* de Tit Bud. În schimb e interesant a ști, că din familii nobile din Maramureș, ca Csicsó, Berindei, Borar, mutându-se unele ramuri în Ardeal, aceste ramuri au luat și numele de Mureșan, în felul: Mureșan alias Berindei, Mureșan recte Csicsó de Biserica-Albă, vrând prin-aceasta să denote ținutul de obârșie.⁴⁾ Cazuri analoage avem la multe nume de familie: Muntean, Moldovan, Mărginean, Oltean și a. Deci numele de

1) Rațiu Ioan: *Viața și operele lui Andrei Mureșanu*, Blaj, 1900.

2) Pușcariu Ioan: *Date istorice ref. la familiile nobile române*. Sibiu, 1892. Partea II, pag. 249.

3) Iacob Mureșan: *Album comemorativ*. Brașov, 1913.

4) Pușcariu, Partea II, pag. 249.

familie: Mureșanu vine să întărească tradiția. În nordul Ardealului și azi Maramureșenii sunt numiți de popor Moroșeni. Moroșan este forma populară a familiei, numai mai târziu s'a lătit forma literară: Mureșanu, dând ocazie la confuzia că Mureșenii ar fi de pe valea Mureșului.

În tradiția ramurii din lenciu de pe Câmpie se păstrează încă numele adevărat al familiei. Această ramură a rămas țărănească, până în anii 1870, țărani fruntași și înstăriți. Primul cărturar din acest ram este Auxențiu, tatăl meu, preot-protopop în Imbuz (jud. Cojocna). Dela dânsul, azi în etate de 74 ani, știu că *Mureșenii se numeau în patria lor strămoșească: Chindriș*, că au venit din Biserica-Albă din Maramureș 4 frați și 1 soră. Frații se așezară în cele 4 localități amintite în tradiția ramurii din Rebrisoara, iar sora la Reteag, de unde, după ce s'a măritat, s'a întors în Maramureș, ducând cu sine diploma de nobil. Aceasta s'a întâmplat cam pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, și bunicul bunicului tatălui meu ar fi fost cel ce s'a așezat în lenciu.

Pe urma acestei tradiții nu este greu să urmărim firul până la demonstrarea, că familia Mureșanu este de obârșie domnească. Familia Chindriș este foarte răspândită în Maramureș. Pușcariu, în opul său amintit,¹⁾ sub numele Chindriș alias Balea de leud, cu diplomă dela Matia din anul 1459,²⁾ înșiră 17 capi de familie în Budești, 2 în Călinești, 6 în Boereni, 54 în leud, 2 în Cuhea, 14 în Vișeu de jos și Vișeu de sus, 6 în Slatina. Din Biserica-Albă amintește 1 Chindriș de Budești. Poate au fost mai mulți în Biserica-Albă, dar de aici au emigrat — după tradiție — cei 4 frați Chindriș, cari au devenit străbunii Mureșenilor.

Familii Chindriș și Balea sunt descendenți din familia vodei Baliță, fiul lui Sas-Vodă, fiul lui Dragoș din cronici.³⁾ Dintre fiii lui Sas-Vodă, Baliță și Drag au fost voievozi și comiți ai Maramureșului, Sătmarului și Ugocei. Drag și urmașii lui, numiți Dragfy, au trecut la catolicism, ajungând la onoruri mari în Ungaria. Dela ceilalți frați rămași în ortodoxie, se coboară multe familii

¹⁾ Pușcariu, Partea II, pag. 183.

²⁾ Mihályi: Diplome Maramureșene, pag. 271.

³⁾ Pușcariu, Partea II, pag. 10, 12. Bud, pag. 7.

românești, cari trăiesc și azi, între ele și familiile Chindriș și Balea. Nu s'au putut însă toți urmașii susținea la rangul strămoșilor și în parte au căzut în popor.

Se adeverește încă odată în cazul familiilor Chindriș-Mureșanu, ceeace scrise Gheorghe Barițiu în „Foia pentru minte etc.”*) că sunt multe familii românești pe cari în secolii trecuți le aflăm figurând în istoria patriei între fruntașii poporului, cari însă în urma unor evenimente cu totul fatale, dintr'odată dispar de pe scenă, se dau uitării într'o întunecime ucigătoare de toate suvenirile istorice, pentru ca după un secol sau două iarăș să apară în mijlocul compatrioților lor; familii de acestea rare, pe care le vezi ramurile și răspândite prin Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina până în sânul Moldovei, păstrând aceleași tradițiuni și aceeași suvenirire de familie, de patrie, pierdută fiindu-le numai un fel de solidaritate familiară. Membrii din acele familii, cum sunt Iuga, Dunca, Stoica, Mureșanu și a. vor pricepe mai bine aceste observațiuni.

Și mai bine vom pricepe astăzi aceste observațiuni, pline de duioșie, ale tovarășului de luptă al Mureșenilor, când vedem că chiar și sub regimul românesc, dintr'o lipsă de prevedere politică, populația băștinașă a Maramureșului, cu documente de nobleță din epoca legendelor, e aproape covârșită de elementul venetic ce i-se suprapuse. Documentele cu peceti voivodale se îngălbinesc în sipete, românismul agonizează pe plaiuri, pradă năvălitorilor. Țara lui Dragoș-Vodă a căzut în agonie. Sursele de bogăție ale Maramureșului sunt înstrăinate deplin. Exasperați, țăranii își iau lumea în cap, pribegind spre câmpia Ardealului ori spre valea Moldovei.

Dacă chiar n'am putea admite această presupunere în cazul celor 4 frați Chindriș din Biserica-Albă, fiind dovedit că Evreii au inundat Maramureșul numai mai târziu; vor fi fost alte calamități, asperități ale sorții, cari erau multe pe acele vremuri: invaziunile Tătarilor, recoltele slabe, epidemiile, dintre cari mai ales cele două prime au cauzat o mișcare de populație destul de pronunțată în Maramureș și în nordul Ardealului. Moșia donatară a familiei

*) „Foia pentru minte etc.” 1863, nr. 14.

Chindriș s'a împuținat, în măsură cum familia s'a înmulțit, spornică cum dovedesc documentele, și la un moment dat frații Chindriș s'au hotărât să-și cerce norocul pe alte plajuri. Au fost bărbați tari la suflet, cari au știut să-și birue mândria de nobil și au știut mai ales să înfrunte greutățile fatale, cari pe alții i-ar fi răpus pentru totdeauna. În pribegie, alături de ei, e și sora lor, maramureșeanca voinică, care la fine se dovedește totuș a fi fost suflet de femeie și se întoarce în țara ei, ca un simbol al dorului de valtra părintească.

De încheiere mă adresez de-o parte către membrii familiilor Mureșanu alias Chindriș (de leud, de Budești) din Brașov, Blaj, din nordul Ardealului etc., să cerceteze dacă vor afla și urme scrise pentru verificarea tradiției. Cred că în conscripțiile regimentului II de graniță, din care au făcut parte și Mureșenii din Rebrisoara, se vor afla date istorice scrise. De altă parte, restabilind legătura între familiile Mureșanu și Chindriș, trimit salutul de „Bine V'am găsit” fraților din Maramureș.

* * *

I. Marțian: Contribuție la istoria descălecării

Reproducem din o monografie a orașului și castelului Muncaci scrisă la 1830 de Iosif Balajthy și tipărită în Dobrițin la 1836 în ungurește (Balajthy József, Munkács azaz Munkács városának és várának topográfiai, geográfiai, historiai és statisztikai leirása, Debreczenben 1836), următorul text în traducere românească:

„Regele Ungariei Luđovic I a dăruit Muncaciul pe seama principelui Bogdan al Românilor — pe cari i-a primit și colonizat Ladislau Cumanul în comitatele Bereg, Ugocia și Maramureș încă la anul 1284 — și a fiului său Dragoș, precum se crede, pentru meritele lor în războiul împotriva Litvanilor. Dar acești principii români adecă Bogdan și Dragoș s'au ridicat la anul 1359 — nu se știe din ce cauze — cu Românii din comitatele Bereg, Ugocia și Maramureș și cu tot avutul lor și s'au strămutat în Moldova și au evacuat Muncaciul împreună cu 300 sate. Regele Luđovic a plecat, ce e drept, cu o armată mare după ei și dinspre

Podolia, la cererea lui, regele Cazimir al Poloniei încă voia să le iasă înainte, dar neputându-i ajunge, nu i-au putut constrânge să se înapoieze. Deci regele Ludovic a dăruit acel pământ pustiu împreună cu Muncaciul și cu cele 300 sate deșerte lui Teodor Koriatovits, pe care-l adusese încă la 1351 ca ostatic din Litvania și îi dăruise cetatea de pe dealul Sator din comitatul Zemplin și-l strămută de aci cu titlul de duce la Muncaci. Acesta chemând apoi, cu permisiunea regelui Ludovic, 40.000 de Ruși din Podolia, i-a colonizat în acele 300 sate deșerte și urmașii acestor locuiesc și în prezent acest pământ dăruit pe acele vremuri. Ducele Koriatovits fiind un om foarte bogat a provăzut orașul Muncaci cu incintă de zid și a mărit castelul și l-a fortificat încunjurându-l cu un șanț săpat în stânca naturală, și a mai dispus să se sape și o fântână care este de 50 stânjeni de afundă și există și în prezent. El a mai zidit în apropierea Muncaciului, pe dealul Cernuc, pentru călugării Ruși din ordinul Bazilitanilor, o mănăstire în onoarea episcopului și confesorului Nicolae, care, refăcută de voevodul din Muntenia, de Multyánszky Koszta și după aceea de Dumitru Rátz, există și în prezent.

Unele detalii cuprinse în acest text sunt cu totul nouă și chiar cu desăvârșire necunoscute în istoriografia noastră privitoare la descălecătorii Moldovei. Astfel prezintă o deosebită importanță știrea că „principele” Bogdan și fiul său Dragoș au fost proprietarii orașului și ai castelului Muncaci, dăruit lor de regele Ludovic. Apoi precizarea numărului de 300 sate din comitatele Bereg, Ugocia și Maramureș, ai căror locuitori au urmat chemări „principelui” de au trecut munții, este un prețios indiciu pentru stabilirea teritoriului evacuat, considerând că aceste trei comitate în prezent numără împreună 480 de sate dintre cari numai c. 180 sunt locuite de Români.

Nu putem presupune că în cazul prezent am avea aface cu vre-o falsificare fiindcă autorul Balajthy, care a fost probabil un călugăr din ordinul catolic al Premonstratensilor, nu avea nici un motiv să preamărească pe descălecătorii români ai Moldovei. Deci constatările lui vor putea fi verificate și poate chiar și completate din izvoarele indicate în introducerea, opului său, în care ne îndrumază la datele utilizate de el aflătoare în bogatele arhive ale contelui Filip Francisc Schönborn din orașul Muncaci, preșum și în arhivele orașului Muncaci și în cele ale comitatului Bereg.

Oare nu se impune studierea amănunțită a acestor arhive?

Iuliu Moisil: Două poezii

În timpul când eram în liceul din Năsăud, între anii 1871 și 1879, mi-au căzut în mână câteva caete cu poezii scrise, destul de vechi. Într'un astfel de caet, pe care-l păstrez și astăzi, am găsit între alte poezii și „Versul lui Bunăparte.”

Se pare că versul acesta este făcut de o persoană ce probabil va fi fost soldat grănicer al regimentului din Năsăud. Prea-mărind pe Bunăparte, poetul român par'că regretă că Bunăparte a plecat așa departe „la Elena să robească,” și-i pune în gură și în inimă durerea ce suferă. Bunăparte se gândește cu dor la țara lui, la Franța, și-i dorește „lumea să o stăpânească.” Cu mare durere se gândește la „Litiția mama” sa, la fiul său, la prietenii săi.

Cutoatecă poezia n'are vr'o valoare poetică, totuș se desprinde dintr'însă dragostea și respectul ce soldatul acela grănicer român — caporal, sergent, învățător sau ce va fi fost — deși în serviciul Neamului dușman lui Napoleon, are față de geniul militar al lui Bunăparte sau și de sângele latin ce curgea în vinele amândorura. Iată această poezie:

Versul lui Bunăparte

Prea vilcazul Bunăparte
Stând în adânc de departe
În marea Apusului
În preajma pismașului,
Când a fost el să pornească
La Elena să robească,
Ochii n sus și-au rădicat
Spre Franța-au căutat
Din inimă-au suspinat
Și din gură-au cuvântat:
Să trăești fără iubită
În veci să fi pomenită!
Să trăești fără frumoasă

Din toată lumea aleasă,
Să trăești, să împărățești
Lumea să-o stăpânești!
Paris, tron împărătesc
Eu acum te părădesc,
Versavia¹⁾ cea cu nume
A opta minună n lume,
Fontalia²⁾ casa mea
Știu că nu te-oi mai vedea
În toată viața mea.
Litiția mama mea
Jalnică va fi și ea;
Ludovica împărăteasă,

¹⁾ Versailles.

²⁾ Fontainebleau.

Că-i văduvă și rămasă
 Cu fiul meu cel iubit
 Care eu l'am părăsit.
 Voi fătași și frași ai mei,
 Unde-or fi acum și ei?
 Veniți să vă povestesc
 In ce cale eu pornesc:
 In Helena miazăzi
 Unde dacă voi sosi
 In ce loc m'oi așaza
 Și voi vorbi într'ansa.
 Helena-i un stân de piatră
 Cu mare-încunjurată
 De unde nu se mai vede
 Nici pământ, nici iarbă verde
 Numai marea cea prea lată

Apă de mare sărată.
 Un noroc amăgitor
 Foarte tare 'nșălător,
 In troiță n'am crezut,
 Că troița m-au bătut,
 Europa am pierdut.

Anglie, dreptate sfântă,
 Tu cu mine ai izbândă,
 Că sunt cap încoronat
 Și la tine am scăpat;
 Îngroapă-mă 'n țara ta
 Nu mă așa depărta,
 Nu mă duce-asa departe,
 Știi că eu sunt Bunăparte.

Când o parte din provinciile de nord ale Italiei erau încă sub stăpânirea Austriei, se trimetau în garnizone italiene și regimente românești. Aceasta a durat până la anul 1866 când Austria a pierdut acele provincii iar Italia a devenit liberă și unită.

Poezia ce urmează aci și se referă la acele timpuri, este făcută de poetul german Hermann v. Gilm, și, tradusă în românește de Iorgu G. Toma, a fost publicată mai întâi în „Junimea literară” din Cernăuți în 1912.

In spitalul ambulant la Verona

Colo 'n hospital la Verona,
 De friguri cumplit scuturat,
 Un fiu, ah, al Bistriței zace,
 Un june român, vulnerat.

Pe fața-i fierbinte roșafa
 De sară îți pare-a luci;
 Nici rozele nu-s mai frumoase
 Ca 'n ceasul când prind a păli.

Și singur el zace, sârmanul,
 Și-i ca'ntr'un mormânt, părăsit,
 Și grelele ceasuri le 'nsamnă
 Pe plapomă neliniștit.

Dar ușa acum se deschide
 Și'n sala din cel hospital
 In tunică strânsă apare
 Un tânăr, frumos general.

O palidă umbră îi zace
Pe nobila față, și el
În graiul aceluia ce moare
Vorbește cu dânsul la fel.

Deodată se mișcă păreții
Și'n zare dispar ca vrăjiți,
Și-afară în mândră splendoare
Se văd, ah, Carpații iubiți.

Și-afară-i stă mama dorită
Și tata 'n cojocul mișoș.
Iar cânele-i saltă 'naintea,
Leșind din desime, voios.

Și-afară mai stă și Maria
Cea oacheșă, dulce zicând:
„Ah, bine venit-ai Costache!
Era să mor plângând.”

„O patrie!” strigă Românul,
„Ce dulce-i că iară-s al tău!”
Și-și dă 'ntr'un sărut răsufierea
Pe mâna împăratului său.

* * *

Ioan Corbu: Zimbrul în ținutul Năsăudului

Nu e fără interes a reconstitui fauna veche a ținutului nostru. E cunoscut că zimbrul a făcut parte din fauna Moldovei, pe a cărei emblema figura un zimbru. Pînăcă munții noștri formează un complex cu munții Moldovei, se poate presupune că el a trăit și prin pădurile noastre. Această presupunere însă se poate și dovedi cu numiri de părți de hotare din ținutul nostru. Așa în hotarul comunei Rebra o parte poartă numele de „Tăul zimbrului”, de unde se vede că și în timpul când s'a dat acest nume, zimbrul era rar, altcum, dacă ar fi venit cirezi la tău, s'ar fi numit „Tăul zimbrilor.” Pe hotarul comunei Zagra, marginașă cu jud. Someș, o parte de hotar se numește: „Zimbrița,” care nu poate fi decît vaca zimbrului, tot așa cum se numește bivolița dela bivoliță. Iată deci existența zimbrului în ținutul Năsăudului dovedită.*)

*) În ținutul Bărgaelor asemenea aflăm munții „Zimbrul” și „Zimbroale” (după analogia: lup, lupoale) și se spune că ultimul zimbru a fost pușcat acolo după 1780. Dir. „A. S.”

* * *

I. Martian: O scrisoare din 1849

În colecția mea de manuscrise se găsește următoarea interesantă scrisoare pe care a adresat-o în 14 Noembrie 1849 din Viena locotenentul Teodor Pioraş din regimentul grăniceresc năsăudean nepotului său Grigore Moişil, pe atunci paroh în Borgo-Tiha, pe urmă vicar în Năsăud. Numele de Gheşi din adresă este prescurtarea numelui de botez Grigore, cum îl numeau pe Moişil şi conşcolarii în şcolile din Blaj.

Mult dorite şi iubite Gheşi!

Cu mare bucurie am primit cartea ta din 13, în 26-8-br. a. c. adevărat după o lungă pauză — şi vai cum m'am bucurat când am înţeles că toată familia ta, bietul socru-tău,¹⁾ părinţii tăi, Iacob²⁾ şi toţi ce se ţin de rudenia ta sunt la viaţă şi sănătoşi. D-zeu să-i ţină pe toţi întru mulţi ani frumoşi şi sănătoşi! Cu atâtă mai tare m'a măhnit îndelungata ta petrecere în păduri, la puste, că ştiu cu ce năcaz, lipsă şi frică v'aţi luptat într'un timp aşa frigos, ca iarna trecută, şi aşa lungă vreme în codrii sălbatici cu prunci mici, cu nevasta găugavă, cu socru aşa înaintat în vârstă! Mi-s'a rupt inima când am citit aceasta descriere. Însă spaima în pripă desvinovăţeşte fapta această, căci crez că n'aţi socotit că va ţinea domnia rebelilor aşa lungă vreme, căci altminteria aţi fi tras la Bucovina, ca cum aţi făcut după aceea.

Scrie-mi bunule cu ce aţi trăit în Câmpulung şi Dorna? Avut-ai ceva ajutor şi milă la compatrioţii noştri? Pare că simt cu ce îngrijare şi jale au fost părinţii tăi, mai cu seamă mama-ta, în timpul acela. Multe lacrimi vor fi vărsat, şi multe zile a vieţii vor fi scurtat prin năcazul acela. Eu încă am fost tare îngrijat pentru soţia ta şi ai tăi, pentrucă am ştiut că eşti cunoscut ca patriot bun, şi pentru aceea însemnat de pismaşi. Şi mai cred că n'ai fi rămas la viaţă să fi fost în Bărgău în vremea aceea. Totuşi cel Atotputernic a binevoit aşa, şi să-i mulţămim pentru toate!

Cine ar fi fost în stare a socoti că într'un timp aşa de scurt se vor întimpla lucruri aşa minunate, şi furia popoarelor se va desvolla într'un chip ca acela? Mi-se pare că aceasta au fost

1) Învăţătorul pensionar Constantin Georgiţă.

2) Fratele parohului Moişil.

numai o școală pentru popoară, și cine poate socoti ce va mai urma? Căci omul de acum cu nimic nu se îndestulează, ci tot mai mult pofteste.

Penru acelea ce ți-or răpit rebelii doară vei căpăta răsplată dela stăpânire dacă vei pofti și-ți vei da cererea în scris, și de va fi de lipsă până la curte; și de bună seamă nu-ți va fi înzădar pentrucă acuma ești mai sărac decât când te-ai însurat; de cumva n'ai făcut pași până acuma întru acestea. Cărțile tale vor fi la Bistrița vândute pentru nimic, căci rebelilor nu li-o fost aminte de acela fel de negoț, care ei nu l'au știut prețui.

Tânutul Bistriții, adevă satele săsești nu te-au prădat rebelii. Oare pentru ce? Dâșii să se fi rescumpărat cu 130 mii arvint, de-i adevărat. Eftin au scăpat dâșii, că dacă se va socoti numai un sat de al noastre ars cum Năsăudu, au cele două Feldru și Răbrisoara, au răbdat mai multă pagubă decât atâta. Așa este: Cine li născut în noroc tot noroc are, așa popoară întregi ca și unul singur, precum se vede și acuma la Sași; și bietul român nici acuma după o ephă așa săngeroasă nu se poate mângăia, nice despre o parte. Așadară încă n'au venit timpul pentru dâșul, Doară altă generație va fi mai norocoasă, și zicala cu obada cea rea se va împlini cât de târziu. Până atunci trebue să răbdăm și să ne luptăm cu năcazurile lumii aceștia.

Ce face bătrânul tău Ilieș? N'au fost Tihanii cu dâșul îndestulați de te-au poftit iară? Maieru ar fi cu mult mai bun, însă cum vecinul aicea, așa cela acolo. Și așa n'ai noroc să fii s'obod de spini, însă tu vei alege acela loc din două care-i mai puțin spinos; căci rândul bun în parteă economiei și administrației precum și a religiei se va fi depărtat de ținutul nostru, și cu anevoie va intra iară în inima poporului după un cutremur așa de tare. Lipsa și sărăcia a fi cea de căpețenie pricină pentru cele mai multe neorânduiele. Așa este și aici în capitală, căci în toate zilele se ivesc furturi însemnătoare prin rupere de închisori (Einbruch). Apoi ce să zici de un popor mai cultivat ca al nostru?

Jurnalul Bucovina scrie zdrăvenie articole, numai pagubă că nu este mai lătit între nemții aceștia; au măcar să lătasă alte gazete articoli de ai lui. Bine a scris pentru împărțirea Transilvaniei și cum tae pe scriitorul sas în privința furăturilor. Aicea

numai un român din Bănat, Dobran, capătă acela jurnal, și prin mijlocirea d-lui Pașcu îl cetim și noi câte odată. De acolo știm că la împărțirea țării 150 sate românești s'au lipit de ținutul săsesc. Cu acestea le-este lesne Sașilor a pofți ținutul lor să se numească Kronland. Da o să-i ...D...

Oberstleutenant Sabo a fost aici și între altele mi-a povestit că ținutul regimentului nostru să se mărească cu mai multe sate și să fie 2 regimente. Acest lucru n'ar fi rău, numai de s'ar isprăvi. Tare m'am bucurat dacă am înțeles că tisturile prinse la rebeli au scăpat sănătoși, precum și popii, și-mi pare bine că dânsu a mers la Galiția. Ce-i tânăr învață limbi și se va procopra și în praxa lumii care pentru unu ca dânsu, care doară cu știința nu va sta în loc, ci va pași înainte și mobil fiind, are prilej de a se cultiva de posturi mai mari, precum fu Luchi norocit.

Ce Ț-au scris Pepi din Galiția? Scumpetea a fi acolo ca și pretutindenea. Eu mă aflu comandat în spital din prima Octombrie și capăt „Friedensgage,” cortii și lemne gratis. Dară prelângă toată economia am fost sălit în toată luna să adaog din care am avut, fiindcă îmbrăcăminte precum și traiul sunt tare scumpe. Și de n'aș fi avut ceva rămășițe aș fi fost silit au a face datorii, de aș fi avut credit, au că aș fi rămas sdrențuros și flămând, precum mulți în starea noastră se luptă cu lipsa. Până acuma mă aflu sănătos, mulțămită celui de sus, dar tot sunt îngrijat că aici în spital, unde între o mie de bolnavi mai jumătate se află cu tifus, pe lângă slujba cea grea, să nu capăt și eu acea boală grozavă, care în toate zilele își poștește jertfele sale.

Cu răspunsul cărții tale pentru aceea am trăgănat că am așteptat dela Ioan ginerele meu răspuns pe o carte care încă în 18 septembrie i-am fost trimis, și încă nici acuma n'am primit răspuns. Nu știu ce e pricina? Au doară li-s'au întâmplat ceva? Că de altă vin cărțile regulate, mai cu seamă prin Galiția. Cluj

În cartea ta mi-ai făgăduit că îmi vei scrie mai pe larg despre stările împrejur a regimentului și a poporului, a școalelor și altele care sânt vrednice de știut, căci macar că sânt așa departe de patria mea, sânt totdeauna cu gândul și cu pofta pentru fericirea poporului meu și a neamurilor mele cuprins, macar că pentru mine nu mai este fericire pre acest pământ. Starea noastră se

va delunga, că până ce se vor isprăvi cercările în Galiția și Ardeal pre unde se află aceia care sânt cu a noastră treabă încurcați, a mai trece iarna. Ce va aduce primăvara cu sine, numai cel de sus știe. Dee D-zeu liniște și pace în toate părțile! Oare cum că numai Ardelenii n'au „Vertrauensmänner“ (bărbați de încredere) aicea, adecă Români, că Sașii grijesc pentru sine. Noutăți n'am ce scrie, că aici numai atâta știm ce ne spun gazetele, și acelea încă nu scriu tot adevărul.

Dela D. maior Pop, căpitan Kafka, Minier, Zatzetzi*) și dela D. Pașcul închinăciune frumoasă ție și la toată familia ta. Cu toți se află sănătoși. Mai uitam, și D. Macedonfi încă ți-se închină de sănătate. Kafka să miră că nu capătă nici-o carte dela muierea lui. Oare ce-i pricina? Doară și-a tras gândul îndărăpt văzându-l în nenorocire?

Scrie-mi ce-i cu scaunul vicărășesc? Cine poartă cărma? Ce mai face cumnatul D. Ioan din Feldru? Sănătos se află și tocmitu-și-au casa? Ce avură și d-lui să petreacă la bătrânețe! Falnic lucru! Spune-i, mă rog, închinăciune frumoasă dela mine. D-zeu să-i îndelunge viața și sănătatea!

Acuma doritul meu Gheți, vă poftesc la toți, ție, la Ioan, pruncilor și socrului tău fericită și îndelungată viață! Dumnezeu să reverse mila sa asupra voastră, ca să vă vindece toate ranele, așisdrea la părinții tăi de care simțesc nespus dor. Lui Iacob, soțului lui, la sora și cumnatul tău, pruncilor lor, la toți spune închinăciune frumoasă, precum și la toți cari își aduc aminte de mine, și sărutându-vă pre toți dulce rămân al tău adevărat prietin

Todor.

BCU Cluj / Central-University Library Cluj

*) Toți ofițeri ai batalionului năsăudean care a refuzat să lupte contra Sârbilor, cum ar fi dorit Kossuth.

RĂBOAJE DIN TRECUT

VIRGIL ȘOTROPA

Datele și notele înșirate aci și scoase din acte și documente militare, privesc mai mult viața internă și nu expedițiile războinice ale grănicerilor. Ele deasemenea servesc ca contribuție la cronica regimentului năsăudean.

1763. — Pe teritoriul regimentului se încep turburări militare și religioase. Sosește o comisie aulică care dă informații și instrucții grănicerilor, și după ce liniștește spiritele, militarii depun jurământul de fidelitate.

1764. — Grănicerii își confecționează mondirele și spre scopul ăsta se absoalvă dela plățirea unei treimi din impozitul individual.

1765. — Recoltă slabă, mizerie și scumpete.

Incepe transportul de lemne și sare pe Someș, pe plute, până la Solnoc.

Se promovează agricultura rațională, se ameliorează moravurile și se organizează poliția.

În sate se introduc cassele comunale, și ca primari pot fi aleși numai bărbați vrednici și harnici. În unele comune se ridică școli. Se publică ordinele privitoare la restricția sărbătorilor, priveghiurilor și a pomenilor, precum și la introducerea taxelor pentru funcțiunile religioase. Se construiesc și reparază drumuri.

În diferite stațiuni se clădesc cvartire pentru ofițeri, iar în Năsăud o fabrică de spirt și bere, și tot aci începe a se ținea târg de săptămână.

Căpitanul baron Hohenhausen face o descriere geografică a cercului militar rodnean.

766 Se regulează și normalizează satele, coborite fiind în văi casele de pe munți și dealuri.

În Năsăud se clădește o moară cu 4 pietri și o cărciumă, iar în Maieru și Parva câte un fereștrău.

Satelor li-se împărțesc munți și pășuni.

Drumurile se prevăd cu pietri și tablite pentru indicarea depărtărilor și direcțiilor.

1767. — În Năsăud se clădește o prăvălie și o măcelărie.

1768. — Prima concentrare a regimentului. Deprinderle durează două luni. Generalii sunt mulțumiți cu spiritul ce domnește între grăniceri.

Sosește ca dar portretul împărătesei Maria Terezia.

Se construiește podul de la Intradam, peste Someș.

1769. — La șanțurile Rodnei se înființează oficiu de vară și de carantină. Pe muntele Cucureașa se fac fortificații și se iau măsuri de apărare pe cordonul tras în munți, unde movilele de graniță se mută spre Moldova.

1770. — În Năsăud se clădește biserica romano-catolică și o mare cazarmă, iar la Rodna fântâna de apă minerală și localul de baie, cu bani colectați de la grăniceri.

Se împărțește între comune terenul muntos câștigat în anul precedent cu mutarea movilelor.

1771. — În Năsăud se clădește o șură mare pentru exerciții militare, și o sală pentru întruniri publice.

1772. — Grănicerii ocupă punctul important numit Priporul Candrii situat între Bucovina și Ardeal.

1773. — Împăratul Iosif II vizitează teritorul regimentului.

1774. — Se dispun păzitori de păduri.

1775. — Comuna Nepos ia în primire teritorul luat la stânga Someșului de la Sași.

Se fixează granițele spre Maramureș.

1776. Se constată că în timp de 10 ani s'au transportat la Solnoc 154.689 măști de sare cu un câștig de 455.892 fiorini.

1777. — Se introduce colectarea de bani în cursul liturghiei.

În Parva se clădește o varniță.

1778. — Din cauza multor tâlhării se mărește numărul corduniștilor în munți.

1780. — Se mută granițele mai în afară spre Moldova.

Soseasc instrucții pentru administrarea pădurilor.

1785—1787. — Ani neroditori. O vacă costă 4—5 fiorini, oaia 24—30 creișari, mierța de grâu și porumb 1 fiorin 20 creișari.

Comunele Borgoprund, Monor, Zagra și Morăreni capătă dreptul de-a ținea târg de săptămână.

1794—1796. — O comisiune militară sub prezidiul generalului de divizie baron Cristian Rall reambulează și statorește granițele spre Moldova, Bucovina și Maramureș.

Se împărțesc munții între comune, conform numărului locuitorilor, și se înființază cărți fonciare privitoare la proprietățile particulare și la pășunile, pădurile și munții satelor.

1798—1800. — Fiind militarii duși în războaie, se resimte foarte mult lipsa brațelor de muncă la economia de câmp.

1801. — Împăratul Francisc dispensează pe grăniceri dela plata tuturor contribuțiilor.

1806. — An cu recoltă slabă.

1807—1808. — Iarăși se împărțesc pășunile de munte între comune. Se iartă taxele pe lemne.

Locot-Colonelul Gratze reambulează granițele spre Bucovina.

1808. — Recolta compromisă.

1810. — Consiliul aulic aprobă propunerea comandai regimentului ca morile erariale să fie vândute grănicerilor.

1813. — Mare foc în Năsăud. La edificiile erariale s'au cauzat mari pagube. Au ars 21 case între cari și casa vicarială.

În cursul anului a plouat foarte mult.

1814. — Comisiune reambulează granițele spre Maramureș.

Munții litigioși se adjudică grănicerilor.

Ordin ca grănicerii să dea mai multă atenție cartofilor.

1815. — Consiliul aulic aprobă dărâmarea celor două etaje ale cazarmei, deoarece pereții începuseră a crepa și amenințau cu prăbușire.

În Feldru au ars în 20 Febr. 32 case. Focul s'a iscat în cărciumă cu prilejul unei nunți.

1816. — Se institue comisie pentru stărpirea bandelor de hoți ivite pe teritoriul regimentului, și spre scopul ăsta se formează o trupă de 70 grăniceri călări.

Pentru cumpărarea de cereale în anii neroditori, comunele au împrumutat dela stat suma considerabilă de 442.045 fiorini pe care se obligă a-o plăti în rate.

1817. — Împăratul Francisc vizitează Năsăudul.

Se compun nouă registre cadastrale și se regulează administrarea averilor comunale.

1818. — Se reparaază și lărgesc edificiile dela băile Anieș-Rodna.

1819. — Pentru personalul dela statul major se cumpără în Năsăud locuri și se clădesc încă 19 case.

Sosesc portretele părechii împărătești și se așează cu mare paradă în sală institutului militar.

1820. — Mulți bărsani iau în arendă munți și-și aduc oile la pășuni.

Fiind an mănos comanda regimentului ordonă ca toți copii să fie trimiși la școală.

Funtul de carne de vită costă 4 $\frac{1}{2}$ creițari.

Se decern premii pentru albinărit și pentru stărpirea urșilor și lupilor cari s'au înmulțit peste măsură.

Se regulează chestiile de ereditate de adopțiuni și căsătorii.

1821. — Consiliul aulic a încuviințat vinderea berăriei și vinărsăriei din Năsăud, precum și a ferestruului de pe Anieș, și a permis să se clădească ferestre particulare.

Căpitanul Cabaliny inspectează granița spre Maramureș.

Se reînnoiesc ordonanțele conform căror este strict interzis ca pe teritoriul regimentului să se așeze vr'un Evreu și Armean, ori să petreacă aci mai mult de o zi. În consecință ei nu pot fi arendatori, prăvălieri, meseriași ș. a. și nici măcar slugi.

1822. — Comandantul general din Sibiu baron Schustek vizitează Năsăudul. La porunca colonelului Zatzky grănicerii îl salută românește: „Trăiască Excelența sa!”

1824. — Se regulează folosirea fântânilor de saramură (slatină) aflătoare pe teritoriul comunelor grănicerești.

1826. — Se aplică măsuri coercitive pentru cercetarea școalelor.

Erarul cumpără în diferite locuri 14 grădini pe cari clădește locuințe pentru ofițeri.

La ordin mai înalt pădurile au să fie împărțite în trei clase și se normează tăiatul lemnului de clădit și de ars.

1827. — În cazuri extraordinare se permite familiilor lipsite să lăzuască, iar locul lăzuit are să fie introdus în coalele cadastrale.

1829. — Se reparaază drumurile. La ordinul colonelului Lebzelter auditorul (judecătorul) militar căpitanul Iosif Schottl ia asupra-și conducerea cărților cadastrale și le administrează timp de 10 ani, prin ceace se pun baze sigure proprietății de pământ și se evită multe procese.

1830. — Grasează coleră. La cordon măsuri stricte.

1832. — Ardē o parte a institutului militar de băieți din Năsăud, dar în cursul anului se reclădește.

Comuna Năsăud capătă numirea de „orașel” și dreptul să țină două târguri anuale (iarmaroace).

1833. — Locot.-Colonelul Reiningger construiește drumul ce leagă peste Strâmba, valea Someșului cu a Bârgăului.

1834. — Arhiducele Ferdinand d'Este inspectează regimentul și împărțește multe daruri și premii.

1836. — Colera lătită peste întreagă granița năsăudeană. Mai mult sunt infectate comunele Șieuf, Prund și Mocod.

1839. — Se construiește drumul Leșu—Ilvamică.

1840. — În multe comune se clădesc edificii școlare.

1841. — În Năsăud se clădește locuința colonelului și la Intradam se reconstruiește podul peste Someș.

1843—1844. — Comuna Monor capătă dreptul de a ținea un iarmaroc.

Comisie mixtă pentru aplanarea certelor de hotar cu Sașii.

În Telciu, Rebrîșoara și Borgoprund se clădesc nouă edificii pentru școale.

1845. — Generalul de divizie Hauer vizitează regimentul și vorbește în mod elogios despre spiritul excelent militar al trupelor și starea splendidă a școalelor.

1846. — Mișcări revoluționare în Galiția. Cu ocazia inspecției batalionului de grăniceri trimis acolo, comandantul general al trupelor galițiene baronul Hammerstein își exprimă admirația pentru disciplina de fier dovedită de grănicerii năsăudeni, și

pentru faptul că toți subofițerii știu ceti și scrie nemțește și românește, iar dintre gregari peste jumătate cetesc și scriu românește.

1847. — Ordinul comandantului general ardelean baron Puchner ca grănicerii să fie tratați uman.

Familia baronului Kemény ridică pretenție asupra munților „revendicați” cerând restituirea lor ori despăgubire.

1848. — Mișcări revoluționare în țară. Grănicerii rămân credincioși casei domnitoare.

Ordin să patruleze gardiști în toate comunele, ca nucumva provincialiști prin surprindere să pună mâna pe arme și muniții.

Generalul Puchner ordonă ca ofițeri și subofițeri ai regimentului să dea, după trebuință, instrucție nou înființatelor garde naționale românești.

1849. — Arde o mare parte a Năsăudului aprins și jăfuit de insurgenții maghiari. Foc, jaf și atrocități comise de rebeli în diferite comune grănicerești.

Multe nevoi și boale de vite.

1850—1852. — Desființarea regimentului năsăudean.

Recrutări, introducerea de noi dări.

Foștii milișieni protestează contra intenției erariului de a-le lua fondurile și pădurile.

BIBLIOGRAFIE

Biblioteca populară a „Asociațiunii“ Sibiu:

G. Tutoveanu: *Patria*, poezii. No. 121.

Biblioteca „Semănătorul“ Arad:

Charles Lebrun și D. Nanu: *Lă mietul alb*, patru acte în versuri, No. 98—99.

Const. Sudețeanu: *Introducere în sociologia lui Auguste Comte*, No. 102—103.

Goethe: *Ifigenia în Taurida*, dramă în românește de Virgil Tempeanu, No. 107—108.

Al. Manciulescu: *Tudor Dragomir*, povestiri, No. 109—110.

Teodor Murășanu: *Lumini suflate de vânt*, versuri, No. 114—115.

Perpessicius: *Repertoriu critic*, No. 120—122.

Gr. M. Alexandrescu: *Fabule*, No. 132—133.